

UNIVERZITA KARLOVA

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

František Alex Korecký

STATKY JANA PÁLFFYHO V ČECHÁCH A JEJICH PROMĚNY V LETECH 1918–1945

Rakouský aristokrat ve víru první československé pozemkové reformy

THE ESTATES OF JAN PÁLFFY IN BOHEMIA AND THEIR TRANSFORMATION, 1918–1945

An Austrian Aristocrat Caught in the Turmoil of the First Czechoslovak Land Reform

Praha 2024

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jan Županič, Ph.D.

Poděkování

Rád bych poděkoval především prof. PhDr. Janu Županičovi, Ph.D. za vedení mé práce, cenné rady, doporučení, vstřícnost a ochotu při psaní této práce. Poděkování patří i pracovníkům Národního archivu a Oblastního archivu v Praze za velkou ochotu a rady při zpracování archivních materiálů. Děkuji také své rodině a přátelům za jejich neutuchající podporu po celou dobu studia.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 12. května 2024

.....

František Alex Korecký

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zabývá osobou hraběte Jana Pálffyho z Erdödu a jeho statky v Čechách v letech 1918 až 1945. Zaměřuje se především na vlivy a dopady I. pozemkové reformy, změny rozlohy a fungování pálffyovských statků. Mapuje jejich podobu na počátku sledovaného období a proměnu velkostatků Březnice a Merklín v jeho průběhu. Sleduje jednání mezi Státním pozemkovým úřadem a Janem Pálffym o rozsahu reformy, přístup jednotlivých aktérů k této problematice a vývoj a změny tohoto přístupu během dané etapy. Zároveň obecně nastiňuje jednání, právní zakotvení a podobu I. pozemkové reformy stejně jako historický vývoj zmiňovaných velkostatků a jejich majitelů. Zaměřuje se také na některé konkrétní aspekty reformy jako problematiku pachtu či zbytkových statků a jejich podobu na pálffyovských velkostatech. Výzkum práce spočívá především na nevydaných archivních pramenech, a to jak úřední, tak osobní povahy a příslušné odborné literatuře. Při zpracování dochází k porovnávání pramenů zainteresovaných státních institucí a pramenů velkostatků Jana Pálffyho, na jehož základě je pak skládána podoba průběhu I. pozemkové reformy na pálffyovských velkostatech i jejich další proměn.

KLÍČOVÁ SLOVA

Jan Pálffy; velkostatek; I. pozemková reforma; šlechta

ABSTRACT

The bachelor thesis deals with the Count Jan Pálffy of Erdöd and his estates in Bohemia between 1918 and 1945. It mainly focuses on the influences and effects of the First Land Reform, and the changes in the size and function of the Pálffy estates. The thesis maps the situation of Pálffy estates at the beginning of the studied period and the transformation of the large estates of Březnice and Merklín. It traces the negotiations between the State Land Office and Jan Pálffy on the scope of the reform, the approach of each stakeholder to this issue and the development and changes in this approach during this time. The work also outlines in general terms the negotiations, legal anchoring and form of the First Land Reform as well as the historical development of the aforementioned estates and their owners while also focusing on several specific aspects of the reform, such as the issue of tenancy or residual estates and their form on the Pálffy estates. The research of the thesis is mainly based on unpublished archival sources, both official and personal, and relevant scientific literature. The sources of the state institutions involved and the sources of the large estates and Jan Pálffy are compared, and on the basis of this comparison, the thesis studies the effect of the First Land Reform on the Pálffy large estates and their subsequent transformation.

KEYWORDS

Jan Pálffy; estates; land reform; aristocracy

OBSAH

ÚVOD.....	9
1 POZEMKOVÁ REFORMA A JEJÍ SOUVISLOSTI.....	11
1.1 Situace před Pozemkovou reformou a předpoklady pro její provedení	11
1.2 Diskuze a výsledná podoba pozemkové reformy	15
1.3 Právní zakotvení Pozemkové reformy	19
1.3.1 Zákon o obstarání velkostatků	20
1.3.2 Zákon záborový	20
1.3.3 Zákon o zajištění půdy drobným pachtýřům	21
1.3.4 Zákon o zřízení pozemkového úřadu.....	22
1.3.5 Zákon přidělový	23
1.3.6 Zákon náhradový	25
1.4 Realizace pozemkové reformy	26
1.5 Šlechta a I. pozemková reforma	33
2 PÁLFFYOVÉ A JEJICH STATKY V ČECHÁCH.....	34
2.1 Pálffyové	34
2.1.1 Historie rodu Pálffyů	34
2.1.2 Březnická linie Pálffyů a odkaz Hanuše z Kolovrat.....	35
2.1.3 Jan Nepomuk Pálffy z Erdödu.....	37
2.2 Pálffyovské statky v Čechách	38
2.2.1 Panství Březnice	38
2.2.2 Panství Merklín.....	42
2.2.3 Panství Hradiště	45
3 POZEMKOVÁ REFORMA NA PÁLFFYOVSKÝCH STATCÍCH V ČECHÁCH	48
3.1 První kroky reformy: 1918–1922	48
3.2 Boj o podobu reformy na pálfyovských statcích: 1923–1929	53
3.3 Doznívání a důsledky reformy: 1930–1945	69

3.4	Problematika pachtu	74
3.5	Zbytkové statky	76
3.6	Otázka památek a podniků	81
3.6.1	Podniky	81
3.6.2	Památky	86
3.7	Výsledky a dopady reformy na majetek Jana Pálffyho	92
4	ZÁVĚR	95
	Seznam grafů.....	98
	Seznam archivních pramenů	99
	Seznam literatury.....	100
	Elektronické zdroje	102

SEZNAM ZKRATEK

c. k. – císařsko-královský

čsl. – československý

dr. – doktor

Království SHS – Království Srbů, Chorvatů a Slovinců

SČV – Svaz československých velkostatkářů

SPÚ – Státní pozemkový úřad

ÚKPS – Ústřední Kancelář pálfyovských statků

ÚVOD

První polovina 20. století byla překotným obdobím mnoha změn. Ve světle těchto změn docházelo k proměnám a procesům, které mnohdy zasahovaly způsob života, zvyklosti a skutečnosti existující po mnohá staletí. Předkládaná bakalářská práce se zaměřuje na osobu Jana Pálffyho, aristokrata, Středoevropana, a jeho majetky, které právě změnám první poloviny minulého století musely čelit. Mezi nejvýznamnější z těchto změn patřila reforma pozemkového vlastnictví, k jehož revizi postupně přistoupilo mnoho států Evropy. Na konkrétním a lokálním případě se tak práce snaží ukázat proces, probíhající v různé podobě a v podobném období i v ostatních zemích. V případě Československa vstoupila tato událost do dějin jako I. pozemková reforma, v jejímž důsledku došlo k narušení letitých vazeb na venkově, tradičního způsobu života velkých pozemkových vlastníků a dramaticky změnila styl fungování celého zemědělství.

Bakalářská práce sice pojednává o lokálním případě a procesy ukazuje na konkrétních velkostatkách, ale je jejím cílem přinést další část do mozaiky podoby velkostatku především v průběhu I. československé republiky, jeho proměnám v důsledku kroků nového státu, a to především I. pozemkové reformy. Stejně tak se snaží opět na konkrétním případě Jana Pálffyho ukázat reakci aristokracie a dalších majitelů velkostatků na tyto kroky, jejich obavy a představy, změny přístupu k jejich statkům i další aspekty související s těmito změnami. Lokálnost tématu tak sice nastavuje jisté limity zkoumání a obecných závěrů, nicméně v širším kontextu a ve spojitosti s dalšími podobnými pracemi může pomoci k vytvoření celkové představy o podobě sledovaných změn a přispět svým dílem k souhrnnému obrazu dané problematiky.

Téma práce je lokální záležitostí a lokalita je i blízká autorovi této práce. Zároveň se jedná o téma téměř neprobádané. Osoby Jana Pálffyho se obsáhleji nedotýká žádná odborná literatura ani jiná práce, stejně tak jeho velkostatků a obecně rodu Pálffyů v Čechách. Stejně tak může práce přispět k bádání o problematice pozemkové reformy a proměnách velkostatků po I. světové válce. Z těchto důvodů může být následující text přínosný i pro další výzkum výše zmíněných problematik.

Vzhledem k neprobádanosti a lokálnosti tématu, ale i k relativnímu nedostatku odborné literatury k obecným proměnám daného období, především I. pozemkové reformě, bylo při tvorbě práce spoléháno především na nevydané archivní prameny. V tomto ohledu byl nápomocen především Národní archiv v Praze, konkrétně fondy Státní pozemkový úřad – Vlastnické soubory majitelů velkostatků a Fond Svaz československých velkostatkářů. Neméně

důležité byly také poskytnuté informace ze Státního oblastního archivu v Praze a jeho fondu Ústřední kancelář pálfyovských statků Březnice. Právě na zpracování, porovnání a interpretaci těchto archivních pramenů je postaven výzkum této práce.

Bakalářská práce je rozdělena do tří hlavních kapitol. První si klade za cíl nastínit v obecné rovině problematiku I. pozemkové reformy jakožto největší výzvy, které musely velkostatky ve sledovaném období čelit a kterému se práce věnuje primárně. Ve druhé kapitole se práce zaměřuje na představení klíčových osob a sledovaných velkostatků, jejich historickému vývoji a stavu na počátku sledovaných let. Třetí částí se pak práce obrací k praktickým změnám na daných velkostatech, především jednání o provedení pozemkové reformy a jejich dopadů na fungování, výměru a další směřování.

Práce si klade za cíl nastínit podobu pozemkové reformy, debatu a právní zakotvení, které bylo následně důležité i pro samotné provádění reformy na konkrétních sledovaných objektech. Dále je cílem představit jejich fungování, vývoj a osobu Jana Pálffyho. Práce si klade za cíl odpovědět na otázky, jaké byly proměny daných velkostatků, jak se změnilo jejich fungování, velikost a podoba během sledovaného období, jaký byl přístup státních institucí i majitele a jak se tyto přístupy v průběhu období měnily. Stejně tak se snaží rozpracovat některé konkrétní aspekty reformy a porovnat jejich průběh na jednotlivých pálfyovských velkostatech. Cílem práce tedy je zmapovat změny majetku Jana Pálffyho se zaměřením na I. pozemkovou reformu, jeho přístup k tomuto majetku i reformě a výzvy, kterým musel v tomto ohledu čelit ve sledovaném období.

1 POZEMKOVÁ REFORMA A JEJÍ SOUVISLOSTI

Pozemková reforma nebyla krátkodobou záležitostí. Jednalo se o mnohaletý proces, jehož původ musíme hledat dávno před vznikem samostatného Československa.¹ Zároveň to byl proces velmi složitý, provázený náročnou debatou, střety jednotlivých představ a názorů. Z těchto důvodů i vzhledem k jejímu rozsahu bylo náročné i její právní zakotvení a následné provedení. Tyto skutečnosti se pak projevují i při průběhu pozemkové reformy na pánfyyovských statcích, přičemž se budu odkazovat na právní předpisy týkající se reformy či instituce zřízené pro její provedení. Proto bych v následující části rád nastínil situaci před pozemkovou reformou, stručně politickou debatu a zmíněné právní předpisy a instituce.

1.1 Situace před Pozemkovou reformou a předpoklady pro její provedení

Pozemková reforma představovala obrovský zásah nejen do hospodářských struktur československého venkova, ale i do tradičních vazeb, způsobu života a fungování jeho obyvatel. Pro pochopení důvodů k provedení pozemkové reformy po vzniku Československa je nutné alespoň v základních obrysech předstříit, jaká byla výchozí situace ve vlastnických strukturách půdního fondu, fungování hospodářství a jeho udržitelnosti.

Před I. pozemkovou reformou bylo vlastnictví půdy značně nerovnoměrné. Na jedné straně zde byla velká většina malých, nesoběstačných hospodářství, na druhé straně pak rozsáhlé, ve většině případů stále šlechtické latifundie.²

Nejmenší hospodářství o rozloze do dvou hektarů tvořila v době začátku pozemkové reformy celých 53 procent všech hospodářství, nicméně obhospodařovala pouze přibližně osm procent veškeré půdy. Tato hospodářství byla až na drobné výjimky zcela nesoběstačná. Jejich majitelé museli vykonávat i jiné zaměstnání nebo činnost a většina získávala další dodatečnou půdu nájmem. I přesto byla tato hospodářství považována za velkou výhodu a jejich získání bylo velmi obtížné.³

¹ Za počátek reformy lze považovat již přijetí zákona o obstavení velkostatků v roce 1918, nicméně praktické kroky započaly až rokem 1920. SPÚ označil reformu za dokončenou již v roce 1933, ovšem státní instituce pokračovaly v jejím provádění i v následujících letech a v praktické rovině nebyla reforma dokončena nikdy. SLEZÁK, Lubomír: *Pozemková reforma v Československu 1919–1935*. In: FROLEC, Ivo (ed.), *Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní souvislosti*, Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994, Uherské Hradiště, 1994, str. 4.

² KÁRNÍK, Zdeněk, *České země v éře První republiky (1918–1938). Díl první: vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*, Praha 2005, str. 441–453.

³ Tamtéž, str. 442–443 a dále: JANČÍK, Drahomír – KUBŮ, Eduard (ed.), *Nacionalismu zvaný hospodářský. Střety a zápasy o národní emancipaci/převahu v českých zemích (1859–1945)*, Praha 2011, str. 277.

O něco lépe na tom byla hospodářství o rozloze dva až pět hektarů tvořící přibližně jednu čtvrtinu všech hospodářství a obdělávající 16,5 procent veškeré vší zemědělské půdy. I zde však musela většina vlastníků přistoupit k pachtu další půdy. Oproti předešlé skupině pak bylo výhodou, že obzvláště hospodářství u horní hranice rozlohy často dokázala uživit celou rodinu, jejíž členové tak nemuseli vykonávat žádnou jinou činnost a mohli se plně věnovat práci na svých polnostech.⁴ Obecně ovšem platí, že hospodářství do výměry pět hektarů byla nesoběstačná, musela přistupovat k pachtu další půdy a nebyla schopna vygenerovat větší nadbytečné prostředky, tj. prostředky, které by převyšovaly spotřebu rodiny a jejich prodej umožnil rozšíření a stabilizaci daného hospodářství. Právě majitelé těchto hospodářství měli tedy jeden z největších zájmů na provedení pozemkové reformy.⁵

Nebyli ovšem jediní. I hospodářství s rozlohou mezi pěti až deseti hektary měla svůj zájem na získání další půdy. Tato hospodářství tvořila na počátku 20. let 20. století 11,5 procent všech hospodářství a obdělávala 16,3 procent veškeré zemědělské půdy. Ačkoliv hospodářství z této skupiny jsou první, kde většina již hospodáří pouze na své vlastní půdě, bylo zde stále necelých 40 procent hospodářů nucených získávat další půdu skrze nájem. Zároveň nelze o těchto hospodářstvích hovořit jako o homogenní skupině. Na jedné straně zde byla skupina hospodářů vlastnicích menší rozlohu, z méně úrodných krajů a mimo velká centra, kteří měli zájem na získání další půdy z důvodu stabilizace svého hospodářství. Na straně druhé pak stála skupina, která těžila z polohy v úrodnějších oblastech, větší rozlohy či dokázala využít nedostatku potravin během I. světové války a vydělat si tak dodatečné prostředky, aby se mohla zařadit mezi malé sedláky. Tito hospodáři pak často chtěli rozšířit svá hospodářství o další půdu, které se ovšem na trhu nedostávalo, takže i oni měli zájem na provedení pozemkové reformy.⁶

Stejný zájem měli i hospodáři vlastníci pozemky o rozloze 10–20 hektarů. Tato hospodářství držící 22,9 procent vší zemědělské půdy a představující osm procent všech hospodářství dokázala nejenom pokrýt svou vlastní spotřebu, ale také vygenerovat nadbytek, jenž mohl být prodán na trhu. Jejich podnikání bylo ovšem zatíženo tím, že část jejich pozemků byla stále držena pouze v nájmu. Pro rozvoj a rozkvět jejich hospodářství tak bylo žádoucí získat další půdu do přímého vlastnictví. Takovou možnost nabízela právě pozemková reforma.⁷

⁴ KÁRNÍK, Z., *České země v éře První republiky*, str. 443–444.

⁵ Tamtéž, str. 444.

⁶ Tamtéž, str. 444–445.

⁷ Tamtéž, str. 446.

Hospodářství o výměře 20–50 ha⁸ již sice ve velké většině hospodařila pouze na své vlastní půdě, takže otázka pachtu nebyla v této kategorii natolik významná, ale daleko důležitější roli hrál fakt, že jejich produkce byla již určená pro trh. V předešlém období se části těchto statkářů podařilo nashromáždit dostatek kapitálu, za který chtěli svůj půdní majetek rozšířit. Nicméně stejně jako předchozí kategorie narazili na tehdejší realitu trhu, kdy rozloha půdy, kterou byli její majitelé ochotni prodat, ani zdaleka nepokrývala poptávku. Tito hospodáři se tak připojili k zástupu těch, jež měli zájem na revizi půdního vlastnictví v tehdejším státě.⁹

Majitelé hospodářství s rozlohou 50–100 hektarů, tedy hospodářství již finančně výnosných a konkurence schopných, měli podobný zájem, ovšem důvody byly odlišné. V této kategorii totiž opět narostl počet hospodářství, která získávala další půdu skrze nájem, přičemž 8,3 procent z nich dokonce hospodařilo pouze na pronajaté půdě. Ačkoliv pro hospodářství v této kategorii byl většinou již pacht výhodný, tak pro efektivnější fungování a zvětšení výnosnosti usilovali jejich majitelé o získání půdy do svého přímého vlastnictví, přičemž museli řešit stejný problém jako předcházející kategorie.¹⁰

Další skupinou, tvořící 0,2 procent všech hospodářství, byla ta o výměře 100–200 hektarů, jež obhospodařovala přibližně 5,6 procent vší půdy. Tato hospodářství sice již většinou neměla přímou potřebu na získání další půdy, nicméně omezení a narušení podnikání větších vlastníků bylo jistě přínosem a napomohlo k zvýšení jejich konkurenceschopnosti. S malou (asi 0,1 procent) skupinou vlastníků hospodářství o rozloze 200–500 hektarů, kteří obdělávali 5,8 procent vší půdy, je pak pojila skutečnost, že jejich majitelé pocházeli většinou z řad občanů podnikajících v zemědělství. Ovšem pohled druhé jmenované skupiny na pozemkovou reformu byl již značně odlišný. Dalo se totiž předpokládat, že jejich statky minimálně u horní hranice výměry už budou reformou nějakým způsobem postiženy.¹¹

Poslední skupinu tvořily tzv. latifundie spojující několik velkostatků v jeden celek a zabírající rozlohu nad 500 hektarů, ovšem jejich výměra často přesahovala i několik tisíc hektarů a zabírala tak velkou část obhospodařované půdy.¹² Tato dominia, v naprosté většině případů patřící stále šlechtě, vznikla již v období středověku a dále se upevňovala v následujících

⁸ Tato hospodářství tvořila v roce 1921 2,7 procent všech hospodářství a patřila jim 20 procent vší půdy. Tamtéž, str. 447.

⁹ Tamtéž, str. 446–447.

¹⁰ Tamtéž, str. 447–448.

¹¹ Tamtéž, str. 448.

¹² Majitelé celků nad 1000 ha tvořili dokonce pouhé 0,04 procent všech držitelů, nicméně vlastnili asi 30,8 procent veškeré půdy. Tamtéž, str. 450 a dále: LACINA, Vlastislav: *Představy o pozemkové reformě v ČSR před jejích uzákoněním*. In: FROLEC, Ivo (ed.), *Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní souvislosti*, Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994, Uherské Hradiště, 1994, s. 35.

staletích, nicméně na počátku 20. století byla již jen feudálním přežitkem. Ovšem velmi podstatným detailem zůstávalo, že tento přežitek stále ovládal velkou část půdního fondu, a tím i držel jakýsi půdní monopol. Aristokratické majetky pak byly často vázány tzv. fideikomisem, historickým právním ustanovením, které zaručovalo nedělitelnost, nezczitelnost a zachování majetku v rukou konkrétního rodu. Toto ustanovení tak bránilo odprodeji či jinému majetkovému přesunu půdního vlastnictví i v případě, že daný velkostatkář tak z nějakého důvodu učinit chtěl, a pro úspěšné provedení reformy tak byla nutná jeho úprava či dokonce zrušení.¹³ Spolu s katolickou církví, která byla se svým majetkem o rozloze přibližně 380 000 hektarů největším vlastníkem půdy vůbec, tak byla tato skupina přirozeně tím, kdo měl být pozemkovou reformou nejvíce dotčen a nepatřila tak mezi její podporovatele.¹⁴

Z předešlého stručného nastínění majetkových poměrů půdního fondu tak jasně vyplývá, že držení půdy bylo nejen značně nerovnoměrné, ale mělo i své sociální a hospodářské důsledky, které pak zasahovaly i do oblasti politiky. Tyto důsledky spolu s dalšími příčinami tvořily základní předpoklady pro provedení pozemkové reformy.

V sociální oblasti, jak již bylo nastíněno, tedy existoval požadavek ze strany většiny majitelů půdy, kteří si slibovali zlepšení svého životního standardu a udržitelnosti či obecně ekonomické situace a konkurenceschopnosti svého hospodářství. Obzvláště první zmiňovaný důvod byl klíčovým, jelikož napětí mezi skupinou požadující a skupinou vlastníci muselo být v zájmu stabilizace a zdravého hospodářského rozvoje vyřešeno. K sociálním souvislostem pozemkové reformy je možné přiřadit i nacionální aspekty, které jsou sice v teoretické, ve verbální, a především v ideologické rovině relativně často zmiňovány, nicméně v rovině právní a praktické už jejich role tak jasná není, ovšem nelze ji ani považovat za bezvýznamnou. Na jednu stranu se může mezi postižené pozemkovou reformou počítat relativně velká skupinu velkostatkářů jiné než československé národnosti, ovšem tato skutečnost vyplývá z faktu, že tyto osoby tvořily významnou část majitelů velkých pozemkových celků. Právní úprava pozemkové reformy sice s pojmem národnosti nijak nepracuje, v některých případech pouze vyměňuje československé občanství. Současně však některé dobové praktiky SPÚ ovládaného českými úředníky a Agrární stranou ukazují, že v rámci přidělové řízení docházelo k zohledňování národnosti. Lze tedy konstatovat, že v rovině právní se nacionální otázka neobjevuje, ovšem ve verbální a v praktické rovině je situace komplikovanější. Je nutné zmínit, že obecné systémové podmínky se neliší na základě národnosti, ovšem praktické provedení

¹³ Problém s institucí fideikomisu byl nakonec vyřešen až 3. července 1924, kdy byla stávající svěřenství zrušena zákonem č. 179/1924 Sb. a vytváření nových fideikomisů bylo zakázáno.

¹⁴ KÁRNÍK, Z., *České země v éře První republiky*, str. 448–451.

bylo v některých případech ovlivněno ze strany institucí a úředníků pověřených prováděním reformy. Tento aspekt je pak zatížen pohledy jednotlivých národností, kdy především německou menšinou byla reforma vnímána jako nacionálně, respektive protiněmecky založená.¹⁵

Aspekty v hospodářské oblasti vycházejí již z předešlého nastínění. Monopol velkých latifundií na půdní vlastnictví byl překážkou volného a kapitalistického nakládání s půdou a tím omezoval i rozvoj hospodářství a zemědělství samotného.¹⁶ Majitelé malých hospodářství byli sotva schopni udržitelného provozu, zatímco větší a částečně konkurenceschopnější hospodářství trpěla nutností získávat další půdu nájmem a zároveň čelit konkurenci největších velkostatkářů.¹⁷ Zároveň panovala představa, že větší počet stabilních a konkurenceschopných hospodářství povede ke zlepšení a zintenzivnění výroby.¹⁸ V těchto skutečnostech se pak hospodářské aspekty prolínají s již zmíněnými sociálními aspekty a především s těmi politickými. Latifundie jako brzda hospodářského rozvoje i jako ekonomická opora bývalé elity tak měly být odstraněny.¹⁹ Se změnami v pozemkovém vlastnictví počítala již Washingtonská deklarace z 18. října 1918, stejně jako návrh tzv. hospodářského zákona z pera Jaroslava Preisse a jeho spolupracovníků připraveného v září 1918.²⁰ Po vzniku Československa se pak všechny tyto snahy a výše zmíněné aspekty staly základem pro jednu z největších změn v pozemkovém vlastnictví, která dnes nese souhrnné označení jako I. pozemková reforma.

1.2 Diskuze a výsledná podoba pozemkové reformy

Předpoklady a výchozí situace popsané v předešlé kapitole tedy ukazují, že poptávka po provedení reformy byla po vzniku Československa velmi silná, dokonce i někteří velkostatkáři si uvědomovali, že změna ve vlastnictví půdního fondu je nezbytná. Nicméně velmi se lišil jejich pohled na to, jak a v jakém rozsahu by měla být reforma provedena.²¹ Nezbytnost reformy viděli i političtí představitelé nového státu. Někteří z nich o podobnou změnu usilovali ještě před vznikem republiky a ve svých snahách i vzhledem k sociálním a hospodářským

¹⁵ RYCHLÍK, Jan, *Sociální a národnostní dimenze československé pozemkové reformy v mezinárodním kontextu*. In: FROLEC, Ivo (ed.), *Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní souvislosti*, Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994, Uherské Hradiště, 1994, s. 43–50 a dále: JANČÍK, D. – KUBŮ, E., *Nacionalismu zvaný hospodářský*, str. 296–302.

¹⁶ KÁRNÍK, Z., *České země v éře První republiky*, str. 453.

¹⁷ Tamtéž, str. 441–448.

¹⁸ JANČÍK, D. – KUBŮ, E., *Nacionalismu zvaný hospodářský*, str. 291.

¹⁹ Tamtéž, str. 283–287.

²⁰ LACINA, V., *Představy o pozemkové reformě v ČSR před jejich uzákoněním*, str. 35.

²¹ Tamtéž, str. 36 a dále: KÁRNÍK, Z., *České země v éře První republiky*, str. 455–456.

tlakům pokračovali i po jejím ustanovení.²² Politická reprezentace se tedy dokázala shodnout na tom, že reforma provedena být musí, nicméně stejně jako majitele samotných hospodářství dělil jednotlivé politické strany pohled na to, jak intenzivně a jakou formou má být tento zásah do soukromého vlastnictví proveden.²³

Levicově orientovaní politici reprezentovaní především sociální demokracií se stavěli k provedení reformy poměrně radikálně. Ve straně zaznívaly i hlasy, které volaly i po vyvlastnění bez náhrady dle ruského vzoru, ovšem ty se střetávaly s názory umírněných sociálních demokratů požadující poskytnutí náhrady. Nejednota panovala také u velikosti rozlohy, od které měly být velkostatky vyvlastněny. Zatímco nejradikálnější návrhy počítaly s hranicí 50 hektarů, umírněnější část strany navrhovala rozlohu 100 hektarů, kterou nakonec strana přijala. Nicméně nesoulad panoval také v tom, jak by mělo být s vyvlastněnou půdou naloženo. Část sociálních demokratů počítala s tím, že půda bude převedena na státní podniky, na jejichž správě se budou podílet zemědělství dělníci. Druhá část pak prosazovala myšlenku pronájmu této půdy družstvům. Ovšem ani jeden z návrhů nepočítal s převedením půdy do majetku samotných rolníků, kteří právě na tomto měli největší zájem, a návrhy sociálních demokratů tak nedokázaly uspokojit jejich požadavky.²⁴

Podobný problém musela řešit i Československá strana lidová, u níž byl ještě umocněn jejím postavením jako strany katolické. Na jednu stranu musela strana brát v potaz katolickou církev jako jednoho z největších půdních vlastníků v zemi, na druhé straně nemohla přehlížet katolické domkáře a chalupníky, své vlastní členy a voliče, kteří jako všichni ostatní rolníci toužili po půdě. Zpočátku zachovávala strana opatrný postoj, kdy až v lednu 1919 vyjádřila svůj názor k problematice pozemkové reformy. Strana vyslovila podporu vyvlastnění velkostatků, nicméně požadovala za půdu plnou náhradovou a mírnou přidělovou cenu, jež mohla být dlouhodobě splácena. Odmítala však jakýkoliv zásah do církevního vlastnictví. Svůj pasivní postoj vůči pozemkové reformě byla strana nucena změnit až v březnu 1919, kdy sjezd katolických chalupníků a domkářů vyslovil požadavek nejen na vyvlastnění světských

²² Již v prosinci 1917 a na začátku ledna 1918 přednesl František Udržal, poslanec říšské rady návrh na parcelaci latifundií a provedení pozemkové reformy. S podobnou myšlenkou pak pracovaly hospodářská opatření připravená kruhem kolem Jaroslava Preisse a Aloise Rašína v září 1918. V neposlední řadě připomíná tuto problematiku tzv. washingtonská deklarace z 18. října 1918, kdy předpokládá vyvlastnění velkostatků. KÁRNÍK, Z., *České země v éře První republiky*, str. 454 a dále: JANČÍK, D. – KUBŮ, E., *Nacionalismu zvaný hospodářský*, str. 285.

²³ LACINA, V., *Představy o pozemkové reformě v ČSR před jejich uzákoněním*, str. 36–37 a dále: JANČÍK, D. – KUBŮ, E., *Nacionalismu zvaný hospodářský*, str. 288–289 a OTÁHAL, Milan, *Zápas o pozemkovou reformu v ČSR*, Praha 1963, str. 89–145.

²⁴ LACINA, V., *Představy o pozemkové reformě v ČSR před jejich uzákoněním*, str. 36 a dále: OTÁHAL, M., *Zápas o pozemkovou reformu v ČSR*, str. 105–115 a KUKLÍK, Jan, *Znárodněné Československo. Od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*, Praha 2010, str. 38.

velkostatků, ale i těch církevních. Vedení strany tak bylo nuceno být napříště v otázce pozemkové reformy aktivnější, ovšem provázanost strany s katolickou církevní hierarchií mu neumožňovalo přijmout tvrdší postoj k této problematice a nadále tak stálo za mírným požadavkem z ledna 1919. Svůj samostatný návrh na provedení pozemkové reformy nepředložila strana nikdy a její vliv na výslednou podobu reformy nebyl zásadní.²⁵

Československá strana socialistická zpočátku postupovala v souladu se sociálními demokraty, nicméně na počátku roku 1919 se strana rozhodla problematiku pozemkové reformy využít k posílení svého vlivu na venkově a v únoru téhož roku představila svůj vlastní plán na provedení reformy. Návrh představený stranou byl relativně tvrdý, počítal s vyvlastněním statků nad 50–100 hektarů dle kvality půdy bez náhrady, přičemž z reformy vylučoval půdu kostelní, nadační, zádušní, obecní a majetek cizích státních příslušníků. Dále počítal s přidělem do nájmu či vlastnictví tak, aby velikost hospodářství byla maximálně 4–10 hektarů a počítal i s možností vzniku družstev. Československá strana socialistická však nedokázala přesvědčit o svém programu venkovské obyvatelstvo, a po tomto neúspěchu postupovala nadále v záležitostech pozemkové reformy v souladu se sociální demokracií.²⁶

Další stranou, která měla zájem na provedení pozemkové reformy, byla Československá národní demokracie. Její zájem nebyl přímý, jelikož zastupovala především zájmy průmyslu a finančnictví, nicméně mezi její priority patřilo i posílení českého průmyslu na úkor jinonárodní, především německé konkurence. V tomto kontextu pak strana vnímala i pozemkovou reformu a její snahou bylo oslabit jinonárodní podnikatele a šlechtu podnikající v zemědělství. Strana počítala se zrušením velkých latifundií, přidělem půdy drobným zemědělcům, pachtýřům i družstvům, nebránila se ani vytváření státních statků na zabrané půdě. Zároveň ale bylo pro stranu prioritou, aby část velkostatků zůstala zachována, případně aby vyvlastněným statkům byl ponechaný dostatečný rozsah půdy, a nedošlo tedy k narušení dodavatelských řetězců pro průmysl. Strana totiž, jak již bylo zmíněno, zastupovala právě průmysl a v jejích řadách působili i někteří čeští velkostatkáři. Národní demokracie pracovala také s požadavkem na zestátnění lesů a převod církevního majetku na stát. Ve velké části svých požadavků se shodovala i s postoji agrární strany, přímý rozpor panoval jen v záležitosti zemědělského průmyslu, který národní demokracie přirozeně považovala za oblast svého zájmu

²⁵ OTÁHAL, M., *Zápas o pozemkovou reformu v ČSR*, str. 127–131.

²⁶ Tamtéž, str. 159 a dále: KUKLÍK, J., *Znárodněné Československo*, str. 37–38 a KUKLÍK, Jan, *Konfiskace, pozemkové reformy a vyvlastnění v československých dějinách 20. století*, Praha 2011, str. 33–35.

a aktivně se pokoušela o prosazení svého vlivu. Nicméně i přesto se národní demokraté podíleli na výsledné podobě zákonů o pozemkové reformě.²⁷

K politickým stranám, které předložily své programy k provedení pozemkové reformy, patřila i Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská. Tato městská strana pod tlakem radikálních nálad části svých členů vypracovala poměrně tvrdý návrh požadující vyvlastnění bez náhrady pro korunní statky a statky císařské rodiny a dále statky získané darem či odcizením v rámci pobělohorských konfiskací. Vyvlastnění měly být podrobeny i ostatní velkostatky, a to nad hranicí 250–500 hektarů. Získaná půda měla být následně spravovaná státem, družstvy či přidělena legionářům, maloročníkům a bezzemkům. Živnostenská strana ovšem neměla vliv ani podporu ve venkovských oblastech. Zároveň se reforma nedotýkala ani jejich zájmů a návrh vznikl jen jako reakce na radikalizaci celé situace, takže se následně na konečné podobě reformy nepodílela.²⁸

Stejně tak se na přípravě pozemkové reformy nepodílely německé strany. Vzhledem k tomu, že postoj německé politické reprezentace byl vůči nově vzniklému státu nepřátelský a německé strany nebyly součástí Revolučního shromáždění, nemohly se přirozeně podílet na přípravě reformy. Přesto němečtí sociální demokraté i němečtí agráři problematiku pozemkové reformy vnímali a jejich pohled se příliš nelišil od požadavků českých stran. Jejich částečný odpor pak pramenil z názoru, že je reforma zneužívána českými představiteli jako protiněmecký nástroj a z faktu, že se na její přípravě nemohli podílet.²⁹

Klíčovou stranou pro pozemkovou reformu byla Republikánská strana zemědělského a maloročnického lidu. Agrární strana pod vedením Antonína Švehly³⁰ rychle pochopila významnost pozemkové reformy nejen ze sociálního a hospodářského pohledu, ale především z pohledu politického. Strana velmi obratně učinila z reformy klíčový aspekt svého programu a požadovala rozparcelování velkostatků a přidělení půdy do soukromého vlastnictví rolníků. Dále žádali výkup dlouholetých pachtů, zrušení fideikomisu a volné nakládání s půdou. Všechny tyto požadavky doprovodila kampaní, zakládáním organizací uchazečů o půdu a celkovým posilováním vlivu agrární strany ve venkovských oblastech. Strana tak rychle převzala vůdčí úlohu v přípravě pozemkové reformy.³¹ Nicméně konečná podoba reformy byla kompromisem. Agrární strana vedla jednání s dalšími stranami a její předseda Antonín Švehla

²⁷ OTÁHAL, M., *Zápas o pozemkovou reformu v ČSR*, str. 131–135.

²⁸ Tamtéž, str. 135.

²⁹ Tamtéž, str. 142–143.

³⁰ Předseda Agrární strany v letech 1909–1933 a předseda vlády Československa v letech 1922–1929 s krátkou přestávkou mezi březnem a říjnem 1926.

³¹ LACINA, V., *Představy o pozemkové reformě v ČSR před jejích uzákoněním*, str. 36–37.

požadoval, aby výsledná dohoda měla jednomyslnou podporu. Strana tak podpořila finální návrh, který počítal s hranicí 150 hektarů zemědělské, respektive 250 hektarů vší půdy zabrané za náhradu.³² Nicméně právní ukotvení pozemkové reformy, jež bude nastíněno v následujících kapitolách, bylo relativně volné. Agrární strana, která velmi rychle a obratně získala velký vliv ve všech klíčových institucích spojených s prováděním reformy, tak měla dostatečný prostor pro prosazení velké části své vlastní vize reformy.³³

Svůj názor na pozemkovou reformu přirozeně projevovali i zástupci velkostatkářů, kteří ovšem nenašli žádné významné politické zastání. V očích velkostatkářů nebyly velké a radikální změny v pozemkovém vlastnictví žádoucí. Snažili se především poukázat na přednosti velkostatkářského způsobu hospodaření a jeho výhody před menšími hospodářstvími jako stabilní součástí dodavatelských řetězců a zásobování. Ovšem tyto předkládané obavy zcela neodrážely realitu tehdejší doby, jelikož většina politické reprezentace si důležitost velkostatku uvědomovala a reforma měla za cíl velkostatky omezit, ne zničit. Velkostatkářské kruhy přirozeně požadovaly vyšší hranici rozlohy půdy, která spadala pod zábor, vyšší náhradové ceny, delší časové období pro provedení reformy, vyloučení lesní půdy a v neposlední řadě vyjadřovali obavu o zaopatření svých zaměstnanců. Vzhledem k tomu, že tato skupina postrádala relevantní politické zastoupení, vytvořili její členové organizace, především Svaz československých velkostatkářů a Svaz německých velkostatkářů, kde společně formulovali své požadavky a jejichž prostřednictvím je následně prosazovali. Avšak jejich snahy nebyly, vzhledem k situaci popsané výše, jakkoliv schopné omezit či donutit politickou reprezentaci k velkým změnám či dokonce omezením podoby pozemkové reformy. Velkostatkáři se tak s reformou museli smířit, ovšem i nadále se pokoušeli jak společně v rámci svých svazů, tak jednotlivě omezit dopad reformy na své velkostatky.³⁴

1.3 Právní zakotvení Pozemkové reformy

Pozemková reforma jako zásah do soukromého vlastnictví byl bezesporu z právního pohledu velmi citlivý krok. V předešlé kapitole byly nastíněny postoje jednotlivých zainteresovaných stran, a především výsledný kompromis prosazený Agrární stranou, který počítal s hranicí 150 hektarů zemědělské, respektive 250 hektarů vší půdy. Tento návrh tak určil základní rámec reformy, ale její provedení a zakotvení v právním řádu nově vzniklého státu bylo

³² KÁRNÍK, Z., *České země v éře První republiky*, str. 456.

³³ LACINA, V., *Představy o pozemkové reformě v ČSR před jejich uzákoněním*, str. 37 a dále; OTÁHAL, M., *Zápas o pozemkovou reformu v ČSR*, str. 119–127 a JANČÍK, D. – KUBŮ, E., *Nacionalismu zvaný hospodářský*, str. 293 a 296–298.

³⁴ SLEZÁK, L.: *Pozemková reforma v Československu 1919–1935*, str. 5.

komplikovanější. V následující části bych proto rád představil jednotlivé zákony a další právní ustanovení, které se přímo či nepřímo dotýkaly pozemkové reformy a na jejichž základě pak byly prováděny jednotlivé kroky tohoto citlivého zásahu do soukromého vlastnictví.

1.3.1 Zákon o obstavení velkostatků

Ještě předtím, než začalo být provedení pozemkové reformy řádně diskutováno a než začaly politické strany jednat o její konkrétní podobě, byl 9. listopadu 1918 přijat zákon o obstavení velkostatků.³⁵ Dle nařízení tohoto zákona došlo ke znemožnění volného nakládání se statky, jež byly zapsány v deskách zemských. Cílem tohoto ustanovení bylo zajistit, aby nedošlo k rychlým prodejům a přepisům půdy na příbuzné či jiné spřátelené osoby s cílem zmenšit či omezit dopady tehdy teprve předpokládané pozemkové reformy. Zákonodárci tak získali čas reformu připravit.³⁶

Ze zápisu schůze Národního výboru, který se přijetím zákona zabýval, vyplývá, že hlavním záměrem tohoto zákona bylo omezit nakládání s rozsáhlými šlechtickými statky a zajistit tak půdu pro budoucí reformu.³⁷ Nicméně vymezení zákona jen na deskové statky bylo problematické. Nedošlo jím k omezení s nakládáním s velkostatky mimo zemské desky a problematické bylo i uvedení zákona na Slovensku, kde institut zemských desek neexistoval a situace tak musela být řešena zvláštní právní úpravou.³⁸ Výbor vedl na toto téma debatu, ovšem nakonec konstatoval, že velkostatků mimo zemské desky je relativně malý počet a vzhledem k zajišťovací podobě zákona je ustanovení dostačující. Jiné vymezení tohoto zákona by ostatně bylo náročné, jelikož tehdejší pozemkové knihy neuváděly celkovou výměru statků a zároveň by bylo nutné definovat, co je považováno za velkostatek. Výbor tedy přistoupil k přijetí zákona ve zmíněné podobě.³⁹

1.3.2 Zákon záborový

Záborový zákon⁴⁰, oficiálně zákon o zabrání velkého majetku pozemkového, lze považovat za zákon, jímž pozemková reforma začala. Byl přijat 16. dubna roku 1919 a vymezoval základní obrysy reformy. Zákon definoval pojem zábor a zabrání, přičemž konstatuje, že

³⁵ Zákon č. 32/1918 Sb. z. o obstavení velkostatků [online; cit. 2023-11-24]. Dostupné z WWW: <<https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=818&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>>.

³⁶ KÁRNÍK, Z., *České země v éře První republiky*, str. 455 a dále; KUKLÍK, J., *Znárodněně Československo*, str. 39 a JANČÍK, D. – KUBŮ, E., *Nacionalismu zvaný hospodářský*, str. 293 a 287.

³⁷ Stenoprotokol ze schůze Národního výboru ze soboty 9. listopadu 1918 [online; cit. 2023-11-24]. Dostupné z WWW: <https://www.psp.cz/eknih/1918nvc/stenprot/19181109/19181109_06.htm>.

³⁸ § 4 zákona č. 64/1918 Sb. z., o mimořádných přechodných ustanoveních na Slovensku.

³⁹ Stenoprotokol ze schůze Národního výboru ze soboty 9. listopadu 1918 [online; cit. 2023-11-24]. Dostupné z WWW: <https://www.psp.cz/eknih/1918nvc/stenprot/19181109/19181109_06.htm>.

⁴⁰ Zákon č. 215/1919 Sb. o zabrání velkého majetku pozemkového [online; cit. 2023-11-24]. Dostupné z WWW: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1919-215>>.

Československá republika tímto zábořem získává právo zabraný majetek přejímati a přidělovati.⁴¹ Uzákonil již několikrát zmíněnou hranici zabrané půdy, tedy 150 hektarů zemědělské, případně 250 hektarů vsí půdy.⁴² Zároveň však pamatoval na možnost propuštění většího rozsahu do 500 hektarů s přihlédnutím ke konkrétní situaci v dané lokalitě.⁴³ Na druhou stranu zákon umožňoval i zákonnou hranici snížit, pokud poptávka po půdě převyšovala nabídku.⁴⁴ Dále bylo stanoveno, že půda zabraná bude přidělena malým zemědělcům, bezzemkům, domkářům a dalším drobným hospodářům do vlastnictví, ovšem § 10 připouštěl i udělení půdy těmto osobám do nájmu.⁴⁵

Zákon byl v mnohých ohledech pouze rámcový, neboť často předpovídal a odkazoval se na další právní ustanovení, respektive určoval, že detaily samotného zákona budou dále upraveny zvláštními zákony. Takto například zákon zřizuje Pozemkový úřad⁴⁶, jenž měl být pověřen provedením reformy, či určuje stanovení náhrady za zabraný majetek.⁴⁷ Pro kompletní provedení pozemkové reformy tak bylo nezbytné přijmout další právní ustanovení.

1.3.3 Zákon o zajištění půdy drobným pachtýřům

Po záborovém zákonu se politická reprezentace v souvislosti s pozemkovou reformou zaměřila na revizi dlouhodobých pachtů. Za tímto účelem byl 27. května 1919 přijat zákon o zajištění půdy drobným pachtýřům.⁴⁸ Ten garantoval pachtýřům, kteří měli svou půdu v nájmu dlouhodobě již od 1. října roku 1901, nárok na její výkup do osobního vlastnictví, respektive na její další nájem, pokud byla tato půda zabrána či ve vlastnictví státu.⁴⁹ Omezení zákona pouze na drobné pachtýře zajišťoval § 3, který stanovil, že výsledná výměra zemědělské půdy hospodářství nesmí po získání nové půdy přesáhnout osm hektarů.⁵⁰ Půda mohla být převzata nejen od zabraných velkostatků, ale i od církevních institucí. Zákon tak byl velkou prohrou Lidové strany, které se právě vůči dopadu na církevní půdu aktivně, ale nepříliš úspěšně vymezila. Naopak byl vítězstvím pro Agrárníky, kteří touto právní úpravou posílili svou pozici

⁴¹ § 5 záborového zákona. Tamtéž.

⁴² § 2 záborového zákona. Tamtéž.

⁴³ § 11 záborového zákona přihlíží k poptávce po půdě v dané lokalitě, její kvalitě, zachování zásobování a zachování fungování hospodaření. Tamtéž.

⁴⁴ § 14 záborového zákona. Tamtéž.

⁴⁵ § 10 záborového zákona. Tamtéž.

⁴⁶ § 1 a § 15 záborového zákona. Tamtéž.

⁴⁷ § 9 záborového zákona. Tamtéž a dále: KÁRNÍK, Z., České země v éře První republiky, str. 456.

⁴⁸ *Zákon č.318/1919 Sb., o zajištění půdy drobným pachtýřům* [online; cit. 2023-11-24]. Dostupné z WWW: <<https://www.aspi.cz/products/lawText/1/1219/1/2/zakon-c-318-1919-sb-o-zajisteni-pudy-drobnym-pachtyrum>>.

⁴⁹ § 1 zákona o zajištění půdy drobným pachtýřům. Tamtéž.

⁵⁰ § 3 zákona o zajištění půdy drobným pachtýřům. Tamtéž.

mezi drobnými rolníky.⁵¹ Přijetím tohoto zákona, ač se v celém kontextu pozemkové reformy může zdát marginálním, získalo svou půdu 128 557 původních pachtýřů a ze sociálního pohledu tak šlo důležitý a citlivý krok.⁵²

1.3.4 Zákon o zřízení pozemkového úřadu

Jak již bylo zmíněno, záborový zákon předpokládal, že další detaily provedení pozemkové reformy budou řešeny zvláštními zákony. Prvním zákonem, který na zákon o zabránění velkého majetku pozemkového navázal, byl zákon o Pozemkovém úřadě.⁵³ Byl vydán 11. června roku 1919 a nařizoval zřízení Státního pozemkového úřadu. Tento úřad byl pověřen řízením pozemkové reformy a do jeho kompetencí spadalo nejen rozdělení zabrané půdy, ale i její ocenění pro potřeby náhrad, provedení záborů, udělování souhlasů s nakládáním se zabraným majetkem a dozor nad všemi dalšími aspekty a akty, které s sebou reforma přinesla.⁵⁴ Zákon také přiznával úřadu právo navrhopvat další zákony a právní nařízení.⁵⁵ Jeho kontrolu pak podřídil správnímu výboru voleného Národním shromážděním⁵⁶ a ministerské radě.⁵⁷ Úřad se tak těšil obrovskému rozsahu pravomocí a vzhledem k relativně volnému formulování zákonů měli jeho úředníci, i přes formální kontrolu ze strany Národního shromáždění a dalších institucí, značný vliv na provádění samotné reformy. Do čela úřadu byl jmenován Karel Viškovský, místopředseda Agrární strany, která velmi rychle obsadila klíčová místa této instituce a zajistila si vliv a kontrolu nad jedním z důležitých aspektů své politiky.⁵⁸ Tato skutečnost, kdy byl Pozemkový úřad využíván pro potřeby a zájmy Agrární strany a jejích přátel, pak často čelila kritice, a to nejen ze strany německých stran.⁵⁹

Z pohledu struktury zákon předpokládal, že dle potřeby budou zřízeny úřadovny a komise, které měly pozemkovou reformu provádět v jednotlivých územních obvodech. Samotný Pozemkový úřad pak zůstal odvolací a schvalovací institucí.⁶⁰

SPÚ plnil svůj účel až do poloviny 30. let 20. století, přičemž samotnou reformu, tedy důvod své existence, prohlásil za dokončenou již roku 1933. Nicméně v praktické rovině, což i vyplývá z dochovaných pramenů, pokračoval v jejím provádění až do 1. května roku 1935,

⁵¹ KÁRNÍK, Z., *České země v éře První republiky*, str. 458.

⁵² JANČÍK, D. – KUBŮ, E., *Nacionalismu zvaný hospodářský*, str. 293.

⁵³ *Zákon č.330/1919 Sb., o pozemkovém úřadě* [online; cit. 2023-11-25]. Dostupné z WWW: <<https://www.aspi.cz/products/lawText/1/1231/1/2/zakon-c-330-1919-sb-o-pozemkovem-urade>>.

⁵⁴ Tamtéž a dále: KUKLÍK, J., *Znárodněné Československo*, str. 41.

⁵⁵ § 6 zákona o pozemkovém úřadě.

⁵⁶ § 9 a § 10 zákona o pozemkovém úřadě.

⁵⁷ § 2 zákona o pozemkovém úřadě.

⁵⁸ KÁRNÍK, Z., *České země v éře První republiky*, str. 458–459.

⁵⁹ JANČÍK, D. – KUBŮ, E., *Nacionalismu zvaný hospodářský*, str. 294.

⁶⁰ § 8 zákona o pozemkovém úřadě.

kdy byl vládním nařízením Státní pozemkový úřad zrušen a všechna jeho práva a povinnosti přešly na IX. odbor ministerstva zemědělství.⁶¹

1.3.5 Zákon přídělový

Na základě § 10 záborového zákona bylo předpokládáno, že půda, která nebude pro všeobecně prospěšné či jiné důvody využita státem, bude přidělena do vlastnictví „*malým zemědělcům, domkářům, drobným živnostníkům, bezzemkům, a to zvláště příslušníkům ozbrojené moci československé a válečným invalidům, kteří by na půdě chtěli a mohli hospodařiti, pak družstvům složeným z uvedených osob, družstvům bytovým, spotřebním a zemědělským, obcím a jiným veřejným svazkům k účelům všeobecně prospěšným, vědeckým a humanitním ústavům*“.⁶² Tímto ustanovením tak mělo dojít k naplnění jednoho z cílů pozemkové reformy, tedy k přerozdělení velkého pozemkového vlastnictví a posílení menších, nekonkurenceschopných hospodářství, a zároveň k uvolnění trhu s půdou.

Záborový zákon ovšem dále nespécifikoval, jak a v jakém rozsahu má být půda udělena. Za tímto účelem tak musel být v 30. ledna přijat tzv. zákon přídělový.⁶³ Oproti předchozím právním normám to byl zákon obsáhlý a podrobný. Definoval, kdo a za jakých podmínek může nabýt přidělené půdy, přičemž se kladl důraz především na udělení do soukromého vlastnictví tak, aby vznikla soběstačná hospodářství. Nicméně pamatoval i na družstva a sdružení osob, jež splňují stejné podmínky jako jednotlivci. Zároveň připouštěl udělení obcím a dalším právnickým osobám, pokud tím budou plnit všeobecný zájem či tím dojde ke stabilizaci a soběstačnosti jejich vlastních hospodářství.⁶⁴ Za soběstačná pak zákon považuje hospodářství o rozloze 6–10 hektarů, případně až 15 hektarů podle kvality půdy a přírodních poměrů v lokalitě.⁶⁵

Zákon dále nařizuje, aby jednotlivcům pro zřízení soběstačných usedlostí byla půda udělena jako rolnický nedíl.⁶⁶ Ten pak zákon definuje, přičemž uvádí, že nedíl by měl být

⁶¹ Vládní nařízení č. 2/1935 Sb., kterým se ruší Pozemkový úřad. [online; cit. 2023-12-07]. Dostupné z WWW: <[https://www.aspi.cz/products/lawText/1/6160/0/2/vladni-narizeni-c-22-1935-sb-kterym-se-rusi-pozemkovy-urad-statni-pozemkovy-urad-a-jeho-pusobnost-se-prikazuje-ministerstvu-zemedelstvi/vladni-narizeni-c-22-1935-sb-kterym-se-rusi-pozemkovy-urad-a-jeho-pusobnost-se-prikazuje-ministerstvu-zemedelstvi](https://www.aspi.cz/products/lawText/1/6160/0/2/vladni-narizeni-c-22-1935-sb-kterym-se-rusi-pozemkovy-urad-statni-pozemkovy-urad-a-jeho-pusobnost-se-prikazuje-ministerstvu-zemedelstvi/vladni-narizeni-c-22-1935-sb-kterym-se-rusi-pozemkovy-urad-statni-pozemkovy-urad-a-jeho-pusobnost-se-prikazuje-ministerstvu-zemedelstvi)>.

⁶² § 10 záborového zákona. Zákon č. 215/1919 Sb. o zabránění velkého majetku pozemkového [online; cit. 2023-11-24]. Dostupné z WWW: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1919-215>>.

⁶³ Zákon č. 81/1920 Sb., kterým se vydávají po rozumu §u 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. zák. a nař., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě. (Zákon přídělový.) [online; cit. 2023-12-01]. Dostupné z WWW: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1920-81>>.

⁶⁴ Část I. (O přidělu) přídělového zákona. *Tamtéž*.

⁶⁵ § 16 přídělového zákona. *Tamtéž*

⁶⁶ § 15 přídělového zákona. *Tamtéž*

obhospodařován samotným nabyvatelem, měl by být udělen především jednotlivcům, nesměl být prodán či zastaven bez souhlasu SPÚ. Stejně tak nepodléhal exekucím a nesměl být dále dělen.⁶⁷ Hlavní cílem tohoto ustanovení bylo zabránit rozprodeji přidělené půdy.⁶⁸

Velmi důležité bylo ustanovení o zbytkových statcích. Zákon totiž připouštěl, aby k budovám, které existovaly k obhospodařování původních velkostatků, bylo přiděleno toliko půdy, aby bylo zajištěno jejich řádné fungování, případně aby naopak k přidělené půdě byly připojeno i potřebné budovy.⁶⁹ Zároveň nařizuje, aby právě zbytkové statky, tedy zemědělské celky, které není vhodné dělit či nebudou využity ke směně či drobném přidělu, byly uděleny „*uchazečům jednotlivcům, zvláště způsobilým k vedení větších podniků zemědělských*“.⁷⁰ Definici těchto statků ovšem dále nerozvedl a jejich konečná podoba tak byla určena až vládními nařízeními č. 117/1922 a č. 74/1923, které předpokládaly rozlohu minimálně 30 hektarů. Ovšem jejich rozloha byla většinou větší.⁷¹ Celkově bylo na základě tohoto ustanovení vytvořeno 2046 statků s průměrnou rozlohou přibližně 99 hektarů.⁷²

Zákon dále ukládá SPÚ, aby pro každý objekt podrobený pozemkové reformě vytvořil plán, podle kterého bude reforma na dané subjektu probíhat. Nařizuje, aby tento plán nejen zajišťoval možnost řádného hospodaření na přiděleném majetku, ale i na majetku ponechaném vlastníkovi.⁷³ V souvislosti s těmito ustanoveními pak zákon umožňuje SPÚ propuštění většího rozsahu půdy tak, aby došlo k zachování a umožnění řádné péče o památky a přírodní krásy.⁷⁴

Neméně důležitá je i třetí část tohoto zákona věnující se poplatkům. Tato část definuje příděl jako úplatný převod, který podléhá poplatkům, a určuje jejich výši pro jednotlivé skupiny přídělců. Nutné je také zmínit, že zákon v této části konstatuje, že propuštění dle § 11 záborového zákona poplatkům nepodléhá.⁷⁵

⁶⁷ Část II. (O dělnických nedílech) přidělového zákona. *Tamtéž*.

⁶⁸ KÁRNÍK, Z., *České země v éře První republiky*, str. 460.

⁶⁹ § 24 přidělového zákona. *Zákon č. 81/1920 Sb., kterým se vydávají po rozumu §u 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. zák. a nař., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě*. [online; cit. 2023-12-01]. Dostupné z WWW: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1920-81>>.

⁷⁰ § 25 přidělového zákona. *Tamtéž*

⁷¹ PŠENÍČKOVÁ, Jana, *Zbytkové statky v Čechách 1919–1945*, Praha 1998, str. 5 a dále: KÁRNÍK, Z., *České země v éře První republiky*, str. 460.

⁷² PAVEL, Antonín, *Pozemková reforma československá*, Praha 1937, str. 3.

⁷³ § 18 a §19 přidělového zákona. *Zákon č. 81/1920 Sb., kterým se vydávají po rozumu §u 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. zák. a nař., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě*. [online; cit. 2023-12-01]. Dostupné z WWW: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1920-81>>.

⁷⁴ § 20 přidělového zákona. *Tamtéž*.

⁷⁵ Část III (Ustanovení poplatková) přidělového zákona. *Tamtéž*

1.3.6 Zákon náhradový

Posledním velkým zákonem upravujícím pozemkovou reformou byl zákon č. 329/1920 Sb. přijatý v květnu 1920, který určil podobu převzetí a náhrady za zabraný pozemkový majetek.⁷⁶ Na základě tohoto zákona musel SPÚ a příslušný soud informovat vlastníka o zamýšleném převzetí, jeho právech dle § 11 záborového zákona a následně mu zaslat výpověď.⁷⁷ Upravoval také způsob převzetí novým vlastníkem včetně nakládání s dluhy, břemeny i užitky, které byly s přijímaným majetkem spojené.⁷⁸

Klíčovou částí však byla část IIIb, která určovala způsob výpočtu náhradové ceny. Ta byla stanovena na základě hodnoty majetky vyplývající z průměru cen v letech 1913–1915 za nemovitosti stejného druhu při prodeji hospodářství o rozloze 100 hektarů z volné ruky, přičemž jedna rakousko-uherská koruna byla považována za jednu korunu československou.⁷⁹ U velkých celků nad 1000 hektarů pak byla cena dále snižována. Na tom základě tak byla vypočtena tzv. hrubá přejímací cena, která byla nadále snižována srážkami s ohledem na rozlohu majetku, nicméně neměly přesáhnout 40 procent přejímací ceny.⁸⁰ Zároveň však zákon nařizoval, aby SPÚ přihlížel ke stavu přejímaných nemovitostí a investicím provedeným vlastníkem, což mělo být vzato v potaz při stanovení konečné přejímací ceny.⁸¹ Náhrada byla splatná dnem, kdy rozhodnutí o rozvrhu nabude právní moci.⁸² Problematické ovšem bylo, že válečná inflace rapidně snížila hodnotu koruny a reálně tak náhrada většinou dosahovala jen přibližně 15 procent tržní ceny. Tato skutečnost byla často kritizována, nicméně je nutné podotknout, že placení plné ceny si stát prostě nemohl dovolit.⁸³

Zákon dále určoval nárok státu na poměrnou část mrtvého i živého inventáře, který sloužil k hospodaření na zabrané půdě.⁸⁴ Stejně tak řešil, ačkoliv jen částečně, zaopatření zaměstnanců na zabraném či přijímaném majetku.⁸⁵ Především nařizoval SPÚ provést soupis všech zaměstnanců, jejichž pense či dary z milosti byly vázány na velký majetek pozemkový.⁸⁶

⁷⁶ Zákon č. 329/1920 Sb. o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový. [online; cit. 2023-12-01]. Dostupné z WWW: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1920-329>>.

⁷⁷ § 11 náhradového zákona. Tamtéž.

⁷⁸ Část II (O převzetí) náhradového zákona. Tamtéž.

⁷⁹ § 41 náhradového zákona. Tamtéž.

⁸⁰ § 42 náhradového zákona. Tamtéž.

⁸¹ § 43 náhradového zákona. Tamtéž.

⁸² § 60 náhradového zákona. Tamtéž.

⁸³ SLEZÁK, L.: *Pozemková reforma v Československu 1919–1935*, str. 6.

⁸⁴ § 53 náhradového zákona. Zákon č. 329/1920 Sb. o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový. [online; cit. 2023-12-01]. Dostupné z WWW: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1920-329>>.

⁸⁵ Část II (Zabezpečení zaměstnanců na zabraném a přijímaném pozemkovém majetku.) náhradového zákona. Tamtéž.

⁸⁶ § 72 náhradového zákona. Tamtéž.

Následně pak počítal se zřízením fondu pro zaopatření zaměstnanců velkostatků provedeným vládním nařízením až v roce 1923.⁸⁷

V neposlední řadě zákon také doplňoval zákon přidělový, kdy stanovoval, že přidělová cena musí pokrýt nejen náhradu původnímu vlastníkovi, ale také náklady spojené s výkupem a přidělem, veškeré srážky, stejně jako patnáctiprocentní přírážku pro fond vnitřní kolonizace. Zároveň ale upomínal SPÚ, aby při stanovení této ceny vzal v potaz kvalitu, velikost i přírodní podmínky v dané lokalitě.⁸⁸

Náhradový zákon, i přesto že pozemkovou reformu upravovala mnohá další právní ustanovení, nařízení a rozhodnutí, byl posledním ze základních zákonů reformy. Po jeho přijetí tak mohla reforma již plně začít.

1.4 Realizace pozemkové reformy

Samotné provedení pozemkové reformy byl velmi náročný proces. Jak již bylo zmíněno, šlo o jeden z největších a nejradikálnější zásahů do soukromého vlastnictví v českých dějinách a zároveň o obrovské narušení tradičních vztahů a fungování tehdejšího československého venkova.

Již v prvních letech existence nového státu, kdy ještě nebyla pozemková reforma právně zakotvena, prováděly státní instituce tzv. předběžné akce přidělové jako byl například přiděl do vnučeného pachtu či výkup dlouholetých pachtů. Jakmile ovšem zákonodárci dokončili právní podobu pozemkové reformy, mohl Státní pozemkový úřad započít reformu v plném rozsahu. Přiděl půdy byl prováděn dvěma způsoby. První metodou bylo tzv. řádné přidělové řízení, kdy SPÚ půdu převzal, přidělil zájemci a určil přidělovou cenu. Druhým způsobem pak bylo tzv. zkrácené přidělové řízení, kdy se původní vlastník sám dohodl se zájemcem a následnou kupní smlouvu pak Pozemkový úřad pouze schválil. Celkem bylo drobným přidělcům uděleno přibližně 783 tisíc hektarů veškeré půdy, tedy asi 44 procent veškerého přidělu.⁸⁹

⁸⁷ § 73 náhradového zákona. Tamtéž a dále: *Vládní nařízení č. 29/1923 o zřízení fondu pro zaopatření zaměstnanců velkostatků*. [online; cit. 2023-12-01]. Dostupné z WWW:

<<https://www.aspi.cz/products/lawText/1/3238/0/2/vladni-narizeni-c-29-1923-sb-o-zrizeni-fondu-pro-zaopatrzeni-zamestnancu-velkostatku/vladni-narizeni-c-29-1923-sb-o-zrizeni-fondu-pro-zaopatrzeni-zamestnancu-velkostatku>>.

⁸⁸ § 77 náhradového zákona. *Zákon č. 329/1920 Sb. o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový*. [online; cit. 2023-12-01]. Dostupné z WWW: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1920-329>>.

⁸⁹ PAVEL, A., *Pozemková reforma československá*, str. 2.

Dále byly ze zabrané půdy vytvářeny zbytkové statky, jejichž problematika byla zmíněna v souvislosti s přídělovým zákonem. Nicméně na zbytkové statky připadlo 12,8 procent veškerého přídělu, tj. 226 560 hektarů veškeré zabrané půdy.⁹⁰

Samotnou kapitolu pak tvořila nezemědělská část reformy tvořící přibližně 42 procent veškerého přídělu. Největší část, přibližně 705 tisíc hektarů, tvořila lesní půda. Její distribuce mezi jednotlivce a soukromníky byla značně omezena a naprostou většinu podržel stát a jeho instituce, případně samosprávy tak, jak to předpokládal přídělový zákon.⁹¹

Celkově bylo pozemkové reformě podrobena 4 066 221 hektarů, tedy téměř 29 procent vší půdy ve státě.⁹² Následně bylo novým vlastníkům přiděleno 1 800 782 hektarů veškeré půdy, přičemž zemědělská půda z toho tvořila 868 601 hektarů. Původním vlastníkům bylo ponecháno 1 831 920 hektarů, ovšem z toho pouze necelých 420 tisíc hektarů zemědělské půdy. Nutné je také podotknout, že ještě v lednu 1938 zůstávalo v záboru více než 435 tisíc hektarů veškeré půdy.⁹³

Konečným řešením pozemkové reformy na jednotlivých souborech pak byly tzv. generální dohody. Tyto dohody uzavíral Státní pozemkový úřad s majiteli, a tím ukončoval provádění reformy na daném celku, respektive stanovil harmonogram jejího ukončení. V některých případech pak dohoda propůjčovala půdu daným velkostatkům do dlouhodobého užívání na 20, někdy i více let s tím, že o takto propůjčené půdě bude rozhodnuto v budoucnu.⁹⁴

Pozemková reforma nebyla černobílým procesem. Mnohé deklarované pozitivní dopady nebyly naplněny, a naopak černé scénáře, předestírané jejími odpůrci, se také nestaly realitou. Hodnocení pozemkové reformy je tak komplikované. Mezi úspěchy může být počítáno narušení půdního monopolu majitelů latifundií stejně jako práva na pozemkový pacht. Zároveň došlo k posílení rentability a intenzity využívání půdy, kdy jak noví nabyvatelé, tak původní vlastníci museli půdu využívat efektivněji.⁹⁵ Stejně tak reforma uvolnila sociální napětí a přinejmenším zmírnila velký "hlad po půdě" přítomný na českém venkově již od předešlého století. Postavení nejmenších rolníků se zlepšilo, počet nesoběstačných hospodářství do dvou hektarů se zmenšil a převahu získala hospodářství do 50 hektarů, která po reformě obhospodařovala 80,3 procent veškeré zemědělské půdy.⁹⁶ Velkostatek nad 100 hektarů zaujímal 15,5 procent zemědělské

⁹⁰ Tamtéž, str. 3.

⁹¹ Tamtéž, str. 3.

⁹² KÁRNÍK, Z., *České země v éře První republiky*, str. 465.

⁹³ SLEZÁK, L.: *Pozemková reforma v Československu 1919–1935*, str. 3–4.

⁹⁴ PAVEL, A., *Pozemková reforma československá*, str. 2 a dále: JANČÍK, D. – KUBŮ, E., *Nacionalismu zvaný hospodářský*, str. 332.

⁹⁵ KÁRNÍK, Z., *České země v éře První republiky*, str. 474.

⁹⁶ SLEZÁK, L.: *Pozemková reforma v Československu 1919–1935*, str. 10.

půdy, a byl ačkoliv v jiné vlastnické struktuře, tak stále plnil svou úlohu v rámci zemědělského průmyslu.⁹⁷ Reforma tedy stabilizovala český venkov a přispěla i k růstu nejen zmíněného zemědělského průmyslu, ale i dalších odvětví a napomohla sociálnímu vzestupu.⁹⁸

Mnohé problémy ovšem reforma nevyřešila a některé z nich ani vyřešit nemohla. Reforma neuspokojila všechny žádosti o půdu a stále tak po ní zůstalo mnoho bezzemků či malých rolníků.⁹⁹ Zároveň ti, kteří přiděl dostali, nebyli většinou schopni jej hned zaplatit a museli se tak zadlužit. Dluhy byly pro nabyvatele velkou přítěží a mnozí z nich díky nim nebyli schopni překonat následující období krize. V jejich případě tak byly výsledky pozemkové reformy ztraceny.¹⁰⁰

Problémem byli též bývalí zaměstnanci velkostatků. Tvůrci pozemkové reformy měli jejich osud na paměti a stát se snažil jejich masivní nezaměstnanosti zabránit. Mezi tyto kroky patřil například přiděl půdy, ovšem tímto způsobem bylo zajištěno jen 25,1 procent těchto zaměstnanců. Stejně tak nemohlo tento problém vyřešit umístění bývalých pracovníků na nově vzniklé zbytkové statky, či jim najít jiné zaměstnání. Tímto způsobem bylo zaopatřeno pouze 19 procent zaměstnanců. Dále státní instituce a jimi zřízené fondy¹⁰¹ poskytovaly propuštěným zaměstnancům finanční podporu, či je za určitých podmínek zajišťovaly starobním a invalidním důchodem. Přesto tyto kroky nemohly zcela zajistit všechny nepotřebné zaměstnance, a ti tak částečně přispěli k nárůstu nezaměstnanosti a k obecnému sociálnímu zatížení státu. Část jich též opustila venkovské prostředí a přesunula se do měst, čímž došlo k prohloubení již tehdy známého problému snižování počtu venkovského obyvatelstva.¹⁰²

Pozemková reforma měla i politické a národnostní aspekty. Již v předešlých kapitolách bylo nastíněno, že jak politicky, tak nacionálně se jednalo o velmi citlivý projekt. V politické rovině šlo především o posílení agrární strany, která z reformy učinila jeden z klíčových bodů svého programu a nelze říci, že by reforma nepřispěla k jejímu vzestupu, a především upevnění na politické scéně a ve státních institucích. Stejně tak její vliv na fungování SPÚ, střet zájmů některých politiků, korupce a obecně dominantní postavení republikánské strany v provádění

⁹⁷ PAVEL, A., *Pozemková reforma československá*, str. 9.

⁹⁸ KÁRNÍK, Z., *České země v éře První republiky*, str. 475.

⁹⁹ SLEZÁK, L.: *Pozemková reforma v Československu 1919–1935*, str. 10.

¹⁰⁰ KÁRNÍK, Z., *České země v éře První republiky*, str. 475.

¹⁰¹ Například fond pro zaopatření zaměstnanců velkostatků či kolonizační fond.

¹⁰² KÁRNÍK, Z., *České země v éře První republiky*, str. 476.

reformy byly terčem kritiky¹⁰³ a ukazují, že ne všechny kroky reformy byly vždy zcela korektní.¹⁰⁴

Stejně tak nacionální aspekty pozemkové reformy byly problematické. Především německé obyvatelstvo vnímalo reformu jako protiněmecký akt a snahu zmenšit či narušit pozemkovou držbu Němců. V praktické rovině je zkoumání těchto tvrzení složité, jelikož Státní pozemkový úřad zpočátku u mnohých úkonů jako například u přidělu půdy nesledoval národnost daných osob. I pozdější šetření ukázala, že obecný závěr v této otázce je těžké stanovit. Zatímco v drobném přidělu je uváděn rozdíl, kdy nabyvatelé české národnosti získávají půdu z německých statků a Němci z českých statků ji dostávají méně, tak v otázce dlouhodobých pachtů a jejich výkupu o znevýhodnění hovořit nelze. Z dat totiž vyplývá, že v rámci těchto výkupů získali němečtí rolníci přibližně 40 000 hektarů půdy, což přibližně o 7,7 procent převyšovalo rozlohu půdy, která by německý rolníkům příslušela s ohledem na procentuální zastoupení jejich národnosti. Rozdíl ovšem panoval v kolonizační akci a přidělu nedílů,¹⁰⁵ především v pohraničí českých zemí, kde Němcům připadlo pouhých sedm těchto nedílů, Čechům pak 836. Ovšem v naprosté většině případů šlo o pouhé doplnění stávajících vesnic novými kolonisty, takže o velkém vzestupu Čechů na jedné a poškození německých zájmů na straně druhé hovořit nelze. Naopak u tzv. zbytkových statků byla situace odlišná a z dochovaných pramenů vyplývá, že zde i v převážně německých oblastech byly protěžováni Češi. Zřejmě lze tedy konstatovat, že pozemková reforma nebyla primárně či hojně používána k nacionálně-politickým krokům, nepoškodila fatálně Němci držené půdní celky a její pozitivní dopady se alespoň částečně projevily i v německém venkovském prostředí. Přesto nacionální nádechy, posilovaný ve verbální rovině výroky o “odčinění Bílé hory” a “německé šlechtě”, přetrvával, využívaly jej německé i české politické strany a pozemková reforma se tak stala jedním z velkých rozporů mezi Čechy a Němci.¹⁰⁶

¹⁰³ Tyto aspekty reformy kritizoval například i prezident republiky Masaryk. SLEZÁK, L.: *Pozemková reforma v Československu 1919–1935*, str. 6–7.

¹⁰⁴ KÁRNÍK, Z., *České země v éře První republiky*, str. 467–469 a 477 a dále; SLEZÁK, L.: *Pozemková reforma v Československu 1919–1935*, str. 7.

¹⁰⁵ Rolnický nedíl byl zřízen § 30 přidělového zákona. Jednalo se o zvláštní formu přidělu, povětšinou spojený s přidělem usedlosti, jehož cílem bylo zajištění soběstačného hospodaření, ovšem s omezenými právy k tomuto přidělu. Jednalo se především o zákaz zcizení, pronájmu či dělení daného celku, které podléhaly povolení SPÚ. Vlastnictví nedílu tak bylo oproti běžnému vlastnictví omezené a vytvářelo zvláštní právní vztah mezi majitelem nedílu a státem. Zákon předpokládal velikost nedílu 6–10 ha půdy, případně až 15 ha vzhledem k její kvalitě a přírodním podmínkám oblasti s důrazem na zajištění soběstačného hospodaření. § 16 a § 30–55 přidělového zákona. *Zákon č. 81/1920 Sb., kterým se vydávají po rozumu šu 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. zák. a nař., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě*. [online; cit. 2024-05-08]. Dostupné z WWW: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1920-81>>.

¹⁰⁶ KÁRNÍK, Z., *České země v éře První republiky*, str. 479–488; JANČÍK, D. – KUBŮ, E., *Nacionalismu zvaný hospodářský*, str. 325–337; SLEZÁK, L.: *Pozemková reforma v Československu 1919–1935*, str. 7–9; RYCHLÍK, J., *Sociální a národnostní dimenze československé pozemkové reformy v mezinárodním kontextu*, str. 48–49.

Reforma ovšem nebyla kritizována jen kvůli nacionálním aspektům. I některé přední české osobnosti vyjadřovaly kritiku či přinejmenším obavy o podobě a způsobu provedení reformy. Již před začátkem a následně i během reformy patřil mezi velké kritiky například historik Josef Pekař. Postavil se proti myšlenkám vyvlastnit velkostatky bez náhrady a poté svou kritiku obrátil k snahám potrestat šlechtu za Bílou horu. Poukazoval na to, že ztráta titulů a politické moci je dostatečným trestem a snahu o odčinění událostí starých v dané době více než tři století za nemožné a právně problematické. Stejně tak se pozastavoval nad výší náhrady, kterou považoval za nedostatečnou a blížící se spíše trestu. Své názory a připomínky k pozemkové reformě, jež byly založeny především na kulturních a historických aspektech, ačkoliv vyjadřoval obavy i o vývoj zemědělství po reformě následně shrnul ve svém díle *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*.¹⁰⁷ Jeho názory ale nenašly příliš pochopení.

Nad výší náhrady, ale i nad dalšími problematickými aspekty reformy se zamýšlel i prezident republiky Masaryk, který v několika případech intervenoval u SPÚ a vlády. Nicméně si uvědomoval důležitost pozemkové reformy a jeho snahy měly spíše za cíl ujistit se, že pozemková reforma bude provedena v souladu s právem a nepoškodí v žádném ohledu stát. Náhrada a její výše patřily obecně k nejproblematictějšími aspektům reformy a kredibilita nového státu byla tímto krokem snižována. Problematický byl i rozdílný přístup v případě cizinců. Československo, i přes zpočátku odmítavý postoj k těmto krokům, postupně ustoupilo a cizincům poskytlo jisté výhody. Jednalo se většinou o finanční opatření ve formě odpuštění daní, dávek či zvýšení náhrady, ačkoliv i tyto podmínky se lišily případ od případu, stát od státu. Extrémního rozměru dosáhla situace na majetku britského občana barona de Foresta, jenž dosáhl velmi benevolentních podmínek, a nakonec mu bylo umožněno jeho majetek výhodně odprodat. Reforma tak negativně ovlivňovala československé zahraniční vztahy a jiné státy se s větší či menší intenzitou a úspěšností snažily zasáhnout do její podoby.¹⁰⁸

Výsledná podoba pozemkové reformy, jak plánovaná, tak reálná, byla kompromisem. Tento kompromis nemohl uspokojit poškozené velkostatkáře a šlechtu, kteří brali jako svou prohru, že jejímu provedení nedokázali zabránit. Stejně tak nemohl uspokojit podporovatele reformy, obzvláště když původní záměr byl díky změnám prosazeným pod vlivem velkostatkářských kruhů značně oslaben. Již jednou bylo zmíněno, že to nebyl proces černobílý, kdy by původní kritici mohli směle její výsledky odsoudit, zatímco její podporovatele by její výsledky

¹⁰⁷ PEKAŘ, Josef, *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*, Praha 1923.

¹⁰⁸ SLEZÁK, L.: *Pozemková reforma v Československu 1919–1935*, str. 6–7 a dále: HORČIČKA, Václav a kol, *Cizí páni na české půdě. Pozemková reforma v meziválečném Československu na statcích cizích státních příslušníků*, Praha 2021, str. 181–195 a 239–242.

zklamaly, a stejně to platí naopak. Přesto tento obrovský zásah do soukromého vlastnictví, jeden z největší v celých českých dějinách, představoval velký přelom, který dlouhodobě určil nejen podobu půdního vlastnictví, ale i fungování, stabilitu a směr dalšího vývoje celého zemědělství a v jistých ohledech i celého státu. Reforma nemohla vyřešit veškeré problémy tohoto sektoru. Po jejím provedení stále existovalo dost miniaturních zemědělců či bezzemků, zatížení pachtem bylo pouze zmírněno, a naopak zadlužení zemědělství bylo v mnohých případech posíleno. Její důsledky byly ovšem dalekosáhlé. Přes klíčové a na první pohled evidentní přínosy v oblasti hospodářství a vlastnictví, které napomohly zmírnit sociální napětí a stabilizovat tuto oblast, měla dopady i na politiku a společnost. Dílo I. pozemkové reformy tak patří nejen k největším, ale šířkou svého dopadu a přes své stinné i pozitivní stránky k nejrozsáhlejším počínům I. československé republiky.¹⁰⁹

Z evropského kontextu nebyla československá pozemková reforma ve své době anomálií. K podobným kroků a povětšinou také i z podobných důvodů přistoupilo celkově 22 států starého kontinentu.¹¹⁰ Přístup a úspěšnost těchto změn v jednotlivých státech se však lišily, ovšem spojovala je snaha o zmírnění sociálního napětí ve venkovských oblastech, posílení a stabilizace menších, a především středních hospodářství, které měly být oporou a základním kamenem celého zemědělství. Zároveň však měla reforma vždy přesah politický. Zásahy do sociálních a majetkových záležitostí ve prospěch či neprospěch jednotlivých sociálních skupin přirozeně měly vliv na politickou situaci dané země. Nelze při tom opomenout, že pozemkové reformy či jiné podobné zásahy byly použity, ať už jen verbálně, tak i reálně ve prospěch nacionální politiky daného státu.¹¹¹

Ze sousedních zemí Československa plánovalo provést velmi podobnou reformu Polsko, které přijalo usnesení o pozemkové reformě v červenci 1919 a počítalo se zábořem a s přerozdělením půdy nad 180 hektarů, respektive v ukrajinských, běloruských a bývalých pruských oblastech nad 400 hektarů půdy za polovinu tržní ceny. Ovšem vzhledem k tehdejší válce událostem bylo provedení reformy odkládáno až do chvíle, kdy byla v roce 1921 přijata ústava, která počítala s nedotknutelností soukromého majetku. Na základě těchto ustanovení byla celá pozemková reforma zpochybněna a následně v prosinci 1925 zcela zdobrovolněna. Významný rozdíl mezi Československem a Polskem jistě hrál vztah k velkým půdním vlastníkům, tedy

¹⁰⁹ Tamtéž, str. 9–11.

¹¹⁰ Tamtéž, str. 3.

¹¹¹ RYCHLÍK, Jan, *Sociální a národnostní dimenze československé pozemkové reformy v mezinárodním kontextu*, str. 43.

šlechtě a církvi. Zatímco v Polsku byly obě skupiny součástí národa a vnímány jako pilíře národního hnutí, v Československu byl vztah k těmto skupinám značně problematický.¹¹²

Z dalších okolních států přistoupilo k reformě též Rumunsko a Maďarsko. Rumunská reforma patřila k největším svého druhu, kdy do roku 1929 došlo ke změně vlastnictví u přibližně šest milionům hektarů půdy.¹¹³ Na druhé straně reforma v Maďarsku patřila k nejslabším. Reformě totiž bylo podrobena pouze šest procent zemědělské půdy, a to ještě bez státní garance při splácení půjček, takže mnoho hospodářství dluhové závazky neuneslo a skončilo krachem.¹¹⁴ K reformě přistoupilo z okolních států ještě Německo¹¹⁵, ačkoliv v omezené míře a jen na státních statcích a dobrovolné bázi. V Rakousku žádná celková reforma neproběhla a přesuny v půdním vlastnictví tak byly značně omezené.¹¹⁶

Radikální reformy proběhly v Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (Království SHS) a pobaltských státech. Království SHS podrobilo reformě statky nad 50 hektarů půdy, které se nacházely především v oblastech mimo původní Srbsko. Zdejší velkostatky byly během reformy z velké části zlikvidovány a mezi rolníky bylo rozděleno přibližně 2,5 milionu hektarů půdy.¹¹⁷ Podobně postupovaly pobaltské státy. Například Estonsko přijalo již v roce 1919 velmi radikální vyvlastňovací zákon, kterým byly velkostatky náležející především pobaltským Němcům zcela vyvlastněny. Následně byla půda přerozdělena mezi estonské rolníky, čímž byla posílena jejich podpora a sounáležitost se státem.¹¹⁸

Z uvedených příkladů vyplývá, že československá reforma nebyla ojedinělou záležitostí. Nebyla nejradikálnější, ale ani nejmírnější reformou meziválečného období. Mezinárodní zemědělské kruhy a instituce ji hodnotily jako velmi demokratickou¹¹⁹ a je nutné připomenout, že cílem reformy bylo narušení půdního monopolu, přičemž velkostatky chtěla pouze omezit, nikoliv zničit. Berouc v potaz tento úmysl lze konstatovat, že z mezinárodního srovnání byla reforma úspěšná. Na jedné straně se jí povedlo snížit sociální napětí a nerovnost v půdním vlastnictví, stabilizovat velkou část drobných hospodářství a zajistit další stabilní rozvoj zemědělství jako takového. Na druhé straně se jí podařilo vyhnout radikálním otřesům či dokonce způsobení krize v tomto sektoru, zajistit částečnou náhradu, a tak alespoň v rámci možností tehdejší reality zčásti uspokojit obě strany dotčené reformou. Stejně tak, i přes některé

¹¹² Tamtéž, str. 45 a dále: KÁRNÍK, Z., *České země v éře První republiky*, str. 478.

¹¹³ VOŽENÍLEK, Jan, *O naší pozemkové reformě*, Praha 1931, str. 3.

¹¹⁴ KÁRNÍK, Z., *České země v éře První republiky*, str. 478.

¹¹⁵ Německý příklad jako vzor, který by Československo mělo následovat, podporoval např. Josef Pekař.

¹¹⁶ KÁRNÍK, Z., *České země v éře První republiky*, str. 478–479.

¹¹⁷ HORČIČKA, Václav a kol, *Cizí páni na české půdě*, str. 11.

¹¹⁸ KÁRNÍK, Z., *České země v éře První republiky*, str. 479.

¹¹⁹ SLEZÁK, L.: *Pozemková reforma v Československu 1919–1935*, str. 9.

kroky ve verbální a v některých případech i praktické rovině, se povedlo zabránit, aby se reforma stala systémovým nástrojem nacionálních sporů a utlačování menšin. Mnohé zahraniční reformy v tomto ohledu dopadly hůře.

1.5 Šlechta a I. pozemková reforma

Jednou z opravdu velmi, ne-li zcela nejvíc, pozemkovou reformou poškozenou skupinou byla šlechta. Její historické državy o rozloze tisíců, občas i desetitisíců hektarů půdy byly přirozeným cílem reformních snah, ovšem pro šlechtu se jednalo o mnohem více než jen o narušení jejích podnikatelských a hospodářských aktivit. Z pohledu aristokratických kruhů šlo o útok na samotný způsob jejich života a základ jejich politicko-spoločenské moci.

Po vzniku Československa, kdy aristokracie jako představitelka starého režimu byla od politické moci téměř odstřižena a následně začátkem prosince 1918¹²⁰ zbavena i svého šlechtictví a titulů, byla půda, respektive monopol na ní, základem jejího postavení a vlivu. Půdní bohatství šlechtě umožňovalo pokračování jejího životního stylu a zaručovalo převahu nejen v oblasti zemědělství, ale i v mnohých oblastech mimo něj. Pokud by k pozemkové reformě nedošlo, postavení šlechty by bylo zřejmě oslabeno pouze formálně. Je tedy logické, že pozemková reforma byla aristokracií a šlechtou obecně přijímána spíše s odporem. Ovšem radikální podoba reformy, která hrozila zlikvidováním velkých šlechtických majetků, nebyla naplněna. Díky mnohým výjimkám, především §11 záborového zákona a § 20 přidělového zákona, bylo šlechtě umožněno zachovat své majetky v rozloze daleko převyšující původní hranice vytyčené zákony o pozemkové reformě. Pozemkový majetek, klíčový zdroj postavení a moci této sociální skupiny, tak byl pouze omezen.

Přesto lze konstatovat, že z historického a společenského pohledu šlo o velký přelom. Staletá elita země byla zbavena své poslední, ovšem největší výsady, ve které navíc kromě katolické církve neměla žádnou vážnou konkurenci. V části šlechty tak pozemková reforma zanechala nepříliš pozitivní pocity, jež se mnohdy promítly do vztahu k novému státu. Na druhou stranu umožnila, a zde jistě záleží na úhlu pohledu, zda to bylo jejími nedostatky či přednostmi, aby nemalá část šlechtického majetku, velkostatků, podniků, zámků i jiných sídel a s nimi příslušející způsob života, důstojnost a vliv zůstaly zachovány. Ovšem je nutné zmínit, že majoritní vliv šlechty v zemědělské oblasti byl již trvale zlomen.¹²¹

¹²⁰ Ke zrušení šlechtictví došlo 8. prosince roku 1918 zákonem č. 61/1918 Sb.

¹²¹ KÁRNÍK, Z., *České země v éře První republiky*, str. 489–490.

2 PÁLFFYOVÉ A JEJICH STATKY V ČECHÁCH

Cesta uherského rodu Pálffyů na česká panství byla dlouhá a rozhodně ne jistá. Začala se psát téměř o století dříve, než se první Pálffyové v roce 1872 konečně usadili na březnickém panství, jehož statky tvořily po následujících 73 let základ jejich českého majetku. Kromě Březnice na pomezí středních a jižních Čech tvořily majetek českých Pálffyů ještě panství Merklín a Hradiště u Blovice.

2.1 Pálffyové

2.1.1 Historie rodu Pálffyů

Historie rodu Pálffyů je dlouhá. Dle rodové tradice byl prvním předkem Paul Konth zmiňovaný v roce 1383. Jeho syn se pak psal jako “Pavlův syn”, tedy “Pauli filius”, z čehož je pak odvozováno jméno Pálffy. O původu Pálffyů ovšem panují pochybnosti, a proto jsou povětšinou jako nezpochybnitelní předci uváděni až ti od konce 15. století. Především se jedná o Paula Pálffyho, který díky sňatku s Katharinou Bakóczovou získal přídomek z Erdödu a erb. Díky tomuto sňatku se také Pálffyové spříznili s předními uherskými rody. Význam rodu posílil Mikuláš Pálffy, který patřil mezi přední velitele uherských armád ve válkách s Osmanskou říší v 16. století. Vynikl především při dobývání pevnosti Ráb a Ostřihom. Společně se svými bratry také získal v roce 1581 uherský baronát a osmnáct let později říšský hraběcí titul spolu s dědičným úřadem hejtmana prešpurského hradu a župana tamější župy. S jeho osobou je spojen další důležitý sňatek, tentokrát s Marií Magdalenou Fuggerovou, přičemž vyženil panství Červený Kameň, jenž zůstal v majetku rodu až do roku 1945.¹²²

Mikulášovi vnuci následně ve druhé polovině 17. století rozdělili rod do dvou linií. Mladší linie pocházela od vojevůdce Jana Pálffyho a přežila až do počátku 20. století. V roce 1908 vymřela osobou Jana Františka Pálffyho, jenž svůj život zasvětil sběratelství umění a monumentální přestavbě zámku Bojnice. Starší linie se vzápětí rozdělila do tří rodových větví v osobách synů Leopolda Pálffyho, který zemřel v roce 1720.¹²³

První větev, založená Mikulášem Pálffym, se postupně vypracovala mezi nejvyšší rakouskou šlechtu a v osobě jeho syna Karla získala v roce 1807 knížecí titul. Druhá větev, odvozující svůj původ Leopolda Pálffyho, spojila díky sňatku svůj osud s rodinou Daunů. Po jejich vymření

¹²² BOUDA, J. a kol., *Zámek a panství Hradiště*, Blovice 2023, str. 63 a dále: MAŠEK, P., *Modrá krev*, str. 145.

¹²³ BOUDA, J. a kol., *Zámek a panství Hradiště*, str. 65 a dále: MAŠEK, P., *Modrá krev*, str. 145–146.

získala tato větev nárok na jejich erb a následně užívala aliančního jména Pálffy-Daun spolu s knížecím titulem z Teana. Obě starší větve postupně vymřely ve druhé polovině 20. století.¹²⁴

Poslední větev tvořili potomci Rudolfa Pálffyho, důstojníka rakouské armády, se kterou spojili svůj život mnozí příslušníci této větve. Pálffyové vždy zachovávali věrnost vládnoucímu rodu, včetně národnostně vypjatých událostí, jakou byla revoluce v roce 1848. Těšili se tak důvěře a přízni, patřili mezi přední úředníky rakouského mocnářství. Rudolfova větev zůstala jako jediná hraběcí a je také jedinou dosud žijící větví pálffyovského rodu, dnes již působící převážně v Rakousku.¹²⁵

2.1.2 Březnická linie Pálffyů a odkaz Hanuše z Kolovrat

Březničtí Pálffyové, někdy též nazývání jako hradištsko-březničtí, jsou potomky nejmladší ze tří větví starší linie tohoto rodu. Jejich cesta do Čech nebyla přímá a je úzce provázaná s rodem Krakovských z Kolovrat. Toto úzké spojení se začalo tvořit již ve druhé polovině 18. století, kdy v lednu roku 1782 uzavřela Marie Antonie, dcera Prokopa hraběte Krakovského z Kolovrat z březnické linie rodu, sňatek s Rudolfem hrabětem Pálffym z Erdödu. Právě potomci vzešlí z tohoto svazku měli následně hrát klíčovou roli.¹²⁶

Když totiž v roce 1824 zemřel Josef Maria Krakovský z Kolovrat, zůstal po něm, i přes jeho tři manželství, pouze jediný syn. Jan Nepomuk Karel, zvaný Hanuš, byl tak jediným pokračovatelem rodu a předpokládalo se, že svým potomstvem zajistí jeho další trvání. Hanuš, velký vlastenec, filantrop a mecenáš, se ovšem z nepříliš jasných důvodů nikdy neoženil a ke konci jeho života tak vyvstala otázka, kdo se stane dědicem jeho obrovského majetku. Jednalo se především o alodiální panství Březnice, Hradiště a Merklín, který byl dědictvím po jeho matce, hraběnce Walburze z Morzinu. Jeho další rozsáhlé majetky, především východočeské statky v okolí Rychnova nad Kněžnou, Přimda v západních Čechách či Košátky nedaleko Mělníka, byly vázány rodovými fideikomisy a přešly tak na další větve kolovratského rodu. Jednalo se o finanční a reálné svěření Krakovských z Kolovrat, reálná svěření vymřelých Libštejnských z Kolovrat a Novohradských z Kolovrat.¹²⁷

Svůj svobodný majetek se nakonec Hanuš z Kolovrat rozhodl odkázat potomkům svého bratrance, Marie Aloise Pálffyho, syna své tety Marie Antonie Krakovské. Klíčovým dokumentem se proto stala jeho poslední vůle ze 7. ledna 1865, ve které Hanuš Krakovský

¹²⁴ MAŠEK, P., *Modrá krev*, str. 146.

¹²⁵ BOUDA, J. a kol., *Zámek a panství Hradiště*, str. 65–67 a dále: MAŠEK, P., *Modrá krev*, str. 146–147.

¹²⁶ BOUDA, J. a kol., *Zámek a panství Hradiště*, str. 65.

¹²⁷ Tamtéž, str. 51–52 a 56–59.

jmenoval Eduarda Pálffyho, syna zmíněného Aloise, univerzálním dědicem svých svobodných panství. Zároveň jej však zavázal k přijetí starého erbu Jeníšků a jejich titulu svobodného pána z Újezda, které byly součástí erbu i titulatury samotných Krakovských z Kolovrat. Jan Josef z Újezda, poslední člen rodu Jeníšků, si totiž v dubnu 1725 vymohl na Karlu VI. speciální povolení na převod titulu a erbu na jiný rod. Za svého dědice následně ustanovil Albrechta Krakovského z Kolovrat, vnuka své tety Anny Kateřiny z Rozdražova, který erb i titul spolu s majetkem přijal. Kolovratové a jejich prostřednictvím i Pálffyové tak Jeníškům vděčili za velkou část majetku, především panství Březnice. Hanuš Krakovský pak přenesl tento závazek i na své dědice. K naplnění tohoto ustanovení došlo v dubnu 1873.¹²⁸

Eduard Pálffy se ujal správy panství po smrti Hanuše z Kolovrat v roce 1872. Hospodář to byl dobrý a během svého života provedl na nově nabytých panstvích mnoho reforem. Zřídil centrální kancelář či penzijní fond, zavedl české úřadování a moderní způsoby hospodaření a technologie. Vystavěl nové dvory, zajímal se o efektivnější využití pozemků a podniků. Eduard Pálffy patřil k pročesky smýšlejícím konzervativním šlechticům a tyto názory prosazoval i jako poslanec Zemského sněmu a Říšské rady. Byl také významným mecenášem, podporovatelem spolků a kultury. K jeho velkým kulturním počínům patří velkolepá přestavba zámku Hradiště, výstavba zámku Vacíkov a romantické úpravy zámku v Březnici.¹²⁹

Jediným Eduardovým synem byl v roce 1872 narozený Jan Nepomuk Pálffy, někdy po svém významném příbuzném zvaný Hanuš. Janu Nepomukovi bude vzhledem k jeho důležitosti v rámci této práce věnována vlastní podkapitola, zmíníme zde proto jen to, že se v roce 1898 oženil s Ferdinandinou hraběnkou z Wurmbbrand-Stuppach. Z jejich manželství vzešly čtyři děti, tři dcery a jeden syn. Syn a dědic Karel Pálffy se narodil v roce 1900, vystudoval zemědělství a od dvacátých let minulého století se postupně zapojoval do správy rodových panství. Patřil mezi vážené hipology a propagátory dostihů. Oženil se v roce 1929 s Ilonou hraběnkou Hoyos a měli spolu čtyři děti. Právě skrze jejich potomky pak pokračuje rod Pálffyů dodnes.¹³⁰

Jan Pálffy i jeho syn Karel podepsali v roce 1939 deklaraci české šlechty a otevřeně se tak přihlásili k českému národu. Nicméně již o dva roky později přijali oba německé občanství. Po válce jim byl majetek vyvlastněn na základě dekretů prezidenta republiky a Pálffyové odešli do Rakouska. Po více než sedmdesáti letech se tak vrátili tam, odkud do Čech původně přišli.¹³¹

¹²⁸ Tamtéž, str. 38 a 65.

¹²⁹ Tamtéž, str. 67–71.

¹³⁰ Tamtéž, str. 62–78.

¹³¹ Tamtéž, str. 78 a dále: COUDENHOVE-KALERGI, Barbara, *Doma je všude*, Praha 2019, str. 88.

2.1.3 Jan Nepomuk Pálffy z Erdödu

Jan Nepomuk Maria Vilém Karel Alois Eduard hrabě Pálffy z Erdödu se narodil 10. října 1872 jako syn Eduarda Pálffyho a jeho manželky Eleonory z Walterskirchen. Místem jeho narození byl Rezthof, rakouské panství ve Štýrsku, odkud Pálffyové po smrti Hanuše z Kolovrat postupně přesídlili do Čech. Jeho narození jen čtyři měsíce po smrti zůstavitele bylo významnou událostí, jelikož se jednalo nejen o jediného Eduardova syna, ale především o dědice nově nabytých panství.¹³²

Jan Nepomuk vyrůstal společně se svými sestrami především na zámku Hradiště, ale rodina pobývala také v Březnici a od roku 1881 také v nově zakoupeném paláci v Praze pod Pražským hradem. Později nastoupil službu v armádě, kde dosáhl hodnosti nadporučíka a jako důstojník se zúčastnil i bojů I. světové války. Zastával také úřad c. k. komořího. V roce 1900 převzal od otce správu rodových panství a po jeho vzoru pokračoval s jejich rozvojem. O dva roky později odprodal pražský palác a přesunul ústřední kancelář z Prahy do Březnice. Společně s tím reorganizoval správu všech panství, které byly podřízeny centrálnímu ředitelství právě v Březnici a jeho čtyřem oddělením. Také nechal uspořádat panské archivy. Byl aktivním členem spolků, mecenášem a podporovatelem i účastníkem kulturního života na svých panství. Dle pamětníků z řad místních i jeho rodiny byl skromnou a váženou osobou.¹³³

Jan Pálffy byl také známý díky svým koníčkům. Prvním z nich byl chov závodních koní a v Březnici postupně vybudoval velmi úspěšnou stáj, která nesla jeho jméno. Za ni později závodil i jeho syn Karel, který vášeň pro koně od otce zdědil a stal uznávaným hipologem. Druhou kratochvílí, možná ještě významnější bylo pro Jana Nepomuka fotografování. Již od mládí byl vášnivým fotografem a během svého života postupně vytvořil obrovské množství fotografického materiálu, který byl uložen na zámku Březnice. Jan Pálffy fotografoval vše kolem něj, od svých dětí přes běžný rodinný život až po své milované dostihy. Významné jsou ale především fotky z jeho cest. Cestování patřilo mezi jeho další oblíbené aktivity. Na počátku 20. století podnikl několik cest do Afriky, například do Egypta v roce 1902 či Keni v roce 1905 a znovu v roce 1908, spojené s další důležitou činností v jeho životě, lovem. Jeho vnučka, Barbara Coudenhove, později vzpomínala, že lov byl pro jejího dědečka opravdu důležitý

¹³² BOUDA, J. a kol., *Zámek a panství Hradiště*, str. 65 a dále; SCHEUFLER, Pavel, *Osobnosti fotografie v českých zemích do roku 1918*, Praha 2014, str. 250.

¹³³ BOUDA, J. a kol., *Zámek a panství Hradiště*, str. 73–75; SCHEUFLER, Pavel, *Fotografové šlechtici v zemích Koruny české*, Praha 2017, str. 242; SCHEUFLER, P., *Osobnosti fotografie v českých zemích*, str. 250.

a podřizoval mu i koloběh svého života. Na zámku v Březnici jsou stále k vidění mnohé jeho exotické trofeje.¹³⁴

Po I. světové válce a vzniku Československa se Jan Pálffy stáhl na svá panství, věnoval se jejich správě a svým kratochvílím, především lovu. Národností rozporů nového státu jej nezatěžovaly, ale trápily ho hospodářské kroky, především pozemková reforma. V té viděl útok na své půdní vlastnictví, které považoval jak za dědictví, tak ekonomickou základnu rodu. Zároveň ale nepropadal nenávistnému postoji a snažil se situaci vyřešit v co nejlepší prospěch svých velkostatků. V září 1939 podepsal národnostní prohlášení české šlechty, čímž se přihlásil k českému národu. Jan Pálffy ovšem byl – jak vyplývá z jeho korespondence, ale i dalších pramenů – pragmatickým člověkem. V těžké době, kdy hrozilo vyvlastnění či nucená správa na jeho milovaných panstvích nebo jiná perzekuce vůči němu a jeho rodině, nakonec v roce 1941 přijal německé občanství. Po válce se mu stal tento krok osudným, když byl 6. května 1945 zatčen. Ačkoliv byl později propuštěn, jeho majetek byl zestátněn a spolu s rodinou byl vypovězen do Rakouska. Žil ve Štýrském Hradci, kde také v roce 1953 zemřel. Zemřel tak muž, jehož život bez čtyř měsíců pokryl celou éru Pálffyů v Březnici v Čechách.¹³⁵

2.2 Pálffyovské statky v Čechách

Pálffyovské statky v Čechách, v rámci této práce vymezeny majetkem březnicko-hradištské linie tohoto rodu, tvořily nesouvislý pás pozemků táhnoucí od pomezí jižních a středních Čech směrem na západ, kde nejzazší výspy sahaly až do podhůří Šumavy. Panství Březnice, Merklín a dlouhou dobu také Hradiště u Blovic tvořila základnu tohoto rodu v Čechách o celkové rozloze 9044 hektarů půdy. Kromě hospodářských vazeb ale Pálffyové zanechali v oblasti i kulturní, politické či filantropické stopy, postupně splynuli s tamějším krajem tak významně, že období let 1872 až 1945 bylo na těchto statcích opravdu pálfyovskou érou prosperity.

2.2.1 Panství Březnice

Březnice, ležící na pomezí jižních a středních Čech přibližně 70 kilometrů od Prahy, tvořila základ pálfyovských statků a byla klíčovou částí jejich kolovratského, potažmo jenišovského

¹³⁴ BOUDA, J. a kol., *Zámek a panství Hradiště*, str. 75; COUDENHOVE-KALERGI, B., *Doma je všude*, str. 34–37; SCHEUFLER, P., *Fotografové šlechtici v zemích Koruny české*, str. 242; SCHEUFLER, P., *Osobnosti fotografie v českých zemích*, str. 250.

¹³⁵ BOUDA, J. a kol., *Zámek a panství Hradiště*, str. 78; COUDENHOVE-KALERGI, B., *Doma je všude*, str. 88; FÜRST, Arnošt – KOZLÍK, Jaroslav, *Březnice převážně druhé poloviny 20. století v pohledech a fotografiích města a okolí, Přehled poválečného vývoje Březnice*, Díl 2, 2010, str. 7–8; SCHEUFLER, P., *Fotografové šlechtici v zemích Koruny české*, str. 242; SCHEUFLER, P., *Osobnosti fotografie v českých zemích*, str. 250.

dědictví.¹³⁶ Této skutečnosti odpovídalo i postavení Březnice mezi statky Jana Pálffyho, kdy zde sídlila ústřední kancelář a centrální ředitelství pálffyovských statků.¹³⁷ Březnický zámek, rozsáhlá a reprezentativní budova, jež si přes dílčí úpravy zachovala převážně renesanční tvář, pak sloužil jako hlavní rodové sídlo. Zámecký komplex tvořený vedle zámku i budovami velkostatku, pivovaru, lihovaru a rozsáhlého špejcharu byl i ekonomickým a průmyslovým centrem celého panství.

Původní hrad byl založen již ve 13. století jako strážní bod na Zlaté stezce, tehdy v rukou rodu Buziců. Ti panství drželi až do 1406, kdy přešel do rukou prohustisky smýšlejících Zmrzlíků ze Svojšína. V rámci husitských válek byl hrad i město vypáleny a následná obnova postupovala pomalu.¹³⁸

Přesně sto let od zisku Březnice pány z rodu Zmrzlíků přešel tehdy stále ještě hrad do majetku Malovců. Malovcové nechali hrad přestavět a nově opevnit, zřejmě pod vedením Benedikta Rejta. Nicméně v roce 1547 po nezdařeném povstání proti Ferdinandovi I. byla jejich éra na Březnici ukončena. Panství poté získal císařův důvěrník Jiří z Lokšan. Období Lokšanů bylo pro Březnici zlatým obdobím. Spolu s nimi přišel i nový renesanční sloh a velkolepé přestavby z let 1548–1558 a 1570–1591 postupně vtiskly zámku většinu z jeho současné podoby. Zámek byl v jejich době také kulturním centrem. Za života Kateřiny z Lokšan se zde scházelo mnoho významných osobností. Mimo jiných také arcivévoda Ferdinand Tyrolský, který se zde tajně morganaticky oženil s Filipinou Welserovou. Stavovské povstání z počátku 17. století znamenalo vyhnání protestantských Lokšanů a panství následně přešlo do rukou královského prokurátora Přibíka Jeníška z Újezda.¹³⁹

Přibík Jeníšek z Újezda proslul na Březnici především poslední významnější přestavbou zámku, kdy získal své raně barokní části, především arkády a kapli. Spolu s těmito úpravami byl odstraněn i obranný charakter sídla. Přibík Jeníšek z Újezda byl také významným mecenášem církve, města a celého kraje, kde mnohým místům vtiskl barokní podobu. Jeníškové seděli na Březnici až do roku 1728, kdy poslední příslušník rodu, Jan Josef odkázal svůj majetek příbuzným z roku Krakovských z Kolovrat. Ti spojili své jméno i erb s vymřelým

¹³⁶ Pro Jeníšky i Kolovraty byla Březnice jedním z hlavních rodových sídel, stejného postavení, ba možná ještě významnějšího postavení se jí dostalo za držení Jana Pálffyho. BOUDA, J. a kol., *Zámek a panství Hradiště*, str. 50 a 78.

¹³⁷ Sídlo ústřední kanceláře a centrálního ředitelství dokládají mnohé dopisy a úřední záznamy, jak samotné kanceláře, tak SPÚ a dalších státních institucí. Viz např. Státní oblastní archiv v Praze (dále jen SOA v Praze), fond Ústřední kancelář pálffyovských statků Březnice (dále jen f. ÚKPS Březnice), karta 107, inv. č. 130, sign. III E/2, Dopis Jana Pálffyho Státnímu pozemkovému úřadu ohledně vyvlastnění 40 procent pěti dvorů od velkostatku Březnice.

¹³⁸ KUBŮ, Nad'a, *Zámek Březnice*, Praha 1996, str. 1–2.

¹³⁹ Tamtéž, str. 3–6.

rodem a jeho dědictví spravovali bezmála sto padesát let, aniž by významněji zasáhly do podoby zámku. A konečně, jak již bylo zmíněno, získali v roce 1872 zámek Pálffyové, kteří následovali příkladu svých předchůdců a převzali starý titul pánů z Újezda. Eduard Pálffy preferoval jako své sídlo zámek v Hradišti, ačkoliv v letech 1889 až 1890 provedl stavební úpravy zámku v duchu neorenesance. Až v roce 1900 si Březnici za své sídlo zvolil Jan Nepomuk Pálffy a zůstala jím až do jeho nuceného odchodu v roce 1945.¹⁴⁰

Před pozemkovou reformou zaujímal březnický velkostatek rozlohu 3205 hektarů půdy.¹⁴¹ Pozemky v okolí Březnice, jež leží na úpatí Brdské vrchoviny, nepatří k nejlepším zemědělským oblastem. Půda je zde hlinitá či hrubopísčítá. Terén je vlnitý a směrem na západ se dále zvyšuje, přičemž stín brdských vrchů mnohdy způsobuje nepravidelné srážky.¹⁴² Přesto zemědělská půda zaujímal více než třetinu rozlohy velkostatku, přibližně 1330 hektarů.¹⁴³ K jeho správě bylo zřízeno celkem sedm dvorů obhospodařovaných v režii. Pěstovány byly všechny druhy obilí, brambory a luštěniny.¹⁴⁴ V roce 1921 byl katastrální výnos všech dvorů březnického velkostatku odhadován na 33 927 tehdejších korun.¹⁴⁵

Lesní část velkostatku zabírala 1652 hektarů a tvořila tři polesí. Největší polesí, Vacíkov s rozlohou 858 hektarů, tvořilo více než polovinu všech lesů a spolu s polesím Slavětín o výměře 455 hektarů se nacházela v západní, kopcovité části panství. Nejmenší polesí Březnice s 339 hektarů se rozkládalo v okolí města a dále pak směrem na východ. Tvořily je především borovicové a smrkové lesy. Lesní správa sídlila ve Vacíkově, přibližně devět kilometrů od centra v Březnici a Pálffyové si zde také zřídili lovecký zámeček. Nezanedbatelnou část velkostatku zabíraly rybníky s výměrou přibližně 140 hektarů, které představovaly dvě třetiny celého pálfyovského rybníkářství. Dále vlastnil velkostatek asi 55 hektarů pastvin a zbytek rozlohy tvořila stavební plocha a jiná půda.¹⁴⁶

¹⁴⁰ Tamtéž, str. 7–8 a 11–13 a dále: BOUDA, J. a kol., *Zámek a panství Hradiště*, str. 73–78.

¹⁴¹ Národní archiv v Praze (dále jen NA), fond Státní pozemkový úřad – Vlastnické soubory majitelů velkostatků (dále jen f. SPÚ – VS), karton 3885, Soupis pozemkového majetku příslušného k samostatným zemědělským závodům z 4. února 1920.

¹⁴² LUSTIG, Rudolf – SVĚTNIČKA, František, *Schematismus velkostatků v Čechách*, Praha 1933, str. 547.

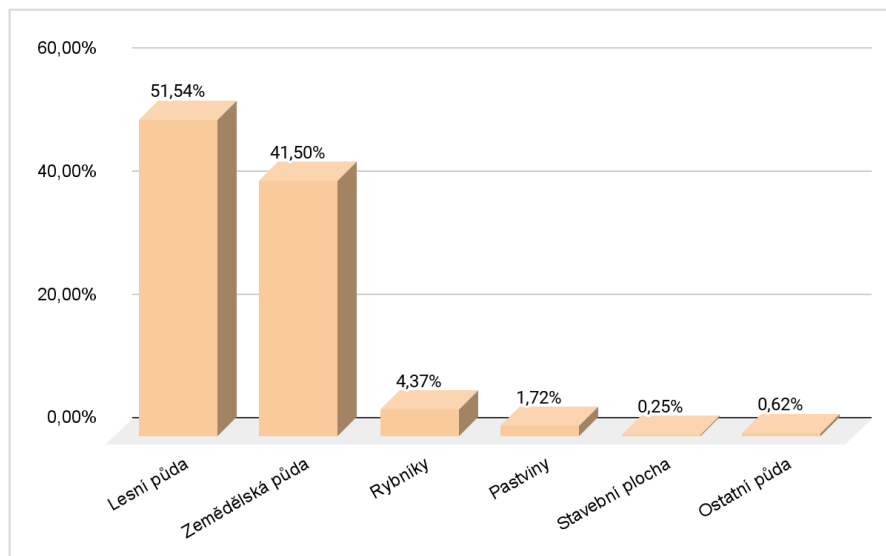
¹⁴³ NA, f. SPÚ – VS, karton 3885, Soupis pozemkového majetku příslušného k samostatným zemědělským závodům z 4. února 1920.

¹⁴⁴ LUSTIG, R. – SVĚTNIČKA, F., *Schematismus velkostatků v Čechách*, str. 547 a dále: VOŽENÍLEK, Jan, *Předběžné výsledky československé pozemkové reformy*, Praha 1930, str. 369–370.

¹⁴⁵ NA, f. SPÚ – VS, karton 3885, Odhad dvorů velkostatku Březnice ze 16. září 1921.

¹⁴⁶ LUSTIG, R. – SVĚTNIČKA, F., *Schematismus velkostatků v Čechách*, str. 547; NA, f. SPÚ – VS, karton 3885, Soupis pozemkového majetku příslušného k samostatným zemědělským závodům z 4. února 1920; Zámeček byl vystavěn v letech 1874–1875 na přání Eduarda Pálffyho (1836–1915), otce Jana Nepomuka.

Graf 1: Rozložení půdy na velkostatku Březnice, stav k únoru 1920



Zdroj: NA, f. SPÚ – VS, karton 3885, Soupis pozemkového majetku příslušného k samostatným zemědělským závodům z 4. února 1920.

Průmyslovou část velkostatku představoval již zmíněný pivovar, jehož roční výstav byl přibližně 16 tisíc hektolitrů. Dále zde existoval lihovar zřízený v roce 1898, nicméně jeho provoz byl roku 1917 pozastaven. Velkostatek také od roku 1909 provozoval cihelnu a v roce 1918 zřídil cementárnu. Celkově byly tyto podniky v roce 1921 odhadnuty na 1 190 501 tehdejších korun.¹⁴⁷ K velkostatku také přináležely bývalé lázně v Dobré Vodě, po I. světové válce využívané jen jako tzv. letní byty.

Březnické panství nebylo zatíženo žádným patronátem, nicméně v deskách zemských na něm vázlo několik břemen. Především se jednalo o naturální závazky vůči farnostem v Březnici, Mirovicích a Bělčicích. Majitel panství byl také povinován podporou na věčné časy fundace pro městské chudé v Březnici, která byly jak naturální, tak hotovostní ve výši 403 korun. Finančně byl vázán také vůči zámecké kapli a mešní nadaci, pod níž spadala podpora farního kostela v Březnici, zámeckého kaplana i místních chudých. Tyto závazky představovaly 3 224 korun ročně. V neposlední řadě byla každý rok vyčleněna částka 600 korun ve prospěch Zemského muzea v Praze. Celkově byla hodnota všech břemen odhadnuta v roce 1919 na téměř 572 tisíc korun.¹⁴⁸

Panství Březnice tedy mělo pro rod význam hned ve dvou rovinách. Za prvé to byla rovina symbolická, kdy se zde nacházelo hlavní rodové sídlo odpovídající svým rozsahem a historií

¹⁴⁷ NA, f. SPÚ – VS, karton 3885, Odhad průmyslových závodů na velkostatku Březnice ze 16. září 1921.

¹⁴⁸ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 109, inv. č. 134, sign. III E/6, Břemena váznuocí v deskách zemských na velkostatku Březnice.

postavení rodu a zároveň se jednalo přinejmenším právě v symbolické rovině o hlavní část kolovratského dědictví. Za druhé to pak byla rovina praktická vyplývající z významu hospodaření a průmyslových podniků, ale i skutečnosti, že zde sídlila ústřední kancelář všech pálfyovských statků.

2.2.2 Panství Merklín

Západočeské panství Merklín leželo přibližně třicet kilometrů jižně od Plzně a asi šedesát kilometrů od březnického centra. Toto panství tvořilo druhý pilíř pálfyovských držav v Čechách, svou rozlohou dokonce lehce převyšovalo “hlavní” panství Březnice, nicméně jeho význam byl bezesporu menší. Velkostatek měl v místě své vlastní ředitelství,¹⁴⁹ v dobách Jana Pálffyho označované jako Hospodářské ředitelství velkostatku v Merklíně, které bylo podřízeno ústřední kanceláři v Březnici.

Panství je poprvé připomínáno roku 1356, kdy se zde již nacházelo městečko. Postupně bylo vlastněné Merklínskými z Merklína a Chřínovci z Chřínova, jež jej v roce 1595 prodali pánům z Říčan. Nicméně během pobělohorských konfiskací přešel do majetku pánů z Klenové, za jejichž vlády bylo panství poničeno v důsledku třicetileté války. Následně bylo panství několikrát prodáno, až se v roce 1659 dostalo do rukou Berchtoldů z Uherčic, kteří zámku vtiskli barokní podobu. Krátce pak vlastnili panství Novohradští z Kolovrat a v první polovině 18. století jej získali Morzinové.¹⁵⁰

Merklín se do skupiny budoucích pálfyovských statků dostal jako poslední. Na sklonku 18. století se totiž ukázalo, že hrabě Peter z Morzinu nebude mít žádné mužské dědice a odkázal veškerý svůj majetek Hanušovi z Kolovrat, synovi své dcery Walburgy. Hanuš Krakovský jej tedy připojil ke kolovratskému majetku a stejně jako další alodiální panství připadl v rámci jeho odkazu rodu Pálffyů. Merklín dlouhá léta nesloužil jako trvalé sídlo, ačkoliv jej ještě Kolovratové upravili v duchu klasicismu a Pálffyové využívali k letním či loveckým pobytům. Změna nastala až v první polovině minulého století, kdy se postupně stal domovem Karla Pálffyho a jeho rodiny. Ovšem i zde byl jejich příběh ukončen rokem 1945 a následným odsunem.¹⁵¹

¹⁴⁹ LUSTIG, R. – SVĚTNIČKA, F., *Schematismus velkostatků v Čechách*, str. 548.

¹⁵⁰ *Historie obce a panství Merklín u Přeštic* [online; cit. 2024-03-29]. Dostupné z WWW: <<https://www.merklin.cz/obec/zakladni-informace/historie/>>.

¹⁵¹ BOUDA, J. a kol., *Zámek a panství Hradiště*, str. 51 a 78.

Předreformní výměra velkostatku dosahovala 3393 hektarů.¹⁵² Merklín obklopuje vlnitý terén a podobně jako Březnice neleží v žádné z úrodných oblastí, nicméně půdní povaha je zde lehce příznivější a převažuje písčitohlinitá půda.¹⁵³ Z celkové výměry velkostatku připadalo na zemědělskou půdu 1350 hektarů.¹⁵⁴ Z toho většinu obhospodařovalo devět dvorů v režii, pouze od dvora Ptenín-Háje bylo spolu dvěma hektary dvoru Buková pronajato 63 hektarů ve velkopachtu.¹⁵⁵ Stejně jako v Březnici byly hlavními plodinami luštěniny, brambory a všechny druhy obilí, navíc se pěstovala jen řepa.¹⁵⁶ Odhad z roku 1919 určil katastrální výnos merklínských statků na 54 195 tehdejších korun.¹⁵⁷

Lesní hospodářství mělo rozlohu 1909 hektarů a jeho správu zajišťovala čtyři polesí. S výměrou 642 hektarů bylo největší polesí Merklín, následované polesím Buková o rozloze 551,5 hektaru a polesím Ježovy zabírajícím 430,5 hektaru. Poslední polesí Ptenín dosahovalo výměry téměř 285 hektarů.¹⁵⁸ Z dřevin převládaly nejvíce smrky a borovice, produktem bylo především palivové a užitkové dřevo.¹⁵⁹ Ačkoliv lesy byly součástí velkostatku Merklín, podléhaly centrálnímu ředitelství lesů ve Vacíkově a správu v místě zajišťoval pouze lesní úřad v Pteníně.¹⁶⁰ Dále velkostatek disponoval přibližně 68 hektarů rybníků a 49 hektarů pastvin, doplněných drobnými rozlohami stavebních ploch, neplodné a jiné půdy.¹⁶¹

¹⁵² NA, f. SPÚ – VS, k. 3885, Soupis pozemkového majetku příslušného k samostatným zemědělským závodům z 4. února 1920.

¹⁵³ LUSTIG, R. – SVĚTNIČKA, F., *Schematismus velkostatků v Čechách*, str. 548.

¹⁵⁴ NA, f. SPÚ – VS, karton 3885, Soupis pozemkového majetku příslušného k samostatným zemědělským závodům z 4. února 1920.

¹⁵⁵ Tamtéž. Velkopachtem se rozumí pronájem větší pozemkové výměry, povětšinou celého dvora jednomu nájemci. Například na pálfyovských velkostatech tvořil velkopacht zvláštní kategorii a administrativně byl veden samostatně od dalších propachtovaných pozemků.

¹⁵⁶ LUSTIG, R. – SVĚTNIČKA, F., *Schematismus velkostatků v Čechách*, str. 548.

¹⁵⁷ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 107, Seznam pozemků panství Merklín dle vložek zemských desk a připojených pozemků rustikálních dle stavu 1. ledna roku 1919.

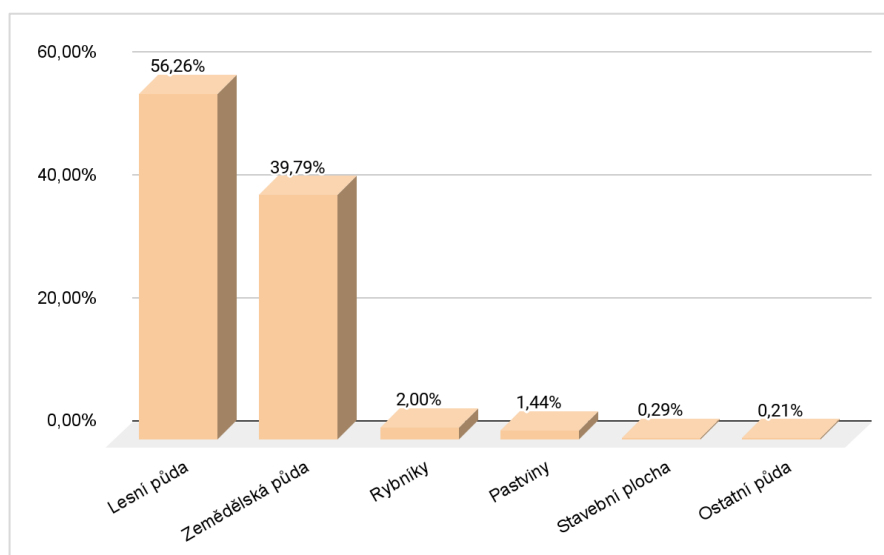
¹⁵⁸ NA, f. SPÚ, k. 3885, Soupis pozemkového majetku příslušného k samostatným zemědělským závodům z 4. února 1920.

¹⁵⁹ LUSTIG, R. – SVĚTNIČKA, F., *Schematismus velkostatků v Čechách*, str. 548.

¹⁶⁰ Tamtéž.

¹⁶¹ NA, f. SPÚ – VS, k. 3885, Soupis pozemkového majetku příslušného k samostatným zemědělským závodům z 4. února 1920.

Graf 2: Rozložení půdy na velkostatku Merklín, stav k únoru 1920



Zdroj: NA, f. SPÚ – VS, karton 3885, Soupis pozemkového majetku příslušného k samostatným zemědělským závodům z 4. února 1920.

Z průmyslových podniků byl na panství Merklín provozován pivovar s várkou 50 hl, dále lihovar v Merklíně a cihelny v Bukové a v Křenicích.¹⁶² Hodnota těchto podniků dosahovala dle odhadu z roku 1919 téměř 539 tisíc tehdejších korun.¹⁶³ Velkostatek také provozoval mlékárnu.¹⁶⁴

Na rozdíl od Březnice bylo panství Merklín zatíženo několika patronáty, a to vůči kostelům v Merklíně a Bukové a kaplím ve Vojtěšicích a Ježově.¹⁶⁵ Zároveň na panství vázlo mnoho břemen zapsaných v deskách zemských. Naturální závazky měl majitel panství vůči farám v Merklíně, Chudenicích a Vřeskovících. Finančně pak musel podporovat ústav chudých v Merklíně a Bukové a mešní fundace. Velkou část tvořily také závazky, jež byly dány v minulosti při koupi panství. Spadala sem podpora nadačních mší a pobožností v Merklíně, varhaníka v Merklíně, natahování kostelních hodin a tzv. věčné lampy v kostelech v Merklíně a Bukové a v kapli ve Vojtěšovicích. Hodnota všech břemen váznoucích na velkostatku Merklín byla v roce 1919 určena na plných 408 187 korun.¹⁶⁶

¹⁶² LUSTIG, R. – SVĚTNIČKA, F., *Schematismus velkostatků v Čechách*, str. 548.

¹⁶³ Celé panství bylo ve stejné odhadu oceněno na 5 209 135 korun. SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 107, inv. č. 129, sign. III E/1, Dopis ředitele Tichoty z 3. prosince 1919 Janu Pálffymu s odhadem hodnoty Merklínského panství.

¹⁶⁴ NA, f. SPÚ – VS, k. 3885, Soupis pozemkového majetku příslušného k samostatným zemědělským závodům z roku 1920.

¹⁶⁵ LUSTIG, R. – SVĚTNIČKA, F., *Schematismus velkostatků v Čechách*, str. 548.

¹⁶⁶ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 109, inv. č. 134, sign. III E/6, Břemena váznoucích v zemských deskách na velkostatku Merklín.

Panství Merklín, jak již bylo zmíněno, nebylo pro březnické Pálffyové nikdy hlavním sídlem ani objektem zájmu. Oba zdejší zámky, jak ten merklínský, tak zámek v Pteníně, využívali jen příležitostně, a to především jako lovecká sídla. Přesto tvořil velkostatek Merklín na počátku 20. let více než polovinu jejich pozemkového majetku a z ekonomického hlediska tak nelze jeho význam popřít, což ostatně dokládají mnohé prameny dochované z ústřední kanceláře pálfyovských statků v Březnici.

2.2.3 Panství Hradiště

Hradiště u Blovic se nachází v Plzeňském kraji, téměř uprostřed na ose mezi Merklínem a Březnicí, od které je vzdálené asi 35 kilometrů. Toto panství tvoří v rámci této práce zvláštní případ, jelikož během hlavního období pozemkové reformy již nebylo součástí pálfyovské domény v Čechách. Nicméně k jeho prodeji dochází na samém počátku sledovaného období a zasáhla do něj opatření, která předcházela samotné reformě, a proto považuji za nutné jeho problematiku zmínit.

Nejstarší dějiny panství a zámku Hradiště u Blovic jsou opředeny mnoha nejasnostmi. Některé historické prameny naznačují, že ve 14. století mohlo být panství a předchůdce dnešního zámku součástí majetku pomuckého kláštera. Po husitských válkách připouštějí některé další prameny domněnku o držení těchto statků rodem Eberzvíňů, nicméně ani jednu skutečnost nelze uspokojivě doložit.¹⁶⁷

První doloženým majitelem se stal Beneš Častolar z Hořovic v 16. století, kdy na místě dnešního zámku již stála tvrz. Tento rod, později psaný jako Hradiští z Hořovic a na Hradišti, vlastnil panství až do roku 1597, kdy vymřel po meči, a následně přešlo panství skrze dědictví a sňatky do rukou Karlů ze Svárova. Karlové obratně přečkali bez úhony převratné události první poloviny 17. století, nicméně záhy roku 1662 v osobě Kryštofa Rudolfa vymírají také. Hradištské panství následně spravovala vdova Kateřina Eleonora z Klenové a Janovic, po jejíž smrti bylo panství rozděleno mezi její dcery a nového manžela, Maxmiliána Rudolfa z Gutštejna. Tomu se postupně podařilo majetek koupěmi zcelit a Hradiště se tak v roce 1683 zcela ocitlo v rukou hrabat z Gutštejna.¹⁶⁸

Panství ovšem nezůstalo v majetku tohoto rodu dlouho, jelikož již na sklonku 17. století se opět díky sňatku, tentokrát Polyxeny Kateřiny Vratislavové z Mitrovic, vdovy po Maxmiliánovi z Gutštejna, konečně spojilo s březnickým panstvím. Jejím dalším manželem se totiž stal Jan

¹⁶⁷ BOUDA, J. a kol., *Zámek a panství Hradiště*, str. 8–10.

¹⁶⁸ Tamtéž, str. 13–14, 17–20, 22–28.

Josef z Újezda a Jeníškové jej tak připojili ke svému tehdy již rozsáhlému majetku. Ani Jeníškové se ovšem netěšili z Hradiště dlouho, jelikož v již zmíněném roce 1728 vymřeli po meči a na základě císařského povolení odkázali titul a erb spolu se svým majetkem Krakovským z Kolovrat. Za jejich období byl zámek Hradiště nejdříve upraven barokně a následně radikálně přestavěn a rozšířen v duchu klasicismu a empíru.¹⁶⁹

Po převzetí kolovratského dědictví rodem Pálffyů jim připadlo také Hradiště, jež tvořilo jejich nejmenší velkostatek o rozloze 2446 hektarů.¹⁷⁰ Eduard Pálffy si jej, zřejmě kvůli jeho strategické poloze, zvolil za své hlavní venkovské sídlo a v 70. letech 19. století provedl rozsáhlou přestavbu zámecké budovy v novogotické stylu. Další úpravy zámku a parku byly provedeny i v dalších letech. Eduard zde pobýval povětšinou v období od května do října, na Březnici a do Merklína zajížděl jen příležitostně.¹⁷¹

Eduard Pálffy také provedl mnoho významných změn ve správě tohoto panství: například zefektivnění využití luk, výstavba dvora Sophienhof, zavedení užívání parních a jiných strojů stejně jako chovu nových plemen dobytka. Nicméně od počátku 20. století postihly hradištské panství ekonomické těžkosti, jejichž důsledkem byly nižší výnosy, jež vedly roku 1902 k propachtování všech dvorů, ke zrušení chovu dobytka i ovcí.¹⁷² V režii zůstaly pouze stále výnosné lesy, jež byly podobně jako v případě Merklína a Březnice od roku 1875 podřízeny lesnímu ředitelství ve Vacíkově.¹⁷³ Z průmyslových podniků existoval na panství pivovar, který byl již od roku 1872 propachtován a následně v roce 1880 zrušen. Jediným fungujícím podnikem, ačkoliv ne příliš výnosným, zůstala cihelna.¹⁷⁴

V roce 1900 převzal správu rodových panství Jan Nepomuk a přesídlil do Březnice. Význam Hradiště se tak zmenšil, ačkoliv zůstalo vyhrazeno jako sídlo Eduarda Pálffyho až do jeho smrti v roce 1915. Po smrti jeho manželky o rok později nebyl zdejší zámek trvale obydlen a na počátku roku 1918 rozhodl Jan Pálffy o prodeji tohoto velkostatku. Vedly ho k tomu zřejmě ekonomické těžkosti spojené i s dopady I. světové války. Kupujícím se stala společnost průmyslníka Adolfa Klikara. Od léta 1918 probíhala jednání o koupi velkostatku a v srpnu byla uzavřena tzv. prozatímní smlouva. Nicméně jednání pokračovala i nadále a negativně do nich vstoupil vznik Československa a následné přijetí zákona o obstavení velkostatků. Ten prodej

¹⁶⁹ Tamtéž, str. 29–30, 35, 37–38.

¹⁷⁰ Vzhledem ke skutečnosti, že velkostatek Hradiště byl Janem Pálffym později odprodán a práce se jím nadále nezabývá, nebyl k tomuto velkostatku zpracován detailní přehled rozložení půdy ani jeho grafické znázornění.

¹⁷¹ BOUDA, J. a kol., *Zámek a panství Hradiště*, str. 65–78, 87, 205–215.

¹⁷² Tamtéž, str. 69.

¹⁷³ Tamtéž, str. 69 a 108.

¹⁷⁴ Tamtéž, str. 69–70, 118.

Hradiště značně zkomplikoval. Do jednání totiž vstoupilo ministerstvo zemědělství, jehož souhlas byl nově nezbytný. Jan Nepomuk a jeho právní zástupci argumentovali tím, že smlouva o prodeji byla uzavřena již v srpnu 1918, tedy před přijetím zákona o obstavení velkostatků. Cílem tedy není snaha vyhnout se připravované pozemkové reformě. Ministerstvo nakonec jejich argumenty uznalo a vyslovilo souhlas s prodejem. Následně došlo dvěma smlouvami z února a března 1919 k prodeji hlavní části velkostatku se zámkem za 3 635 000 korun. Další menší části byly prodány 32 drobným zájemcům. Z velkostatku zbyla Pálffyům jen rodová hrobka v Blovicích, ovšem v následujících letech bylo i toto poslední symbolické pouto narušeno, když Jan Nepomuk nechal vystavět nové pohřebiště svého rodu v Březnici.¹⁷⁵

¹⁷⁵ Tamtéž, str. 72–78, 141.

3 POZEMKOVÁ REFORMA NA PÁLFFYOVSKÝCH STATCÍCH V ČECHÁCH

Předpoklady k provedení pozemkové reformy, popsané již v první části práce, dávaly více než tušit, že velké pozemkové celky budou po vzniku Československa čelit mnohým výzvám a jejich zachování v předválečné podobě bude téměř nemožné. Vzhledem k rozsahu svých statků nemohl ani Jan Pálffy počítat s tím, že by jeho domény zůstaly nedotčeny. Vždyť i nejvelkorysejší předkládané podoby pozemkové reformy počítaly s hranicí mnohonásobně nižší, než byla jejich rozloha. Nezbyvalo tedy nic jiného, než se připravit a těmto velkým a překotným výzvám čelit.

3.1 První kroky reformy: 1918–1922

Jak již bylo zmíněno v podkapitole týkající se panství Hradiště, pozemková reforma zasáhla do života Jana Pálffyho a jeho statků mnohem dříve, než byla vůbec určena její podoba, a než v plném rozsahu spatřila světlo světa. Sotva mohl Jan Pálffy v prvních měsících roku 1918, kdy činil zásadní rozhodnutí o prodeji téměř čtvrtiny svých panství, tušit, že o necelý rok později budou jeho rodové domény čelit daleko závažnějším problémům.

Jan Pálffy, stejně jako mnozí další velkostatkáři, sledoval s obavami debatu o uzákonění pozemkové reformy. Zákon o obstavení velkostatků z roku 1918 a těžkosti s prodejem Hradiště bezpochyby přispěly k ostražitosti a nedůvěře k chystaným změnám. Po přijetí záborového zákona 16. dubna roku 1919 přistoupili někteří českoslovenští velkostatkáři k zásadnímu kroku a 25. května založili tzv. Svaz československých velkostatkářů (dále: SČV).¹⁷⁶ Nejednalo se o politickou organizaci, ačkoliv se do kontaktu s politikou mnohdy dostávala, ale o svaz členů-velkostatkářů, jejichž zájmy zastupoval vůči pozemkové reformě.¹⁷⁷ Svaz byl také místem diskuze, plánování a korigování společného a jednotného postupu. Jeho členové zde získávali potřebné informace a instrukce, na jejichž základě měl být postup a tlak vůči SPÚ efektivnější. Tyto tlaky a postupy měly výslednou pozemkovou reformu co nejvíce přiblížit velkostatkářským představám.¹⁷⁸

¹⁷⁶ OTÁHAL, M., *Zápas o pozemkovou reformu v ČSR*, str. 139.

¹⁷⁷ Tamtéž.

¹⁷⁸ V představách velkostatkářů měla být například reforma rozložena na delší časové období, měly z ní být vyloučeny lesy či se měla upravit výše náhrady tak, aby odpovídala reálným tržním cenám. Tamtéž, str. 140.

Z dochovaných pramenů vyplývá, že Jan Pálffy vstoupil do SČV hned při jeho vzniku, nebo nedlouho poté. Nicméně již v červnu roku 1919 se panští úředníci řídili jednotnými instrukcemi svazu.¹⁷⁹ Jan Pálffy na svaz velmi spoléhal, a především v prvních letech průběhu pozemkové reformy svůj postup pečlivě korigoval s instrukcemi svazu.¹⁸⁰ Ovšem i v následujících letech byli Jan Pálffy i jeho syn Karel aktivními členy. Jan Pálffy byl dokonce v roce 1936 jmenován členem představenstva.¹⁸¹ Role SČV, jak ještě ukáže průběh reformy v následujících kapitolách, byla pro Pálffye opravdu důležitá.

Léta 1919–1922 byla na velkostatech v souvislosti s reformou naplněna především tvorbou přehledů, odhadů, vyplňováním formulářů a dalších podobných statistických materiálů. Ukázalo se totiž, že ačkoliv záborový zákon z dubna 1919 stanovil, jaké rozlohy pod zábor spadaly, nebylo naplnění jeho ustanovení na konkrétních celcích zpočátku jednoduché. Nebylo pochyb o tom, že statky z velké části tomuto opatření podléhaly, ovšem žádná ze zainteresovaných institucí, dokonce ani samotná ústřední kancelář, neměla jasný přehled o skutečné rozloze a stavu pozemků na daných velkostatech.

Zatímco v prvním dochovaném přehledu z roku 1919 stanovila ústřední kancelář pálffyovských statků (ÚKPS) rozlohu velkostatku Březnice na 3206 ha¹⁸² a u velkostatku Merklín na plných 3394 hektarů,¹⁸³ tak v následujících měsících byla jejich výměra několikrát korigována. K první revizi došlo již v září 1919, kdy ÚKPS poukazovala členské příspěvky SČV, přičemž navýšila rozlohu velkostatku Březnice na 3208 hektarů.¹⁸⁴ Stejnou výměru si velkostatek podržel v odpovědi ústřední kanceláře na výzvu Svazu čsl. velkostatkářů k doplnění výměry k 1. lednu 1920, ovšem výměra merklínské části byla ponížena na 3393 hektarů.¹⁸⁵

¹⁷⁹ Například dochází ke zpracování jednotných dotazníků, díky kterým svaz získával potřebné informace o svých členech a jejich statcích. NA, fond Svaz československých velkostatkářů (dále jen f. SČV), karton 150, Dotazník k pořízení statistiky ohledně pozemků, které jsou v dílčím nájmu, velkostatek Březnice, 13. červen 1919 či NA, f. SČV, karton 150, Dotazník čís. 2 k pořízení statistiky ohledně platů úředníků a zřízenců, velkostatek Březnice a Merklín, 13. červen 1919.

¹⁸⁰ Ve fondu SČV v NA i ve fondu Ústřední kanceláře v SOA v Praze jsou dochovány četné dopisy adresované svazu či jejich odpovědi, kde Jan Pálffy či z jeho pověřením jeho úředníci pokládají dotazy k postupu a možnostem v otázkách reformy.

¹⁸¹ NA, f. SČV, karton 151, Dopis Jana Pálffého SČV s přijetím jmenování do představenstva svazu z 20. června 1936.

¹⁸² SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 109, inv. č. 134, sign. III E/6, Výkaz katastru velkostatku Březnice dle stav v r. 1919.

¹⁸³ Tamtéž, k. 107, inv. č. 129, sign. III E/1, Seznam pozemků panství Merklín dle vložek zemských desk a připojených pozemků rustikální dle stavu 1. ledna 1919.

¹⁸⁴ Tamtéž, k. 150, Dopis ústřední kanceláře poukazující členské příspěvky SČV za panství Březnice a Merklín ze 29. září 1919.

¹⁸⁵ Tamtéž, k. 150, Odpověď ústřední kanceláře na výzvu SČV k doplnění výměry panství k 1. lednu 1920, 28. duben 1920.

I státní instituce v čele s Pozemkovým úřadem započaly s tvorbou přehledů.¹⁸⁶ Tyto přehledy byly nezbytné, jelikož záborový zákon sice legislativně zábor zavedl, ale v praktické rovině bylo nezbytné určit a sepsat konkrétní pozemky a jejich výměru. Tato opatření se opírala o nařízení vlády č. 61 z ledna 1920, které vytvoření těchto přehledů přímo nařizovalo.¹⁸⁷ Na pálffyovských statcích se na jejich přípravě intenzivně pracovalo a dokončeny byly v srpnu roku 1920. ÚKPS zde výslednou výměru velkostatku Březnice stanovila na 3205 hektarů a u Merklína pak na 3393 hektarů, celkově pálffyovské statky zabíraly rozlohu plných 6599 hektarů 30 arů a 28 m². S touto výměrou bylo pak následně pracováno v rámci pozemkové reformy.¹⁸⁸

Přestože celkové přehledy byly SPÚ odevzdány již v roce 1920, tak úřad vyžadoval další dílčí přehledy či opisy s doplněním podrobnějších informací i v následujících letech. Například v září 1921 si SPÚ vyžádal opis majetku nemovitého na obou velkostatech včetně podrobnějších informací o jeho výměře a hodnotě, dále požadoval odhad průmyslových podniků a budov, katastrální výkazy a detailní informace o lesním hospodářství, jeho příjmech a výnosech.¹⁸⁹ Na základě těchto detailních přehledů pak započal Státní pozemkový úřad se zapisováním poznámek o záboru do pozemkových knih. Na velkostatku Merklín k tomuto opatření docházelo postupně během podzimu roku 1921 na základě usnesení okresního soudu v Přešticích.¹⁹⁰ Na velkostatku Březnice k tomu došlo v listopadu téhož roku.

Tvorba těchto přehledů v kombinaci s běžnými povinnostmi byla pro pálffyovské úředníky náročná a mnohdy se stávalo, že přehledy podávali dlouho po určeném termínu.¹⁹¹ Zároveň často docházelo ke zmatkům a u některých nařízeních si kancelář nebyla jista jejich výkladem, jenž byl následně vyjasňován v rámci svazu.¹⁹²

¹⁸⁶ Např. Soupis zabraného majetku pozemkového či Soupis pozemkového majetku příslušného k samostatným zemědělským závodům.

¹⁸⁷ *Nařízení vlády republiky Československé ze dne 9. ledna 1920 o vyšetření a uvedení v patrnost zabraného majetku pozemkového.* [online; cit. 2024-01-31]. Dostupné z WWW: <<https://www.aspi.cz/products/lawText/1/1642/1/2>>.

¹⁸⁸ NA, f. SPÚ – VS, k. 3885, Soupis zabraného majetku pozemkového z 1. srpna 1920 a dále: NA, f. SPÚ – VS, k. 3885, Soupis pozemkového majetku příslušného k samostatným zemědělským závodům z roku 1920.

¹⁸⁹ NA, f. SPÚ – VS, k. 3885, Seznam majetku nemovitého na panství Březnice z 16. září 1921 a dále: Tamtéž, Seznam majetku nemovitého na panství Merklín z 16. září 1921.

¹⁹⁰ Viz například: NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Usnesení okresního soudu v Přešticích o zanesení poznámky záboru do knih pozemkových pro velkostatek Merklín z 19. října 1921.

¹⁹¹ Například přehled pro určení členských příspěvků pro SČV zaslala ÚKPS až v září 1919, což bylo více než dva měsíce po určeném termínu.

¹⁹² Například velké nejasnosti panovaly kolem záboru průmyslových a jiných samostatných podniků a jejich vyloučení dle § 3a záborového zákona. NA, f. SČV, karton 150, Dopisní konverzace SVČ s hospodářským ředitelstvím v Merklíně ohledně záboru pozemků rustikálních a patřících k pozemkům, květen až červen 1920.

Stejně jako při výkladu zákonů spoléhal na Jan Pálffy na rady SČV i v dalších otázkách. Například na přelomu let 1919 a 1920 s ním intenzivně řešil stanovení platů svých úředníků. SČV totiž již v červnu roku 1919 vyzval své členy, aby přistoupili k jednání se svými zaměstnanci o jejich platech a vydal k tomuto účelu dotazník a vzor rámcové smlouvy. Jan Pálffy nicméně tuto smlouvu odmítl uzavřít. Vadilo mu především to, že zohledňuje počet dětí zaměstnance při určení platu a přídavků, právo na výpověď jen z vážných důvodů a že zaměstnance rozděluje do kategorií, ve kterých by měla být stanovena stejná výše platu.¹⁹³ Raději proto přistoupil k vlastní dohodě, kdy zachoval svým zaměstnancům velké naturální požitky a navýšil výslužné o 100 procent.¹⁹⁴ SČV dal tomuto postupu za pravdu, když 2. ledna 1920 zkonstatoval, že rámcová a jednotná smlouva je značně problematická a doporučil svým členům v následujících letech postupovat individuálně.¹⁹⁵

Naopak v ohledech záboru a odevzdávání půdy prosazoval svaz jednotný postup. Státní pozemkový úřad totiž 20. října roku 1920 rozeslal dotčeným velkostatkům dotazník, do něž měli velkostatkáři vyplnit v jakém pořadí a za jakých podmínek může začít přebírání jejich pozemků pro potřeby reformy.¹⁹⁶ Svaz tento postup odmítl. Argumentoval tím, že ačkoliv si členové svazu uvědomují potřebu pozemkové reformy, tak nemůže SPÚ požadovat, aby členové sami připravovali plány na převzetí svého majetku na základě zákonů a nařízení, o jejichž správnosti a oprávněnosti mají značné pochyby. Zároveň poukazoval na krátkou dobu na vypracování dotazníků, politizaci pozemkové reformy a znovu vyjádřil své výhrady k reformě jako celku. Dále vyslovil stanovisko, že jediným správným řešením reformy je dobrovolná nabídka pozemků, a neopomněl zdůraznit, že SPÚ podobné nabídky prozatím přehlížel.¹⁹⁷

SČV proto 18. listopadu 1920 vydal v koordinaci s dalšími svazy instrukci, aby majitelé zaslali Pozemkovému úřadu jednotnou odpověď a informovali úřad, že v této záležitosti bude členy zastupovat svaz.¹⁹⁸ O dva dny později rozeslal svaz velkostatkářům dvoustránkový oběžník s odůvodněním těchto kroků a především s žádostí o doplnění celkové výměry, jejího využití

¹⁹³ NA, f. SČV, karton 150, Dopis Jana Pálffyho předsednictvu SČV v záležitosti změny rámcové smlouvy o platech zaměstnanců na rok 1920 z 27. prosince 1919.

¹⁹⁴ Tamtéž, Dopis Jana Pálffyho SČV ohledně rámcové smlouvy o platech zaměstnanců na velkostatku Březnice a Merklín, 4. prosince 1919.

¹⁹⁵ Tamtéž, Dopis SČV Janu Pálffymu o platech úředníků a doporučením postupovat v záležitosti platu zaměstnanců individuálně, 2. ledna 1920.

¹⁹⁶ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 107, inv. č. 129, sign. III E/1, Oběžník SČV - Odpověď Pozemkovému úřadu na dotazník, 30. listopadu 1920.

¹⁹⁷ Tamtéž.

¹⁹⁸ Tamtéž, Dopis SČV svým členům ohledně jednotné odpovědi na dotazník SPÚ z 20. října 1920, 18. listopadu 1920.

a nabídkou pozemků pro účely reformy.¹⁹⁹ Velkostatky Jana Pálffyho tyto instrukce následovaly a 30. prosince 1920 odeslala obě ředitelství podrobné přehledy. Od velkostatku Březnice bylo nabídnuto zhruba 78 hektarů, od velkostatku Merklín pak přibližně 77 hektarů.²⁰⁰ Nabídka byla z pohledu ÚKPS považována za nejvyšší možnou. Již v květnu roku 1920 totiž hospodářské ředitelství v Březnici varovalo okresní politický úřad a SPÚ v souvislosti s vnučeným pachtem, že přejímání dalších pozemků by mohlo vážně ohrozit udržitelnost hospodaření a zaměstnance.²⁰¹ Těmto námitkám ovšem nebylo vyhověno, stejně jako celému návrhu.

Již 1. března 1921 byl vydán výměr, který zamýšlel převzít celé dvory Zlív a Vacíkov od velkostatku Březnice a dvůr Křenice od velkostatku Merklín. Celkově se mělo jednat o 517 hektarů půdy. Jan Pálffy se prostřednictvím svého právního zástupce, JUDr. Vaníčka, proti tomu úmyslu ohradil. U dvora Zlív a Vacíkov byly hlavními argumenty zcelenost dvorů, jejich důležitost pro zásobování Prahy mlékem i průmyslových podniků velkostatku. U dvora Vacíkov, hojně využívaného pro lesní správu a její potřeby, pak varoval před narušením lesního hospodaření velkostatku. U dvora Křenice byl hlavním důvodem odporu jeho propojení s dvorem Ježovy. Tyto dva dvory byly relativně vzdáleny od merklínského centra a jejich správa po oddělení Křenic by byla neudržitelná. Neopomněl také zmínit, že obyvatelé okolních vesnic získali dost velkou výměru v souvislosti s převodem dlouhodobých pachtů a další půda už tak neměla být potřeba. Proti tomuto úmyslu přednesl Jan Pálffy 17. března svůj vlastní návrh, který počítal s odevzdáním celého dvora Horušany, částí dvorů Vojtěšice, Merklín, Ptenín, Ježovy a Křenic od velkostatku Merklín a dále celý dvůr Nová Louka, části dvorů Vacíkov, Březnice, Sochovice, Zlív a Koupí od velkostatku Březnice. Tato nabídka dosáhla celkové rozlohy 457 hektarů půdy, tedy o 60 hektarů méně, než bylo požadováno v původním výměru SPÚ.²⁰²

Následně proběhlo jednání s SPÚ, které přineslo částečný úspěch a původní úmysl byl zrušen. Prezident úřadu dr. Viškovský i ministerský rada dr. Voženílek přislíbili další jednání o návrhu ze 17. března 1921.²⁰³ Nicméně k tomuto jednání již nedošlo a v průběhu roku 1922 byl původní úmysl nahrazen novým, který počítal se zabráním 40 procent pěti dvorů od velkostatku

¹⁹⁹ Tamtéž, Oběžník SČV "Odpověď Pozemkovému úřadu na dotazník z 20. října 1920", 30. listopadu 1920.

²⁰⁰ Tamtéž, Odpověď na oběžník "Svazu českoslov. velkostatkářů v Praze" ze dne 30. listopadu 1920.

²⁰¹ Tamtéž, Dopis hospodářského ředitelství v Březnici okresnímu politickému úřadu se soupisem pozemků pro vnučený pacht, 14. květen 1920.

²⁰² SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 107, inv. č. 130, sign. III E/2, Opis vyjádření Jana Pálffyho prostřednictvím svého zástupce o zamýšleném převzetí tří dvorů z jeho zabraného majetku k účelům pozemkové reformy, 17. března 1921.

²⁰³ Tamtéž, Dopis Jana Pálffyho Státnímu pozemkovému úřadu ohledně vyvlastnění 40 procent pěti dvorů od velkostatku Březnice.

Březnice.²⁰⁴ Tento záměr se setkal s velmi negativní postojem Jana Pálffyho, který pověřil svého právního zástupce, JUDr. Vaníčka, aby znovu intervenoval v záležitosti návrhu z března 1921. V rámci intervence u oblastního přidělového komisaře v Příbrami vyšlo najevo, že SPÚ daný návrh nikdy nepostoupil danému přidělovému komisaři. Ten proto odmítl v záležitosti podniknout jakékoliv kroky a trval na převzetí 40 procent pěti dvorů.²⁰⁵ Jan Pálffy ani SPÚ již ovšem v závěru roku 1922 nepodnikli v této záležitosti žádné další kroky.

První roky reformy, v rámci této práce vytyčené jako léta 1918–1922, tak přecházely pálffyovské velkostatky bez větších ztrát. Řešena byla především otázka pachtu, která je popsána ve zvláštní podkapitole. Jak vyplývá z dochovaných pramenů, jednalo se o období velkého napětí a očekávání, kdy bylo nezbytné vyjasnit poslední detaily a postup pozemkové reformy, zbytek času zabrala jednání a přípravy. Celkově za toto období odpadlo od obou velkostatků pouhých 79 hektarů půdy podstoupených dlouholetým pachtýřům.²⁰⁶ Zároveň však velkostatek Merklín přikoupil 42 hektarů lesa.²⁰⁷

3.2 Boj o podobu reformy na pálffyovských statcích: 1923–1929

Hlavní fáze pozemkové reformy na pálffyovských velkostatech tvořila léta 1923–1929. Jednalo se období, kdy byla provedena největší část zásahů a změn v pozemkové držbě a z velké části byla dořešena reforma zemědělské půdy. Všechny kroky a jednání z tohoto období postupně vedly ke kýženému cíli, tedy přijetí generální dohody o konečné podobě provedení pozemkové reformy na pálffyovských statcích.

Do roku 1923 vstoupily statky Jana Pálffyho již zatíženy událostmi předchozího období, tedy především hrozbou zabránění 40 procent půdy pěti dvorů od velkostatku Březnice. Obavy byly opodstatněné. Již 13. ledna 1923 totiž adresoval přidělový komisař v Příbrami Janu Pálffymu dopis, ve kterém jej informoval o platnosti tohoto úmyslu a o plánovaném šetření k určení

²⁰⁴ Tamtéž.

²⁰⁵ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 107, inv. č. 130, sign. III E/2, Opis dopisu JUDr. Jindřicha Vaníčka adresovaný Janu Pálffymu v záležitosti postupu 40 procent plochy a přípravy na II. pracovní období, 4. listopad 1922.

²⁰⁶ NA, f. SPÚ – VS, k. 3886, Přehled změn výměry velkostatků Jana Pálffyho v letech 1919–1938.

²⁰⁷ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 109, inv. č. 134, sign. III E/6, Seznam prodejů veškerých pozemků na panství Merklín 1923–1924, 2. června 1925.

vhodných parcel.²⁰⁸ Spolu s dopisem zaslal i přehledovou tabulku s požadovanou výměrou, která byla celkově stanovena na plných 462 hektarů.²⁰⁹

Následné šetření proběhlo 4. února 1923 a oproti deklarovanému cíli, kterým bylo zabrání 40 procent z oněch pěti dvorů, byly nakonec vybrány parcely o celkové výměře jen 374 hektarů.²¹⁰ Oficiálně se ovšem SPÚ původního záměru nevzdal a bylo s ním dále pracováno nejméně do března 1923. Jan Pálffy nesouhlasil i se zmenšeným rozsahem a protokol podepsal jen s výhradou. Vymínil si také právo nadále jednat o výběru a rozsahu parcel přímo se Státním pozemkovým úřadem.²¹¹

Na základě této výhrady se následně opravdu obrátil přímo na SPÚ v Praze. Ve svém dopise se ohradil proti zamýšlenému převzetí a připomněl slíbená jednání o jeho návrhu ze 17. března 1921. Dále protestoval především proti zabrání pozemků od dvora Březnice, který požadoval jako přípustný zbytkový statek dle § 2 záborového zákona. Na takovém statku měly také zůstat vázané všechny desátky, patronáty a pense, takže při zmenšení výměry dvora by byly podobné kroky neudržitelné. Poukázal také na to, že dvůr je centrem velkostatku a jsou na něj vázány všechny hlavní průmyslové podniky.²¹²

U dvorů Zliv, Koupí a Vacíkov byly využity stejné argumenty, jako v návrhu ze 17. března 1921. Doplněn byl ovšem fakt, že tyto tři dvory tvořily jednu sekci a po zabrání 40 procent rozlohy by tato sekce musela být zrušena a její správa propuštěna. Jan Pálffy také vyslovil stížnost na nesoučinnost přidělového komisaře. Jan Pálffy například navrhl k přidělové akci pozemky ode dvora Koupě, na kterém vázly břemena spolupastvy. Stejně tak navrhoval odstoupení celého dvora Nové Louky výměnou za zachování celého dvora Vacíkov, čímž by stále zůstal rentabilní. Všechny tyto návrhy byly komisařem zamítnuty. Zachování udržitelného hospodaření ovšem požadoval, jak nezapomněl zdůraznit, i přidělový zákon²¹³ a dle jeho slov nebylo po tomto zásahu udržitelné hospodaření na ponechané výměře možné. K otázce zaměstnanecké doplnil, že pokud bude zamýšlená akce provedena, bude muset zkrátit počty zaměstnanců úměrně zabrané půdě. V neposlední řadě vyjádřil nespokojenost s tím, že v okolí

²⁰⁸ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 107, inv. č. 130, sign. III E/2, Dopis přidělového komisaře v Příbrami Janu Pálffymu ohledně převzetí 40 procent půdy od pěti dvorů velkostatku Březnice, 13. ledna 1923.

²⁰⁹ Tamtéž, příloha: Seznam Státním pozemkovým úřadem přejímaného majetku od velkostatku Březnice, 13. ledna 1923.

²¹⁰ NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Protokol o definitivním výběru parcel od velkostatku Březnice určených k přidělové akci, 4. února 1923..

²¹¹ Tamtéž. str. 2.

²¹² SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 107, inv. č. 130, sign. III E/2, Dopis Jana Pálffýho Státnímu pozemkovému úřadu ohledně vyvlastnění 40 procent pěti dvorů od velkostatku Březnice.

²¹³ § 19 přidělového zákona.

dvora Sochovice a dvora Koupí se nacházely dvory dalších velkostatků, které nebyly do akce začleněny.²¹⁴

Dopady chystaných změn se nedotýkaly pouze Jana Pálffyho, ale velké obavy pociťovali i zaměstnanci jeho velkostatků. V průběhu února proto SPÚ adresovali hned dva dopisy, ve kterých apelovali, aby úřad přijal návrh Jana Pálffyho z března 1921. Argumentovali především tím, že pokud SPÚ uskuteční původní záměr převzít 40 procent výměry zmíněných pěti dvorů, bude mít tento krok velký dopad na zaměstnance velkostatku. Celkově vypočetli, že by tento krok měl dopad na 431 osob, u zřízenců by došlo dokonce ke snížení stavu o 50 procent. Naproti tomu návrh Jana Pálffyho by měl za následek propuštění jen asi 33 osob.²¹⁵

Námítky Jana Pálffyho a jeho zaměstnanců ovšem nebyly přijaty. SPÚ nadále pracoval se záměrem zabrat v I. pracovním období 462 hektarů půdy. Ještě v březnu 1923 varoval přidělový komisař v souvislosti s tvorbou seznamů přebytečných zaměstnanců před skutečností, že do konce roku převezme SPÚ oněch 40 procent půdy.²¹⁶ Nicméně reálně se následné kroky ukázaly být pro Jana Pálffyho příznivější. V dubnu 1923 mu SPÚ vypověděl hospodaření na vybraných parcelách s výpovědní lhůtou šesti měsíců, ale oproti protokolu z 4. února byla výměra snížena na 319 hektarů.²¹⁷ Toto snížení bylo následně potvrzeno i ve finální rozvaze pro řešení pozemkové reformy na velkostatku Březnice v roce 1923.²¹⁸ Jan Pálffy tak sice ani zdaleka nedosáhl požadovaného rozsahu převzetí, ale i tak byla přebíraná výměra značně zmenšena.

V září téhož roku přibyly k přejímané výměře ještě dvě další parcely, takže se celková výměra přebírané půdy vyšplhala na přibližných 320 hektarů.²¹⁹ Toto číslo už bylo konečné a 3. října 1923 provedl SPÚ oceňovací řízení přebíraných nemovitostí.²²⁰ K samotnému převzetí daných parcel ovšem došlo až 1. prosince téhož roku.²²¹

Oproti Březnici byla situace na velkostatku Merklín poněkud klidnější. Jan Pálffy se plně soustředil na průběh reformy v Březnici a Merklín ponechal v rukou svých úředníků. Jedinou

²¹⁴ Tamtéž.

²¹⁵ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 107, inv. č. 130, sign. III E/2, Dopisy zaměstnanců velkostatku Březnice adresované SPÚ v Praze ohledně převzetí 40 procent půdy od pěti dvorů velkostatku a jeho dopadu na zaměstnance z 22. února a 26. února 1923.

²¹⁶ Tamtéž, Dopis přidělového komisaře v Příbrami hospodářskému ředitelství v Březnici s žádostí o předložení seznamů přebytečných zaměstnanců za rok 1923, 25. března 1923.

²¹⁷ NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, SPÚ vypovídá hospodaření Janu Pálffymu na velkostatku Březnice, 23. duben 1923.

²¹⁸ NA, f. SPÚ – VS, k. 3889, Hrubá rozvaha řešení pozemkové reformy na velkostatku Březnice v roce 1923, 30. května 1923.

²¹⁹ NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, SPÚ vypovídá hospodaření Janu Pálffymu na velkostatku Březnice, 20. září 1923.

²²⁰ NA, f. SPÚ – VS, k. 3888, Oceňovací protokol přejímaných a oceňovaných nemovitostí d velkostatku Březnice v roce 1923, 3. října 1923.

²²¹ NA, f. SPÚ – VS, k. 3886, Přehled změn výměry velkostatků Jana Pálffyho v letech 1919–1938.

výjimku tvořil jeho zásah proti úmyslu převzít dvůr Křenice a následné zapojení merklínských pozemků do návrhu ze 17. března 1921.

V červenci 1923 zplnomocnil hospodářského ředitele v Merklíně, Bohumila Tichotu, aby ho ve všech úkonech ohledně reformy zastupoval.²²² Poprvé se tak stalo 24. srpna 1923, kdy probíhala jednání o podobě pozemkové reformy pro rok 1923 v Praze.²²³ Dohoda proběhla relativně hladce, takže již 15. října mohl SPÚ převzít veškeré požadované pozemky.²²⁴ Jejich celková výměra byla pro rok 1923 stanovena na 392 hektarů a celková náhrada se vyšplhala na více než 723 tisíc korun.²²⁵ Závěr roku přesto přinesl neklid i na merklínský velkostatek, když JUDr. Vaníček dostal informaci, že SPÚ zvažuje převzít veškerou tamější zemědělskou půdu.²²⁶

Rok 1923 pálfyovské velkostatky uzavíraly již značně zmenšené. Velkostatek Březnice představoval po předání půdy SPÚ, drobném prodeji i předchozím přenechání půdy drobným pachtýřům celek o rozloze 2868 hektarů.²²⁷ Velkostatek Merklín ve stejném období dosahoval výměry 2932 hektarů.²²⁸

Následující rok započal v souvislosti s reformou jednáním o náhradové ceně za rok 1923 na velkostatku Březnice. Proces to byl dlouhý. Průběžně oceňovací řízení proběhlo sice již mezi dubnem a zářím 1923,²²⁹ finální šetření pak v říjnu téhož roku, ale vzhledem k mnohým změnám v původních záměrech bylo samotné jednání zahájeno až v roce 1924. Stejně příčiny pak měly dopad i na jeho délku, jelikož se ukázalo, že díky měnícímu se záměru panoval zmatek i na samotném SPÚ. První jednání bylo svoláno na 26. února 1924, ale nakonec se uskutečnilo až na začátku března v Praze, kde byl předložen první návrh přejímací ceny, tehdy stanovené na 452 tisíc korun. Nicméně zástupci velkostatku v čele s ředitelem Štěpánem konstatovali, že předložená výměra ve výši 342 hektarů neodpovídá skutečnému rozsahu převzetí.²³⁰ SPÚ následně provedl šetření a nesrovnalosti urovnal tak, že na dalším jednáním 27. března 1924

²²² NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Plná moc Jana Pálffyho pro ředitele Tichotu v záležitosti pozemkové reformy v Merklíně, 30. července 1923.

²²³ Tamtéž.

²²⁴ NA, f. SPÚ – VS, k. 3886, Přehled změn výměry velkostatků Jana Pálffyho v letech 1919–1938.

²²⁵ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 107, inv. č. 130, sign. III E/2, Celková náhrada za přejímané nemovitosti od velkostatku Merklín za rok 1923.

²²⁶ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 210, Dopis ÚKPS adresovaný Janu Pálffymu v záležitosti pozemkové reformy, 24. listopadu 1923.

²²⁷ NA, f. SPÚ – VS, k. 3886, Hlášení změn zabraného majetku pozemkového k 31. 12. 1923, 6. listopadu 1924.

²²⁸ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 109, inv. č. 134, sign. III E/6, Seznam prodejů veškerých pozemků na panství Merklín 1923–1924, 2. června 1925.

²²⁹ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 107, inv. č. 130, sign. III E/2, Zahájení oceňovacího řízení na přejímaných nemovitostech od velkostatku Březnice, 12. dubna 1923 a dále tamtéž, Ukončení oceňovacího řízení na přejímaných nemovitostech od velkostatku Březnice, 12. září 1923.

Celková náhrada za přejímané nemovitosti od velkostatku Merklín za rok 1923.

²³⁰ NA, f. SPÚ – VS, k. 3888, Protokol o nahlédnutí do odhadu přejímaných nemovitostí od velkostatku Březnice v roce 1923, 6. března 1924.

mohla být předběžně ujednána náhrada 430 tisíc korun za již správnou výměru 320 hektarů.²³¹ Další kola jednání proběhla 30. dubna, nicméně už jen potvrdila předchozí dohodu.²³² Nakonec byla celá záležitost uzavřena v průběhu června, kdy SPÚ nechal vypracovat průvodní zprávu ke konečné dohodě.²³³ Ta byla poté uzavřena 24. června 1924 a náhrada činila po odečtení všech srážek zmíněných 430 tisíc korun.²³⁴

Na velkostatku Březnice následně v roce 1924 panoval relativní klid a Jan Pálffy tohoto času využil, aby panství zkonsolidoval po odebrání výměry v předchozím roce. Nejvýznamnější změnou byla reorganizace dvorů. Jak již bylo zmíněno, na velkostatku Březnice existovalo sedm dvorů s tím, že dvůr Vacíkov se skládal ze dvou částí, samotného Vacíkova a dvora Nová Louka, jež se navzájem podporovaly, sdílely zaměstnance a stroje. S ohledem na vytvoření zbytkového statku Nová Louka a jeho převzetí SPÚ na konci roku 1923,²³⁵ nebylo samostatné fungování Vacíkova udržitelné. Jeho rozloha se v důsledku odebrání půdy pro zbytkový statek a další aktivity SPÚ zmenšila z původní 208 hektarů²³⁶ na pouhých 75 hektarů.²³⁷ Jan Pálffy proto 5. března 1924 přistoupil k radikálnímu kroku a dvůr Vacíkov zcela vyčlenil ze soustavy zemědělského hospodářství. Následně jej v plném rozsahu podřídil lesnímu ředitelství.²³⁸ Krok to byl logický. Již dříve totiž Jan Pálffy i ve svém argumentaci vůči SPÚ zmiňoval, že tento dvůr zcela vklíněný mezi lesy panství a s nepříliš kvalitní půdou, slouží převážně pro potřeby lesní správy.²³⁹ Ve chvíli, kdy se hospodářský potenciál dvora ještě zmenšil, nebylo možné udržovat správu pro tak malou výměru a podřízení lesnímu ředitelství, jež shodou náhodou sídlilo přímo ve Vacíkově, se přímo nabízelo.²⁴⁰

Zatímco v Březnici docházelo ke konsolidaci po zásazích z předchozího roku, obrátil SPÚ v roce 1924 svou pozornost k Merklínu. Již v prvních měsících nového roku probíhala jednání

²³¹ NA, f. SPÚ – VS, k. 3888, Protokol z jednání ve věci dohody o přejímací ceně za nemovitosti převzaté v roce 1923 od velkostatku Březnice, 27. března 1924.

²³² NA, f. SPÚ – VS, k. 3888, Protokol z jednání o nárocích vlastníka na náhradu za převzaté nemovitosti od velkostatku Březnice v roce 1923, 30. dubna 1924.

²³³ NA, f. SPÚ – VS, k. 3888, Průvodní zpráva k ocenění velkostatku Březnice za převzetí v roce 1923, 11. červen 1924.

²³⁴ NA, f. SPÚ – VS, k. 3889, sign. 9-IE3, Dohoda o přejímací ceně z 24. června 1924.

²³⁵ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 210, Dopis ústřední kanceláře Janu Pálffymu s přehledem stavu panství a chystaným změnám v souvislosti s pozemkovou reformou, 24. listopad 1923.

²³⁶ NA, f. SPÚ – VS, k. 3889, Hrubá rozvaha řešení pozemkové reformy na velkostatku Březnice v roce 1923, 30. května 1923.

²³⁷ NA, f. SPÚ – VS, k. 3886, Hlášení změn zabraného majetku pozemkového k 31. 12. 1923, 6. listopadu 1924.

²³⁸ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 88, Dopis Jana Pálffyho všem jeho úřadům v návaznosti na jeho dopis z 5. března 1924 o předání dvora Vacíkov pod lesní správu.

²³⁹ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 107, inv. č. 130, sign. III E/2, Opis vyjádření Jana Pálffyho prostřednictvím svého zástupce o zamýšleném převzetí tří dvorů z jeho zabraného majetku k účelům pozemkové reformy, 17. března 1921.

²⁴⁰ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 88, Dopis Jana Pálffyho všem jeho úřadům z dubna 1924 o jmenování Karla Pálffyho správcem v Merklíně a podrobnostech o předání dvora Vacíkov pod lesní správu.

o výši převzetí a ukázalo se, že varování JUDr. Vaníčka, že SPÚ zvažuje převzít veškerou zemědělskou půdu od tohoto velkostatku, nebyla daleko od pravdy. Pozemkový úřad představil plán, jehož realizace by znamenala zmenšení rozlohy zemědělské půdy na pouhých 170 hektarů. Návrh byl představen na jednání 4. března 1924, kterého se ovšem Jan Pálffy nemohl pro nemoc zúčastnit a zastoupili ho proto JUDr. Vaníček a ředitel Tichota. Ti tento návrh předběžně přijali, nicméně 17. března 1924 Jan Pálffy tento souhlas odvolal. Státnímu pozemkovému úřadu adresoval téhož dne dopis, ve kterém přestřel hlavní důvody svého nesouhlasu. Odůvodnění to bylo velmi obšírné a bylo rozděleno do šesti skupin. Prvním argumentem byl velký počet budov na ponechaných statcích, jejichž údržba vyžadovala značné finanční prostředky. Druhým důvodem byla rozptýlenost rybníční soustavy, který vyžadovala značnou režii, doposud poskytovanou z jednotlivých dvorů. Za třetí uvedl velkou finanční zatíženost velkostatku, kdy dávka z majetku a přírůstku činila plných 3 552 000 korun a půjčky další dva miliony, jejichž roční obsluha činila téměř 300 tisíc korun.²⁴¹ Ve chvíli, kdy předreformní hodnota celého velkostatku činila přibližně 5 200 000 korun, přesahovaly pohledávky tuto hodnotu a dalším zmenšením se situace mohla stát neudržitelnou.²⁴² Stejně tak neopomněl zmínit břemena a náklady na správu památek. A v poslední, šestém bodu upozornil, že odebrání dvorů by značně ztížilo správu lesů, jelikož revíry byly od ponechaných dvorů velmi vzdálené. Žádal proto, aby SPÚ tento záměr ještě přezkoumal.²⁴³

Pozemkový úřad této žádosti vyhověl a svůj záměr částečně revidoval. Nicméně tato revize byla mírná a týkala se jen ponechání dvora Buková s okleštěnou výměrou. Dohoda o rozsahu převzetí v roce 1924 byla nakonec uzavřena 30. dubna 1924 a Jan Pálffy se v ní zavázal předat SPÚ dne 30. září 1924 pět celých dvorů,²⁴⁴ ze tří pak následně byly vytvořeny zbytkové statky.²⁴⁵ Menší výměry pak byly odebrány i od třech zbývajících dvorů, ode dvora Merklín se jednalo o deset hektarů, ode dvora Bijadla 53 hektarů a dvůr Buková poskytl 57 hektarů.²⁴⁶ Zároveň byly ale na základě dohody vytvořeny zbytkové statky na dvorech Merklín a Bijadla s podmínkou, že budou prozatím ponechány majiteli.²⁴⁷ Dodatkem ze stejného dne byl ještě

²⁴¹ NA, f. SPÚ – VS, k. 3886, Dopis Jana Pálffyho SPÚ ohledně programu 1924 na velkostatku Merklín, 17. březen 1924.

²⁴² SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 107, inv. č. 129, sign. III E/1, Odhad panství Merklín z 3. prosince 1919.

²⁴³ NA, f. SPÚ – VS, k. 3886, Dopis Jana Pálffyho SPÚ ohledně programu 1924 na velkostatku Merklín, 17. březen 1924.

²⁴⁴ NA, f. SPÚ – VS, k. 3886, Dohoda o rozsahu převzetí zemědělské půdy od velkostatku Merklín, 30. dubna 1924.

²⁴⁵ NA, f. SPÚ – VS, k. 3886, Přehled řádného řízení přidělového na velkostatku Merklín, program 1923 a 1924.

²⁴⁶ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 109, inv. č. 134, sign. III E/6, Soupis prodeje veškerých pozemků – dlouhodobým pachtýřům, na stavební místa, předaných SPÚ v roce 1923 a 1924 z 2. června 1925.

²⁴⁷ NA, f. SPÚ – VS, k. 3886, Dohoda o rozsahu převzetí zemědělské půdy od velkostatku Merklín, 30. dubna 1924.

upraven provoz merklínského lihovaru, kdy Jan Pálffy přislíbil, že nejpozději do 1. srpna 1924 tento lihovar združstevní.²⁴⁸ Celková výměra převzaté půdy v roce 1924 od velkostatku Merklín dosáhla 592 hektarů.²⁴⁹

Rok 1924 přinesl i změny organizační. V dubnu tohoto roku jmenoval Jan Pálffy svého syna správcem merklínského panství. Cílem tohoto kroku bylo tehdy čtyřicetiletého Karla Pálffyho poprvé více zapojit do řízení panství a zároveň pomoci řediteli Tichotovi v souvislosti s chystaným převzetím velké části dvorů.²⁵⁰ Neméně důležitá organizační změna se odehrála v květnu 1924. Jan Pálffy tehdy propustil JUDr. Vaníčka ze svých služeb a nově pověřil zastupováním svých panství v otázce pozemkové reformy JUDr. Václava Tomsu, advokáta na Královských Vinohradech.²⁵¹ Proces předávání právního zastoupení ale neproběhl příliš hladce. Ačkoliv bylo přislíbeno, že veškeré právní záležitosti budou předány nejpozději do jednoho měsíce od ustanovení této změny, tak ještě v říjnu 1924 nebyl tento proces dokončen.²⁵²

Z pohledu celkového výsledku pálffyovských statků byl rok 1924 o něco mírnější. Pozemková reforma se až na drobné prodeje nedotkla velkostatku Březnice, kterými se jeho výměra snížila na přibližně 2853 hektarů. Velkostatek Merklín, postižen výše uvedenými změnami, snížil svou rozlohu na 2339 hektarů.²⁵³

Změny na merklínském panství doznávaly ještě v první polovině roku 1925, kdy se řešila výše náhrady za 592 hektarů převzatých pozemků. Dohody bylo dosaženo 20. dubna 1925 a výše přejímací ceny byla ustanovena 1 081 291 korun.²⁵⁴ V následujících letech došlo ovšem k drobné revizi a v říjnu 1926 byla cena snížena na 1 078 682 korun.²⁵⁵

Merklín však v roce 1925 opět ustoupil do pozadí a další dějství pozemkové reformy se vrátilo do Březnice. Na počátku března 1925 vyhlásil přídělový komisař v Příbrami další kolo žádostí

²⁴⁸ NA, f. SPÚ – VS, k. 3886, Dodatek o provozu lihovaru k dohodě o rozsahu převzetí zemědělské půdy od velkostatku Merklín, 30. dubna 1924.

²⁴⁹ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 109, inv. č. 134, sign. III E/6, Soupis prodeje veškerých pozemků – dlouhodobým pachtýřům, na stavební místa, předaných SPÚ v roce 1923 a 1924 z 2. června 1925.

²⁵⁰ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 88, Dopis Jana Pálffyho všem jeho úřadům z dubna 1924 o jmenování Karla Pálffyho správcem v Merklíně a podrobnostech o předání dvora Vacíkov pod lesní správu.

²⁵¹ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 88, Dopis ÚKPS hospodářskému ředitelství v Merklíně o změně právního zastupování Jana Pálffyho a jeho statků, 11. květen 1924.

²⁵² SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 88, Dopis Jana Pálffyho v záležitosti předání právního zastoupení a s žádostí o sdělení stavu jednání o pozemkové reformě, 31. října 1924.

²⁵³ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 109, inv. č. 134, sign. III E/6, Soupis prodeje veškerých pozemků – dlouhodobým pachtýřům, na stavební místa, předaných SPÚ v roce 1923 a 1924 z 2. června 1925.

²⁵⁴ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 109, inv. č. 136, sign. III E/8, Opis dohody o přejímací ceně na velkostatku Merklín, 20. duben 1925.

²⁵⁵ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 109, inv. č. 136, sign. III E/8, Rozvrh přejímací ceny na velkostatku Merklín, 8. října 1926.

o přiděl.²⁵⁶ Zároveň přidělový komisař informoval správu velkostatku o zahájení oceňovacího řízení.²⁵⁷ Jednání o rozsahu převzetí v programu 1925 probíhalo až do května tohoto roku, kdy byla uzavřena dohoda. Ta stanovila, že ke dni 30. září převezme Státní pozemkový úřad celý dvůr Zliv, z jehož části měl být vytvořen zbytkový statek, a části dvorů Březnice, Bor, Vacíkov a Lhotka o celkové rozloze 178 hektarů. Zároveň z ponechané výměry zmíněných dvorů vznikly zbytkové statky, které však dohodou zůstaly prozatím v majetku Jana Pálffyho.²⁵⁸ Jen o pár dní později, 8. května 1925 proběhlo na základě dohody šetření o výběru konkrétních pozemků. V rámci protokolu byla celková přebíraná výměra stanovena na 304 hektarů půdy. Největší část tvořil dvůr Zliv o rozloze 132 hektarů, který byl dle původní dohody přejímán celý. Rozloha zbytku převzetí od jednotlivých dvorů byla revidována na 174 hektarů. Výměra zemědělské půdy se tak dle této dohody snížila na přibližných 390 hektarů.²⁵⁹

V srpnu 1925 dokončil přidělový komisař hrubou rozvahu programu pro tento rok, na jejímž základě bylo následně rozhodnuto, že pro drobný přiděl bude určeno 241 hektarů půdy.²⁶⁰ Zbytek o výměře přibližně 63 hektarů byl vyhrazen pro zbytkový statek Zliv. Následně v září proběhlo několik šetření v rámci oceňovacího řízení, jehož výsledkem byly podrobné popisy a odhady přejímaných pozemků a dvorů. Konečná přejímací cena ale prozatím nebyla určena.²⁶¹ Prozatím se ale pracovalo s hodnotou 367 tisíc korun.²⁶²

Přejímání výměry v roce 1925 bylo rozděleno na dvě části. Nejprve byly 1. října 1925 přežaty pozemky určené pro drobný přiděl, tedy ona výměra 241 hektarů.²⁶³ Druhá část, určená pro budoucí zbytkový statek Zliv a dosahující rozlohy 63 hektarů, byla převzata až na konci roku.²⁶⁴

Důležité byly také kroky podniknuté v tomto roce k prvnímu propuštění, respektive ponechání půdy dle § 11 záborového zákona a § 20 přidělového zákona, které umožňovaly za určitých podmínek SPÚ ponechat větší výměru půdy, než bylo původní zákonné vymezení. Do roku

²⁵⁶ NA, f. SPÚ – VS, k. 3889, Vyhláška o podávání žádostí uchazečů za přiděl přejímaného zabraného majetku, velkostatek Březnice, 4. březen 1925.

²⁵⁷ NA, f. SPÚ – VS, k. 3888, Dopis o zahájení oceňovacího řízení na přejímaných nemovitostech velkostatku Březnice, 9. březen 1925.

²⁵⁸ NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Dohoda o rozsahu převzetí zemědělské půdy na velkostatku Březnice, program 1925, 6. květen 1925.

²⁵⁹ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 109, inv. č. 135, sign. III E/7, Protokol za účelem soupisu nemovitostí určených k převzetí a ocenění od velkostatku Březnice, 8. května 1925.

²⁶⁰ NA, f. SPÚ – VS, k. 3889, Hrubá rozvaha pro řešení pozemkové reformy na velkostatku Březnice, program 1925, 3. srpna 1925.

²⁶¹ NA, f. SPÚ – VS, k. 3888, Protokol o ukončení oceňovacího řízení na velkostatku Březnice, 5. září 1925.

²⁶² NA, f. SPÚ – VS, k. 3888, Přehled půdy převzaté 1. října 1925.

²⁶³ Tamtéž.

²⁶⁴ NA, f. SPÚ – VS, k. 3886, Přehled změn výměry velkostatků Jana Pálffyho v letech 1919–1938.

1925 ale nebyla na pálfyovských velkostatech dle těchto zákonů žádná půda propuštěna či ponechána. Na začátku října 1925 vypracovali úředníci ÚKPS seznamy pozemků, které chtěly požadovat po SPÚ.²⁶⁵ Žádost byla následně podána 9. října a SPÚ souhlasil 21. prosince téhož roku s provedením místního šetření.²⁶⁶

Březnický velkostatek tak uzavíral rok 1925 se sníženou rozlohou přibližných 2546 hektarů. Naproti tomu velkostatek Merklín prošel tímto rokem téměř beze změny, prodány byly jen miniaturní výměry z volné ruky, takže jeho výměra zůstala na přibližně 2339 hektarů půdy.²⁶⁷

Nový rok započal na velkostatech velkou změnou. Po dlouhých letech bylo oznámeno, že k 1. dubnu odstoupí ze své funkce ředitel František Štěpán, jenž se stal nabyvatelem zbytkového statku Zliv a jeho funkci následně převzal správce Jan Kovář.²⁶⁸

Ve stejném období, konkrétně 22. ledna 1926, započal na velkostatku Březnice proces šetření o ponechání nemovitostí dle § 20 přídělového zákona. Jan Pálffy tehdy požadoval ponechání zámku v Březnici, letních bytů a lázní v Dobré Vodě, zámek s oborou ve Vacíkově a další památky, jako pravěká hradiště a mohyly spolu s lesními komplexy, jež tyto památky obklopovaly. SPÚ v rámci svého šetření tyto nároky uznal a kladné stanovisko vyjádřilo i ministerstvo školství a národní osvěty, jehož souhlas byl k tomuto kroku nezbytný. Obě instituce ovšem stanovily přesné podmínky, za kterých k ponechání dojde. Šlo především o řádnou údržbu a péči, zachování jejich přístupnosti tak, jak tomu bylo doposud a v neposlední řadě také o podrobení se kontrole ze strany zmíněného ministerstva a Památkového úřadu.²⁶⁹

Ačkoliv byl výsledek šetření pozitivní, nedošlo k ponechání ihned. Důvodem bylo prodlení Památkového úřadu, který dostal za úkol doplnit stanovisko k ponechání Vacíkova a tamější obory. Nicméně i toto stanovisko mělo kladný výsledek a nakonec bylo 22. dubna 1926 vydáno rozhodnutí o ponechání. Toto rozhodnutí za podmínek zmíněných výše stanovilo, že Janu Pálffymu bude dle § 20 přídělového zákona propuštěno 1116 hektarů půdy, z toho asi 87 hektarů půdy zemědělské.²⁷⁰ Na tomto základě pak zemský civilní soud v Praze rozhodl 25.

²⁶⁵ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 109, inv. č. 135, sign. III E/7, Seznam pozemků k vyjmutí ze záboru podle § 11 z. z. na panství Březnice, 5. října 1925 a dále: Tamtéž, Seznam pozemků zařazených do § 20 př. z. na panství březnickém, 5. října 1925.

²⁶⁶ NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Protokol z místního šetření ve věci nároku dle § 20 přídělového zákona, 22. leden 1926.

²⁶⁷ NA, f. SPÚ – VS, k. 3886, Přehled změn výměry velkostatků Jana Pálffyho v letech 1919–1938.

²⁶⁸ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 88, Dopis Jana Pálffyho všem jeho úřadům ohledně odchodu ředitele Štěpána a jeho důsledcích, 1. leden 1926.

²⁶⁹ NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Protokol z místního šetření ve věci nároku dle § 20 přídělového zákona, 22. leden 1926.

²⁷⁰ NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Rozhodnutí o ponechání dle § 20 přídělového zákona na velkostatku Březnice, 22. duben 1926.

května 1926, aby byla poznámka záboru opravdu smazána.²⁷¹ Drobné úpravy se rozhodnutí dočkalo ještě v červnu téhož roku, kdy bylo doplněna, respektive vyjasněna podmínka o zákazu čížby na ponechaných pozemcích.²⁷²

Po úspěchu v Březnici, podal Jan Pálffy 25. června 1926 žádost o ponechání i v Merklíně. V žádosti bylo požadováno ponechání zámků Merklín a Ptenín spolu s přilehlými budovami, parky a dalšími pozemky. Druhou část žádosti zaplňovaly požadavky na lesní oddělení Smrčí, Držala a Rehberg. Šetření k této žádosti proběhlo 4. září 1926 a stanovisko SPÚ i příslušných úřadů bylo kladné. Nezvykle rychle pak bylo o tři dny později vydáno rozhodnutí, které Janu Pálffymu přiznalo plných 503 hektarů půdy, zemědělské pozemky z toho tvořily přibližně 53 hektarů. Stejně jako v Březnici bylo ono rozhodnutí vázáno přesnými podmínkami, jež omezovaly nakládání vlastníka s ponechanými nemovitostmi.²⁷³

Ve stejný den vydal SPÚ rozhodnutí k další merklínské záležitosti. Šlo o ponechání tamějších podniků spolu přilehlými pozemky, které dosáhly výměry přibližně 17 hektarů. Pozemkový úřad konstatoval, že ony nemovitosti nepodléhají záboru a dle § 3a záborového zákona nařídil jejich propuštění.²⁷⁴

Říjen 1926 započal další velkou personální změnou, kdy byl dán k dispozici dlouholetý tajemník a vedoucí úředník ÚKPS František Jakš. Na jeho místo byl následně jmenován Karel Pálffy s hodností ředitele. Tento krok znamenal plný vstup syna a dědice Jana Pálffyho do správy panství. Tehdy šestadvacetiletý vystudovaný inženýr zemědělství se v následujících letech čím dál více aktivně zapojoval i do jednání o pozemkové reformě.²⁷⁵

Posledním velkým krokem v souvislosti s reformou byla v roce 1926 žádost o další propuštění dle § 20 přidělového zákona na velkostatku Březnice, která byla podána 9. října. Tato žádost byla mnohem skromnější než dvě předcházející. Šlo povětšinou o pozemky, které souvisely s předchozím ponecháním z dubna 1926, jako byly příjezdové cesty, pozemky narušující jednolité celky, meze, správní stavby či vodní toky. Celkově pozemky zabíraly přibližně 72 hektarů půdy. SPÚ a další příslušné úřady žádost vyhodnotily na přelomu listopadu a prosince

²⁷¹ NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Rozhodnutí zemského civilního soudu v Praze o výmazu poznámky záboru u nemovitostí ponechaných dle rozhodnutí SPÚ z 22. dubna 1926, 25. květen 1926.

²⁷² NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Dodatek s opravou podmínky zákazu čížby v rozhodnutí o ponechání dle § 20 z 22. dubna 1926, 5. červen 1926.

²⁷³ NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Rozhodnutí o ponechání na velkostatku Merklín dle § 20 přidělového zákona, 7. září 1926.

²⁷⁴ NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Rozhodnutí o vyloučení ze záboru dle § 3 záborového zákona a povolení dělení knihovnických těles na velkostatku Merklín, 7. září 1926.

²⁷⁵ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 88, Dopis Jana Pálffyho všem jeho úřadům o jmenování Karla Pálffyho vedoucím úředníkem a ředitelem ÚKPS, 9. říjen 1926.

téhož roku. Jejich konečné stanovisko bylo kladné a 2. prosince 1926 vydal SPÚ rozhodnutí o ponechání za stejných podmínek, které byly stanoveny v rozhodnutí z 22. dubna zmíněného roku.²⁷⁶

Dopady pozemkové reformy na sledované velkostatky tak nebyly v roce 1926 nikterak drastické. Od velkostatku Březnice sice byly na základě povolení SPÚ odprodány²⁷⁷ zbytkové statky Sochovice a Koupě spolu s dalšími menšími výměrami o celkové výměře přibližně 287 hektarů, ale vzhledem k tomu, že se jednalo o prodej z volné ruky a dle dřívější dohody, proběhl prodej hladce.²⁷⁸ Naopak výměra půdy, která mohla být pro potřeby reformy použita, se dramaticky zmenšila. V důsledku dohod s SPÚ bylo v tomto roce od velkostatku Březnice celkově propuštěno ze záboru 1189 hektarů půdy, z toho asi 130 hektarů půdy zemědělské. Velkostatek v této době tvořil celek o rozloze přibližných 2259 hektarů.²⁷⁹ V Merklíně bylo v roce 1926 propuštěno ze záboru 503 hektarů a jeho celková výměra 2339 hektarů se jinak nezměnila.

Zatímco rok 1926 se nesl ve znamení § 20 přidělového zákona, v roce 1927 byla pozornost obrácena k § 11 záborového zákona. První kroky v tomto ohledu podnikl právní zástupce JUDr. Tomsa již v říjnu předchozího roku, nicméně vzhledem k probíhajícím jednáním o ponechání dle § 20 přidělového zákona nebyla záležitost věnována velká pozornost. Situace se změnila v únoru 1927, kdy byla podána další žádost. SPÚ na tyto požadavky reagoval místním šetřením uskutečněném 26. února v Březnici. Šetření mělo nejenom prověřit oprávněnost žádostí, ale i celkově zhodnotit průběh provádění reformy, aktuální stav a budoucí kroky. Komise zkonstatovala, že zabraná výměra velkostatků tvořila v Merklíně 1820 hektarů a v Březnici 1062 hektarů půdy. Zároveň do protokolu uvedla, že požadavky na drobný příděl byly vesměs uspokojeny, a proto je pro potřeby pozemkové reformy dále potřeba již jen od každého velkostatku deset hektarů půdy. Bylo potvrzeno, že tyto případné příděly se budou dít prodejem z volné ruky. Z pohledu Jana Pálffyho však bylo nejdůležitější, že komise doporučila SPÚ vyhovět žádosti o propuštění dle jeho požadavků.²⁸⁰

²⁷⁶ NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Rozhodnutí o ponechání dle § 20 přidělového zákona na velkostatku Březnice, 2. prosinec 1926.

²⁷⁷ Zbytkové statky Sochovice a Koupě byly sice vytvořeny, a dokonce i předány již dřívějších letech, ale SPÚ tento prodej oficiálně zařadil až do programu 1926. Vzniklá situace tedy znamenala, že zbytkové statky již v roce 1926 nebyly obhospodařovány velkostatkem, ačkoliv v přehledech SPÚ tak byly stále vedeny.

²⁷⁸ NA, f. SPÚ – VS, k. 3886, Výkaz úbytku půdy na velkostatku Březnice v roce 1926, 9. leden 1927.

²⁷⁹ NA, f. SPÚ – VS, k. 3886, Přehled rozlohy obou velkostatků a jejich změn do konce roku 1926, 20. června 1927.

²⁸⁰ NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Protokol z místního šetření k žádosti o propuštění dle § 11 záborového zákona, 26. únor 1927.

K samotnému rozhodnutí došlo až 31. března 1927. SPÚ ve svém rozhodnutí povolil dle I. věty § 11 záborového zákona propuštění 49 hektarů zemědělské půdy ze zákonného nároku 150 hektarů a čtyři hektary půdy jiné ze zákonného nároku 100 hektarů. Dle II. věty § 11 téhož zákona pak bylo dovoleno propuštění dalších 235 hektarů půdy a dalších miniaturních výměr. Celkově bylo tímto rozhodnutím ponecháno plných 291 hektarů převážně zemědělské půdy. Vlastníkovi byl ponechán nárok domáhat se propuštění další půdy dle I. věty § 11 záborového zákona až do výše zákonného nároku. Půda propuštěná dle II. věty byla předána pod podmínkou, že velkostatek odprodá do 1. října 1927 z volné ruky zmíněné výměry přibližně deset hektarů půdy od každého velkostatku. Pokud by tato podmínka nebyla splněna, propuštění by pozbylo platnosti. Odůvodnění tohoto rozhodnutí bylo velmi prosté, SPÚ zkonstatoval, že potřeby pozemkové reformy byly z velké části zaopatřeny a vlastníkovi tedy může být propuštěn větší výměra tak, jak to udává II. věta § 11 záborového zákona.²⁸¹ Poznámka záboru byla ovšem vymazána až usnesením Zemského civilního soudu v Praze z 9. června 1927.²⁸²

Úspěchy jednání vedly Jana Pálffyho 29. dubna 1927 k podání další žádosti. Pozemkový úřad provedl k této záležitosti 6. května šetření, jehož výsledkem bylo souhlasné stanovisko za podmínky, že budou prodány dle určení přidělového komisaře další tři hektary půdy. Tato podmínka byla zástupci velkostatku přijata.²⁸³ Kladnému rozhodnutí SPÚ tak již nic nebránilo a bylo vydáno 19. května 1927. Propuštění celkově dosáhlo 156 hektarů půdy, naprostou většinou 151 hektarů tvořené půdou zemědělskou. Přibližně 89 hektarů zemědělské půdy bylo propuštěno dle I. věty § 11 záborového zákona a celkově tak propuštění dosáhlo již 139 hektarů ze zákonného limitu 150 hektarů zemědělské půdy. Dle stejné věty bylo v obou propuštění u jiné půdy dosaženo 59 hektarů z limitu 100 hektarů. Dle druhé věty § 11 záborového zákona bylo v tomto případě propuštěno pouze přibližných 12 hektarů půdy, ovšem pod zmíněnou podmínkou prodeje drobné výměry z volné ruky. Odůvodnění bylo stejné jako v předchozím případě.²⁸⁴

Celým rokem 1927 se linul spor o výši tzv. hektarového příspěvku. Ten byli povinni platit vlastníci za každý hektar svého zabraného, ale doposud nepřevzatého majetku na základě § 73 náhradového zákona. Peníze byly určeny pro fond na zaopatření zaměstnanců velkostatků. Vzhledem ke změnám ve výměře, ke které došlo v roce 1926, se hospodářské ředitelství

²⁸¹ NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Rozhodnutí o propuštění dle § 11 záborového zákona, 31. březen 1927.

²⁸² NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Usnesení Zemského civilního soudu v Praze o výmazu poznámky záboru a zamýšleného převzetí na velkostatku Březnice a Merklín, 9. červen 1927.

²⁸³ NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Protokol z místního šetření k žádosti o propuštění dle § 11 záborového zákona, 6. květen 1927.

²⁸⁴ NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Rozhodnutí o propuštění dle § 11 záborového zákona, 19. květen 1927.

v Březnici již 8. ledna 1927 ohradilo proti výši příspěvku, který tyto změny nezohlednil. Nicméně následné mnohé změny vyžadovaly další a další revize, takže konečná výměry mohla být pro rok 1927 stanovena až na podzim tohoto roku.²⁸⁵

Jak již bylo zmíněno, rok 1927 se v souvislosti s reformou nesl v duchu § 11 záborového zákona. Změna díky tomu nastala i v přístupu úřadů k provádění reformy. Zatímco až do roku 1927 byla reforma víceméně řešena pro každý velkostatek zvlášť, tak v důsledku skutečnosti, že se zmíněný paragraf odkazuje na celý majetek vlastníka, byl SPÚ nucen svou práci koordinovat a posuzovat velkostatky společně. Celkově bylo dle tohoto ustanovení propuštěno více než 448 hektarů půdy.²⁸⁶ Pro reformu byly z volné ruky prodány jen drobné výměry dle dohod, malé výměry byly též vyloučen dle § 3 záborového zákona.²⁸⁷ Velkostatek Březnice tak uzavřel rok 1927 s výměrou celkových 2240 hektarů, z toho bylo dle informací ÚKPS přibližně 770 hektarů zatíženo poznámkou záboru.²⁸⁸ Velkostatek Merklín snížil svou výměru na 2326 hektarů půdy,²⁸⁹ přičemž poznámka záboru stále vážla na výměře přibližně 1580 hektarů půdy.²⁹⁰

Rok 1928 byl v otázce pozemkové reformy velmi klidným rokem. Až na drobné prodeje, které svou společnou rozlohou nedosáhly ani na jeden hektar půdy, nedošlo k žádné změně rozlohy.²⁹¹ Hlavním bodem jednání byla přijímací cena za půdu převzatou v roce 1925. První kroky v této záležitosti byly podniknuty v prosinci předchozího roku, kdy byla podána námitka proti srážce dle § 42a náhradového zákona.²⁹² Srážka z přijímací ceny velkých pozemků celků totiž byla od roku 1923 každý rokem zvyšována o 1/20, až do chvíle, kdy byla vlastníkem učiněna vlastní nabídka pozemků.²⁹³ Jan Pálffy sice tento krok učinil, ale až v roce 1925, tudíž původní srážka ve výši 5,5 procent byla postupně zvýšena a pro rok 1925 stanovena na 6,23 procent. Veškeré námitky byly zamítnuty.²⁹⁴ Konečná dohoda byla nakonec uzavřena v 18.

²⁸⁵ NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Námitky proti výši hektarového příspěvku za rok 1927, dopisní konverzace, leden až říjen 1927.

²⁸⁶ NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Rozhodnutí o propuštění dle § 11 záborového zákona, 19. květen 1927.

²⁸⁷ NA, f. SPÚ – VS, k. 3886, Přehled změn výměry velkostatků Jana Pálffyho v letech 1919–1938.

²⁸⁸ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 109, inv. č. 134, sign. III/E6, Velkostatek Březnice, seznam majetku lesního a zemědělského, stav dne 31. prosince 1927.

²⁸⁹ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 109, inv. č. 134, sign. III/E6, Velkostatek Merklín, přehled výměry, stav dne 31. prosince 1927.

²⁹⁰ NA, f. SPÚ – VS, k. 3886, Přehled změn výměry velkostatků Jana Pálffyho v letech 1919–1938.

²⁹¹ Tamtéž.

²⁹² NA, f. SPÚ – VS, k. 3889, Dopis II. odboru SPÚ o zamítnutí námitky proti srážce dle § 42a náhradového zákona, 25. leden 1928.

²⁹³ § 42 a §42a náhradového zákona.

²⁹⁴ NA, f. SPÚ – VS, k. 3889, Dopis II. odboru SPÚ o zamítnutí námitky proti srážce dle § 42a náhradového zákona, 25. leden 1928.

června 1928 a výše náhrady v ní byla stanovena po odečtení srážky na 500 455 tehdejších korun.²⁹⁵

Klidná situace ovšem neznamenal, že by v záležitosti pozemkové reformy nebyly podnikány žádné kroky. Především panovaly obavy o způsobu provedení lesní reformy, jelikož lesní část velkostatku nebyla reformou téměř dotčena a část lesů již byla i propuštěna ze záboru. Nicméně přesto nenechával Jan Pálffy tuto situaci náhodě a pověřil jednoho ze svých právní zástupců, JUDr. Machytku, aby tuto záležitost prověřil. Situace byla velmi citlivá. Lesní příděly byly určeny především pro obce, a v případě Merklína panovala obava, že požadavky obcí by mohly dalece přesáhnout velikost tamějšího lesního hospodářství. JUDr. Machytkovi se v této záležitosti podařilo navázat kontakty na SPÚ a snažil se předběžně zajistit, aby byl postup vůči pálffyovským velkostatkům mírný. Ve svém dopise z 12. června 1928 píše Janu Pálffymu, že jeho kontakt bude v této záležitosti intervenovat. Zároveň jej ale varuje, že předsednictvo SPÚ je v této záležitosti přísné a odmítá ponechávat lesní celky větší než 2000 hektarů.²⁹⁶ Další konkrétní kroky již ovšem v roce 1928 nejsou zaznamenány.

Do roku 1929 vstoupily pálffyovské statky stížností na výši hektarového příspěvku. Ten totiž opět nerefletoval změny ve výměře velkostatku, tentokrát drobné pozemky odpadnuté v důsledku dohod z roku 1927, a hospodářské ředitelství v Březnici si vyžádalo jeho přepracování.²⁹⁷

Nicméně hlavní bodem nového roku bylo zcela něco jiného. Po dlouhých letech reformy se totiž konečně otevřela cesta k jejímu definitivnímu vyřešení, tedy uzavření generální dohody s SPÚ. V této přelomové události ovšem Jan Pálffy ustoupil do pozadí a 4. dubna 1929 zplnomocnil Karla Pálffyho, aby za něj „*sjednal, uzavřel a podepsal dohodu se Státním pozemkovým úřadem týkající se mého zabraného i nezabraného nemovitého majetku se všemi příslušnými přílohami*“.²⁹⁸

K samotnému jednání došlo 6. dubna 1929 v Praze na IV. odboru SPÚ. Jednání bylo využito i ke kontrole skutečného stavu, jelikož se ukázalo, stejně jako již několikrát v průběhu reformy, že přehledy a pořádek jednotlivých zainteresovaných stran nejsou ve zcela bezchybném stavu. Například rozloha spadající stále pod zábor, jež měla dle informací ÚKPS dosahovat 2350

²⁹⁵ NA, f. SPÚ – VS, k. 3889, Dohoda o přejímací ceně za program 1925, 18. červen 1928.

²⁹⁶ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 107, inv. č. 130, sign. III/E2, Dopis JUDr. Machytky Janu Pálffymu ohledně provedení lesní pozemkové reformy a intervence na SPÚ, 12. červen 1928.

²⁹⁷ NA, f. SPÚ – VS, k. 3886, Námitky hospodářského ředitelství v Březnici proti výši hektarového příspěvku za rok 1928 a 1929, 4. leden 1929.

²⁹⁸ NA, f. SPÚ – VS, k. 3886, Plná moc pro Karla Pálffyho pro jednání o generální dohodě, 4. duben 1929.

hektarů, byla v rámci dohody stanoven na 2387 hektarů. Obě strany pak potvrdily, že současná výměra velkostatků je 4566 hektarů a doposud bylo dle § 11 záborového zákona propuštěno 447 hektarů, dle § 3 téhož zákona 46 hektarů a dle § 20 přidělového zákona 1691 hektarů. Zároveň byla provedena kontrola dluhů, které dosahovaly 9 300 000 korun, a břemen, patronátů a nákladů na údržbu památek, jejichž hodnota byla stanovena 1 150 000 korun.²⁹⁹

Pálffyové následně v dohodě prohlásili, že vedle již zachované půdy žádají o propuštění či ponechání celkem 2018 hektarů půdy, tedy zbytek obou velkostatků po provedení pozemkové a lesní reformy. Ze zmíněné výměry mělo být 58 hektarů zemědělské půdy a 1960 hektarů půdy jiné, konkrétně 1815 hektarů lesa, 129,5 hektaru rybníků, deset hektarů pastvin, 0,5 hektaru stavebních ploch a pět hektarů neplodné půdy. Dle § 11 záborového zákona bylo žádáno 53 hektarů půdy, zbytek výměry byl požadován dle § 20 přidělového zákona, pokud by nezůstal v záboru a ponechán vlastníkovi minimálně do roku 1955.³⁰⁰

Dále se zavázali, že pokud bude jejich požadavkům vyhověno, odprodají do začátku října 1929 celkem 369 hektarů půdy. Z toho bylo 205,5 hektaru od velkostatku Březnice a 163,5 hektaru od velkostatku Merklín. Pokud byly zmíněné parcely již propuštěny, byl vysloven souhlas, aby byly opět vzaty do záboru. Velkostatek také přislíbil uzavřít s městem Březnice směnnou smlouvu na stavební pozemky.³⁰¹

Karel Pálffy dále uvedl, že nebude bráněno pastvě, koupání a plavení dobytka na vybraných rybnících. Zavázal se, že státu postoupí právo rybolovu a na vodní toky, které příslušná ministerstva určí ke zveřejnění. Zachová veškeré zaměstnance na ponechaných nemovitostech a zaopatří i určené zaměstnance, jež budou v rámci dohody postoupeni SPÚ. Stejně jako převezme veškerá břemena váznoucí na nemovitostech prodaných dle dohody z volné ruky. V neposlední řadě také slíbil, že bude trpět a udržovat turistické značení, a především se zavázal, že ponese veškeré náklady vzniklé SPÚ ve spojitosti s touto žádostí a dohodou. Stejně jako uhrazení 35 korun za každý hektar, který bude na základě této dohody propuštěn či ponechán.³⁰²

Znovu byl také zopakován slib, že památky a další krásy budou zachovány dle podmínek příslušných ministerstev a Památkového úřadu a že vlastník se podrobí všem dalším

²⁹⁹ NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Zápis z jednání o generální dohodě, 6. duben 1929.

³⁰⁰ Tamtéž.

³⁰¹ Tamtéž.

³⁰² Tamtéž.

podmínkám, které tyto úřady stanovily či stanoví. Všechny tyto i výše zmíněné podmínky pak byly závazně učiněny jménem všech právních nástupců Jana Pálffyho.³⁰³

Cesta dohody skrze Státní pozemkový úřad pak již byla relativně hladká. Směrnice dohody byla schválena předsednictvem 16. dubna, 20. dubna projevil svůj souhlas IV. odbor. O tři dny později pak byla dohoda jako celek schválena předsednictvem, 24. dubna správním výborem a II. odborem a konečně 27. dubna 1929 byl schvalovací proces dokončen.³⁰⁴ Ve stejný den varoval JUDr. Machytka ÚKPS, že následné šetření bylo stanoveno již na 2. a 3. května a požadoval, aby na tento datum bylo vše připraveno.³⁰⁵

Šetření v daném termínu opravdu proběhlo a na základě žádosti podané na základě dohody 27. dubna 1929 bylo nakonec požadováno přibližně 1515 hektarů půdy. Z toho bylo 392 hektarů od velkostatku Březnice a 1123 hektarů od velkostatku Merklín. Nicméně v průběhu šetření byla tato výměra revidována vzhledem k reálnému stavu parcel a jejich výměře, takže nakonec mělo být dle § 11 propuštěno 53 hektarů půdy a dle § 20 ponecháno 1471 hektarů, tedy celkově 1524 hektarů. Ovšem další skutečností, zjištěnou během šetření, byly různé výměry, jež nebyly zaneseny v seznamech a které byly požadované dodatečně. SPÚ je zanesl do protokolu s tím, že o nich rozhodne později. V rámci dohody mělo být pro SPÚ a jeho potřeby poskytnuto 369 hektarů půdy, později snižené na 363 hektarů, a dalších 500 hektarů mělo být ponecháno vlastníkovvi do roku 1955. Tyto výměry ovšem musely být s ohledem na reálné celky a možnosti revidovány, takže nakonec bylo stanoveno pro potřeby SPÚ 362 hektarů a vlastníkovvi mělo být ponecháno do roku 1955 jen 498 hektarů.³⁰⁶

Díličí změny a revize vzniklé během šetření byly následně přezkoumány i SPÚ, který na jejich základě poupravil původně domluvené úmysly. Konečné rozhodnutí, vydané 28. června 1929, se nakonec od dohody v některých bodech odlišovalo. Dle § 11 záborového zákona bylo propuštěno jen necelých 51 hektarů půdy, 42 hektarů od velkostatku Březnice a 8,5 hektaru od velkostatku Merklín. Na § 20 přidělového zákona připadlo 1479 hektarů půdy. Z toho pozemky od velkostatek Merklín tvořily 1121 hektarů a na velkostatku Březnice bylo ponecháno 358 hektarů. Dohromady bylo tedy propuštěno či ponecháno 1530 hektarů, z toho 58 hektarů půdy

³⁰³ Tamtéž.

³⁰⁴ NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Schválení generální dohody Státním pozemkovým úřadem, 27. duben 1929.

³⁰⁵ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 109, inv. č. 136, sign. III/E8, Dopis JUDr. Machytky ÚKPS ohledně chystaného šetření SPÚ v záležitosti generální dohody, 27. dubna 1929.

³⁰⁶ NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Protokol o šetření pro propuštění a ponechání na základě generální dohody z 6. dubna 1929, 3. květen 1929.

zemědělské a 1472 hektarů půdy jiné. V záboru pak dle závěrů šetření zůstalo 498 hektarů půdy, ovšem z toho jen pět hektarů půdy zemědělské.³⁰⁷

Pálffyové tak dosáhli toliko žádaného cíle. Pozemková reforma na jejich velkostatkách sice ještě neskončila, ale dohodou byl stanoven přesný plán a rozsah dalších kroků. Neustálá hrozba z dalších zásahů do jejich majetkové držby, stejně jako obava, kdy a v jakém stavu budou jejich domény zachovány, byly odstraněny. Neznamenal to však klid či rychlý konec. Jak ještě ukáží následující kapitoly, mělo uplynout ještě více než deset let, než mohli Pálffyové učinit za pozemkovou reformou definitivní tečku. To ovšem nemohl v roce 1929 nikdo tušit a jistě to ani nikdo neočekával.

Dohoda sice předpokládala, že se SPÚ na pálfyovské statky vrátí v roce 1955, aby rozhodl, jak bude naloženo se stále zabranými 498 hektarů půdy. Do tohoto roku ovšem zbývalo dlouhých 26 let a bylo i dle dohody očekáváno, že zbytek reformy bude dokončen ještě v průběhu roku 1929. Nicméně situace byla složitá a postupně se ukázalo, že rychlé řešení všech záležitostí není možné. Faktorů, které průtahy způsobily, bylo několik. Patřila mezi ně nečinnost, případně pomalost kroků samotného SPÚ, nezájem a vlažná odezva od obcí, jež se měly stát hlavními nabyvateli zamýšleného přidělu. A postupně i sami Pálffyové, kteří se snažili nastalé situace využít a pokusili se díky ní získat ještě víc, jak je ostatně nastíněno na dalších stránkách této práce. Demonstrovat pomalost procesu můžeme například na skutečnosti, že teprve v říjnu 1929, tedy v měsíci, kdy dle původního záměru mělo dojít k prodeji oněch 362 hektarů pozemků, teprve SPÚ představil návrh možných nabyvatelů.³⁰⁸

Rok 1929 tak sice přinesl velký posun vpřed v podobě dohody, ale jeho další měsíce ukázaly, že doznívání reformy bude ještě dlouhé.

3.3 Doznívání a důsledky reformy: 1930–1945

Poslední dějství pozemkové reformy se na pálfyovských statcích odehrálo v průběhu 30. a první polovině 40. let. Můžeme opravdu hovořit o jakémsi doznívání, jelikož období bylo naplněno posledními, drobnými kroky, dořešením rozjednaných záležitostí, revizemi předchozích smluv a kontrolami. O velkém a systematickém provádění reformy, jako tomu bylo ve 20. letech, už hovořit nelze. Jednání se protahovalo, reakce SPÚ byly pomalé a mnohdy

³⁰⁷ NA, f. SPÚ – VS, k. 3886, Rozhodnutí o propuštění dle § 11 záborového zákona a ponechání dle § 20 přidělového zákona, 28. červen 1929.

³⁰⁸ NA, f. SPÚ – VS, k. 3888, Dopis přednosta II. odboru SPÚ s návrhem možných nabyvatelů přidělu od velkostatku Březnice dle generální dohody z dubna 1929, 16. říjen 1929.

se stávalo, že se daná záležitost řešila i několik let. Ovšem ani Pálffyové nepřispívali k rychlému dokončení reformy. Obratně využívali těžkopádnosti a neflexibility rozhodnutí SPÚ a svými stížnostmi a žádostmi, ačkoliv je nutné podotknout, že byly vesměs úspěšné, jednání dále protahovali. Především tak během 30. let úředníky pálffyovských statků i SPÚ pozemková reforma stále zaměstnávala.

Do tohoto období vstoupily statky Jana Pálffyho posilněné uzavřenou generální dohodou, ale mnoho detailů zůstalo stále otevřených. Například přejímací cena za rok 1925 se s různou intenzitou řešila již od převzetí oněch pozemků. Výše ceny byla stanovena v roce 1928, ale ještě po celý rok 1930 se intenzivně řešilo její rozložení a další detaily, a až v září 1930 byly peníze konečně vyplaceny.³⁰⁹ Obecně byla finanční zátěž řešena i vzhledem k přírodním pohromám, jež velkostatek postihly. V průběhu roku 1929 to byla kalamita bekyně mnišky, v červenci 1930 pak ničivé vichřice, jež postihly především lesní hospodářství. Těchto skutečností se velkostatky snažily využít a žádaly různé úlevy.³¹⁰ Například nedoplatek dávky z majetku byl následně snížen z původních 1 700 000 Kč na 770 tisíc korun, ale přesto nebyl velkostatek s její výší spokojen a v roce 1932 dále žádal její snížení.³¹¹

Druhou významnou kapitolou řešenou na počátku 30. let byl odprodej pozemků obcím. Již bylo zmíněno, že první návrhy byly v této záležitosti podány v říjnu 1929. Celkově se jednalo o výměru přibližných 189,5 hektaru lesní plochy, jejichž převod již byl schválen SPÚ. V listopadu 1930 jednání pokračovala a byl navržen prodej dalších 15,5 hektaru půdy obci Leletice, čímž by došlo k dokončení reformy na velkostatku Březnice.³¹²

Jednání s obcemi byla přerušena v roce 1932, kdy byl 12. února sjednán dodatek ke generální dohodě. Na základě tohoto dodatku požadoval velkostatek pozemky o rozloze 52 hektarů, o něž neprojeví zájem obce a dále dalších 100 hektarů z části, které měla být ponechána vlastníkovi do roku 1955. Požadavky byly zdůvodněny nezájmem obcí a vstřícnými kroky, které velkostatek učinil při jednání s obcemi, jimž už lesní pozemky odprodal.³¹³ V rámci místního šetření konaného v březnu 1932 byla požadovaná rozloha revidována a celkově bylo požadováno propuštění 162 hektarů půdy.³¹⁴ Konečné rozhodnutí bylo vydáno 20. září a propuštěná výměra

³⁰⁹ NA, f. SPÚ – VS, k. 3889, Výplata přejímací ceny za rok 1925, 11. září 1930.

³¹⁰ Např. v říjnu 1930 žádal velkostatek Březnice o snížení dávky z majetku právě na základě zmíněných přírodních katastrof. NA, f. SČV, karton 151, inv. č. 1267, sign. IV-2, Dopis SČV berní správě v Blatné jménem Jana Pálffyho v záležitosti snížení dávky z majetku, 20. říjen 1930.

³¹¹ NA, f. SČV, karton 151, inv. č. 1267, sign. IV-2, Dopis SČV berní správě v Blatné jménem Jana Pálffyho v záležitosti snížení dávky z majetku, 4. leden 1932.

³¹² NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Návrh II. odboru SPÚ na prodej lesní půdy obci Leletice, 11. listopad 1930.

³¹³ NA, f. SPÚ – VS, k. 3886, Opis dodatku ke generální dohodě z 12. února 1932.

³¹⁴ NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Protokol z místního šetření k žádosti o propuštění ze záboru podle § 20 přidělového zákona, 25. březen 1932.

nakonec dosáhla 163 hektarů, jelikož byly přidány ještě miniaturní výměry zemědělské půdy.³¹⁵ Zpětně pak bylo rozhodnutí ještě doplněné v březnu 1933, kdy k němu byly připojeny připomínky a podmínky ministerstva školství. Podmínky se jako obvykle týkaly řádné údržby, přístupu veřejnosti a určených institucí či vědeckého výzkumu.³¹⁶

V roce 1932 také kontrolovali přiděloví komisaři na jednotlivých velkostatech stav prodeje pozemků obcím. V Březnici mohl přidělový komisař uvést, že již bylo prodáno zmíněných 189 hektarů půdy.³¹⁷ V Merklíně byla situace komplikovanější. Odprodáno bylo necelých 25 hektarů půdy, ale k předání ještě nedošlo, jelikož obce půdu nezaplatily. S dalšími obcemi vedl velkostatek jednání, protože dle generální dohody měl odprodat ještě dalších asi 135 hektarů půdy.³¹⁸

Rokem 1933 započala dlouhá debata o přejímacích cenách. SPÚ totiž postupně při svých kontrolách zjistil, že výměry uvedené v podkladech, jež byly použity pro výpočet přejímacích cen, mnohdy neodpovídají skutečným převzatým výměrám či se ve výpočtech nacházejí další nesrovnalosti. Týkalo se to především převzetí za rok 1925, ale později byly nesrovnalosti objeveny i v roce 1923 a 1926.³¹⁹ SPÚ proto nechal všechny dohody přezkoumat a vypočítal rozdíly, jež následně požadoval po velkostatku. Jan Pálffy ovšem na základě doporučení SČV odmítl tyto revize uznat.³²⁰ Jednání střídavě pokračovala i v následujících letech a trvale byla záležitost uzavřena dohodou až v roce 1936.³²¹

Nadále také pokračovala jednání o prodeji pozemků obcím. Značně problematický byl odprodej obci Koupě. S tou byla uzavřena smlouva již v roce 1931, nicméně dohoda nebyla okresním a zemským úřadem schválena s ohledem na příliš vysokou cenu. SPÚ proto svolal další jednání a požadoval, aby byla cena snížena o 1000 Kč na 3550 korun za jeden hektar. Jan Pálffy původně záměr odmítl, nicméně na základě doporučení SČV vyslovil protinávrh. V něm souhlasil se snížením ceny výměnou za propuštění půdy, jež mu měla být ponechána do roku

³¹⁵ NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Rozhodnutí o propuštění ze záboru podle § 20 přidělového zákona, 20. září 1932.

³¹⁶ NA, f. SPÚ – VS, k. 3888, Stanovisko ministerstva školství k propuštění dle § 20 přidělového zákona ze září 1932, 28. březen 1933.

³¹⁷ NA, f. SPÚ – VS, k. 3886, Přehled prodeje pozemků obcím na velkostatku Březnice, 2. květen 1932.

³¹⁸ NA, f. SPÚ – VS, k. 3886, Přehled prodeje pozemků obcím na velkostatku Merklín, 29. duben 1932.

³¹⁹ NA, f. SPÚ – VS, k. 3888, Nařízení k přezkoumání přejímací ceny za pozemky převzaté v roce 1923, 7. říjen 1933; NA, f. SPÚ – VS, k. 3888, Nařízení k přezkoumání přejímací ceny za pozemky převzaté v roce 1925, 29. září 1933; NA, f. SPÚ – VS, k. 3888, Nařízení k přezkoumání přejímací ceny za pozemky převzaté v roce 1926, 30. září 1933.

³²⁰ NA, f. SČV, karton 151, inv. č. 1267, sign. IV-1, Dopis SČV Janu Pálffy ohledně revizí dohod o přejímacích cenách, 7. prosinec 1933.

³²¹ NA, f. SPÚ – VS, k. 3888, Závěrečná kontrola - oprava přejímací ceny za rok 1933, 9. leden 1936.

1955.³²² Situace byla o to náročnější, jelikož do jednání zasahovaly zájmy jistého poslance Machníka, a proto SČV doporučoval, aby bylo v této záležitosti postupováno co nejrychleji.³²³

V lednu 1934 byla tato žádost předběžně projednána a intervence SČV ukázala, že SPÚ nemá námítky proti propuštění zbývající půdy ze záboru. V důsledku průtahů a pomalosti SPÚ zabralo jednání celé jaro 1934 a konečné šetření bylo provedeno 5. května. Do protokolu bylo zapsáno, že velkostatek odprodá obci Koupě půdu za danou cenu a na oplátku získá dosud zabranou půdu, jež měla původně zůstat v záboru až do roku 1955. V rámci dohody bylo nakonec také stanoveno, že kromě výše zmíněné půdy ponechá SPÚ i další menší výměry. Jednalo se například o přídělky obcí, jež se tohoto přídělu vzdaly. Celkem tak SPÚ nabídl Janu Pálffymu 396 hektarů, v drtivé většině se jednalo o půdu jinou.³²⁴ Konečné rozhodnutí pak bylo vydáno v prosinci téhož roku.³²⁵

Počátkem roku 1935 vypracovala ředitelství obou velkostatků přehledy dopadů pozemkové reformy na oba velkostatky. Březnický velkostatek zabíral k 25. lednu 1935 rozlohu 2034 hektarů, z toho bylo 410 hektarů půdy zemědělské.³²⁶ V Merklíně zůstalo zachováno 2223 hektarů, přičemž 291 hektarů zabíraly zemědělské pozemky.³²⁷ Zároveň byla v rámci určení hektarových příspěvků udána výměra, jež stále spadala pod zábor. U velkostatku Březnice to bylo již jen pouhých devět hektarů půdy, v Merklíně zbývalo ještě 44 hektarů půdy.³²⁸

Zbytek roku 1935 se nesl ve znamení dojednávání detailů. Řešily se především poslední smlouvy o prodeji obcím, s tím pak byly spojená jednání o výši poplatků. Postupně také byly se souhlasem SPÚ prodány poslední výměry, jež stále podléhaly záboru a jež dle původních záměrů měly být prodány. Zástupci velkostatku tak mohli v únoru 1936 konstatovat, že se v záboru nenacházejí žádné pozemky.³²⁹

Období po roce 1935 bylo převážně naplněno dokončováním rozjednaných záležitostí. Jak již bylo zmíněno, bylo dosaženo dohody o revizi přejímacích cen, dokončovaly se dohody s obcemi či se jednalo se o výši poplatků. Uklidnění situace lze pozorovat i v přístupu

³²² NA, f. SČV, karton 151, inv. č. 1267, sign. IV-1, Dopis Jana Pálffyho SPÚ ohledně prodeje pozemků obci Koupě a žádostí o ponechání pozemků, 21. prosinec 1933.

³²³ NA, f. SČV, karton 151, inv. č. 1267, sign. IV-1, Dopis SČV Janu Pálffymu s varováním a doporučením, aby bylo v záležitosti prodeje obce Koupě postupováno rychle, 27. prosince 1933.

³²⁴ NA, f. SPÚ – VS, k. 3888, Protokol k ponechání půdy dle § 20 přídělového zákona z 5. května 1934.

³²⁵ NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Rozhodnutí o ponechání půdy dle § 20 přídělového zákona, 22. prosinec 1934.

³²⁶ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 109, inv. č. 134, sign. III/E6, Přehled dopadů pozemkové reformy na velkostatek Březnice v letech 1919–1935, 25. leden 1935.

³²⁷ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 109, inv. č. 134, sign. III/E6, Přehled dopadů pozemkové reformy na velkostatek Merklín v letech 1919–1935, 25. leden 1935.

³²⁸ NA, f. SPÚ – VS, k. 3886, Přehled pozemků k určení hektarových příspěvků za rok 1934. 14. březen 1935.

³²⁹ NA, f. SPÚ – VS, k. 3886, Přehled pozemků k určení hektarových příspěvků za rok 1935. 17. únor 1936.

k samotnému hospodářství a jeho dalšímu rozvoji. Například v roce 1937 započaly plány na velkou přestavbu hospodářského dvora v Březnici, kterou inicioval Karel Pálffy.³³⁰ Vrásky Janu Pálffymu způsoboval jen knihovní nepořádek, jelikož v úředních dokumentech na mnohých pozemcích stále vázla poznámka záboru, ačkoliv byly pozemky dávno propuštěny. K neklidu a ke zmatku přispívala také skutečnost, že ve stejném období došlo k rozkolu mezi Janem Pálffym a jeho právním zástupcem, JUDr. Machytkou.³³¹

Výjimku v tomto období dokončování tvoří žádost z 11. února 1938, ve které SČV jménem Jana Pálffyho žádá ministerstvo zemědělství o propuštění devět hektarů půdy. Jednalo se o pozemky, které Jan Pálffy získal směnou či koupí v průběhu období a nebyly tak započteny do původní výměry.³³² Rozhodnutí zabralo ministerstvu i přes mnohé intervence více než dva roky a konečné rozhodnutí v této záležitosti vydalo až v únoru roku 1940. Stanovisko bylo kladné a jejich propuštění tak znamenalo definitivní ukončení záboru na pálffyovských statcích.³³³

Z významnějších jednání pak stojí za zmínku ještě žádost o revizi pozemkových enkláv. Jedná se o žádost z června 1939, ve které Jan Pálffy požádal IX. odbor o zrušení rozhodnutí o propuštění zámecké obory dle § 11 záborového zákona, a následně o vydání nového rozhodnutí, kterým se pozemky ponechají dle § 20 přidělového zákona. Jan Pálffy argumentoval skutečností, že všechny ostatní okolní pozemky byly ponechány dle § 20, a proto požádal, aby byl způsob ponechání sjednocen.³³⁴ Ministerstvo zemědělství jeho žádosti vyhovělo a v září 1939 původní rozhodnutí upravilo dle požadavku.³³⁵

Tyto dvě žádosti tak uzavřely kapitolu pozemkové reformy na pálffyovských statcích. Velkostatky sice ještě řešily některé drobné záležitosti jako byly například povolení prodeje některých pozemků, ale samotná reforma, jež v průběhu 30. let jen doznívala, byla ukončena. Předcházející chronologický popis měl za úkol představit průběh reformy na pálffyovských velkostatcích, podobu jednání a zabrané výměry, požadavky jednotlivých stran a jejich revidování dle dané situace. Některé aspekty ovšem nebylo možné rozpracovat rámci chronologického přehledu, a proto jsou blíže představené v následujících podkapitolách.

³³⁰ NA, f. SČV, karton 151, inv. č. 1267, sign. IV-1, Dopis Karla Pálffyho otci ohledně přestavby dvora v Březnici, 5. únor 1937.

³³¹ NA, f. SČV, karton 151, inv. č. 1267, sign. IV-1, Dopis Jana Pálffyho SČV ohledně Karla Pálffyho otci ohledně přestavby dvora v Březnici, 5. únor 1937.

³³² SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 109, inv. č. 135, sign. III/E7, Žádost SČV o propuštění dle § 11 záborového zákona pro pozemky nabyté směnou či koupí, 11. únor 1938.

³³³ NA, f. SPÚ – VS, k. 3886, Rozhodnutí o propuštění ze 13. února 1940.

³³⁴ NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Žádost Jana Pálffyho o ponechání pozemkových enkláv dle § 20, 10. červen 1939.

³³⁵ NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Rozhodnutí o ponechání dle § 20 přidělového zákona a úprava rozhodnutí o propuštění dle § 11 záborového zákona, 25. září 1939.

Společně s chronologický přehledem by pak měly poskytnout celkový obrázek pozemkové reformy na statcích Jana Pálffyho.

3.4 Problematika pachtu

Pacht a řešení jeho problematiky byl nedílnou součástí pozemkové reformy. Zátěž pachtu dopadala nejen na nejmenší hospodářství, u kterých byl přímo nutností, ale i na hospodářství větší, jež tohoto institutu využívala ke své větší stabilitě a rentabilitě. Ostatně to již bylo nastíněno v úvodní části, ze které také vyplývá, že šlo o jeden z palčivých problémů celého zemědělství a jedním z cílů pozemkové reformy bylo jej vyřešit. Nezřídka se totiž stávalo, že velkostatky institut pachtu využívaly ve velké míře a velkou část své zemědělské půdy pronajímaly.

Již první zákony o pozemkové reformě, především zákon o zajištění půdy drobným pachtýřům, počítaly s tím, že dlouhodobým pachtýřům bude zajištěn příděl půdy. Na jmenovaný zákon pak navázal zákon přídělový, který počítal s přídělem půdy pachtýřům, ale zároveň zaváděl institut tzv. vnuceného pachtu,³³⁶ který zajišťoval pacht na přechodnou dobu, než bude vyřešen klasický příděl. Všechny tyto skutečnosti se dotkly i pálfyovských velkostatků, ačkoliv je nutné podotknout, že propachtována byla jen nepatrná výměra pozemků.

Březnický velkostatek byl v tomto ohledu zcela extrémní. Dlouhodobému pachtu ve smyslu zákona č. 318/1919 zde podléhalo pouhých 14 hektarů půdy a v klasickém pachtu bylo jen dalších 25 hektarů. V roce 1920 pak bylo vnuceným pachtem zatíženo dalších 131 hektarů půdy.³³⁷ V té době již ovšem bylo intenzivně pracováno na definitivním řešení otázky pachtu na tomto velkostatku. Již ve zmíněném roce 1920 bylo odevzdáno prvních 5,5 hektaru půdy pachtýřům a celá otázka byla uzavřena v následujícím roce, kdy velkostatek přišel o zbývajících 8,5 hektaru půdy.³³⁸ Celkem získalo půdu 30 staropachtýřů a její cena činila 24 200 tehdejších korun.³³⁹

Velkostatek Merklín byl komplikovanější a tamější situace více odpovídala běžnému stavu. V pachtu se zde k roku 1920 nacházelo více než 300 hektarů půdy. Z toho přes 200 hektarů půdy v drobném pachtu a přibližně 65 hektarů bylo v tzv. velkopachtu, tedy jako součást pronajaté

³³⁶ § 63 přídělového zákona.

³³⁷ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 107, inv. č. 129, sign. III E/1, Oběžník SČV - Odpověď Pozemkovému úřadu na dotazník, 30. listopadu 1920.

³³⁸ NA, f. SPÚ – VS, k. 3886, Přehled změn výměry velkostatků Jana Pálffyho v letech 1919–1938.

³³⁹ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 109, inv. č. 134, sign. III/E6, Přehled výkupů staropachtů na velkostatku Březnice.

velké výměry. V případě Merklína se jednalo o pronajatý dvůr Háje. Do vnučeného pachtu bylo dáno jen 30 hektarů půdy. Ve smyslu zákona o zajištění půdy drobným pachtýřům bylo na velkostatku Merklín původně zamýšleno převzít přibližně 123 hektarů půdy.³⁴⁰ Nicméně situace zde byla řešena později. Převod půdy započal až v roce 1922, kdy bylo předáno prvních 65 hektarů. Druhá část, asi 37 hektarů půdy, byla převedena v následujícím roce. Celkově tak staropachtýři získali jen 102 hektarů.³⁴¹

V souvislosti se zmíněným vnučeným pachtem také vyvstávaly mnohé problémy. Kromě skutečnosti, že šlo pacht vnučený a velkostatkář tak přicházel o možnost půdu obdělávat, případně s ní jinak nakládat dle svého užívání, měl tento stav i některé nepřímé dopady. V případě pálfyovských statků se jednalo především o problematiku obilního kontingentu. V poválečných letech totiž přijal Československý stát sérii zákonných opatření, jež předepisovala odevzdání určité části úrody státu.³⁴² Tyto dávky, kontingenty byly vypočítávány na základě rozlohy osevní plochy. V květnu 1922 byl velkostatku Březnice předepsán obilní kontingent na plných 985 hektarů. Nicméně v této rozloze nebyl vnučený pacht zohledněn a ředitelství následně odmítlo odvést za tyto pozemky kontingent. Na námitky reagovala okresní politická správa v Blatné snížením kontingentu přibližně o jednu pětinu z množství, jež přináleželo na pozemky ve vnučeném nájmu, ale nadále trvala na tom, že zbytek musí velkostatek pod pohrůzkou pokuty zaplatit. Ředitelství v Březnici se proto obrátilo na SČV s žádostí, jak nejlépe postupovat, jelikož Jan Pálffy a jeho úředníci odmítali toto stanovisko přijmout. Ovšem SČV konstatoval, že rozhodnutí politické správy je v tomto ohledu konečné a pouze doporučil, aby v případě pokračujícího nesouhlasu velkostatek podal stížnost k nejvyššímu správnímu soudu.³⁴³

Zmíněné ustanovení se před začátkem pozemkové reformy projevilo i jinak. Na jeho základě, ale i již předtím, totiž začalo především na přelomu roku 1919 a 1920 do ústřední kanceláře chodit velké množství žádostí o půdu.³⁴⁴ Jednotliví žadatelé či jejich organizace požadovali přidělení konkrétních parcel a výměr do nájmu a mnohdy se přímo odkazovali na to, že jim tato

³⁴⁰ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 107, inv. č. 129, sign. III E/1, Oběžník SČV – Odpověď Pozemkovému úřadu na dotazník, 30. listopadu 1920.

³⁴¹ NA, f. SPÚ – VS, k. 3886, Přehled změn výměry velkostatků Jana Pálffyho v letech 1919–1938.

³⁴² Např. *Nariadení vlády republiky Československé ze dne 27. června 1919 o úpravě obchodu s obilím a mlýnskými výrobky*. [online; cit. 2024-03-14]. Dostupné z WWW: <<https://www.aspi.cz/products/lawText/1/1255/1/2>>.

³⁴³ NA, f. SČV, karta 151, inv. č. 1267, sign. IV-2, Dopis Hospodářského ředitelství v Březnici SČV v otázce obilního kontingentu, 18. květen 1922; NA, f. SČV, karta 151, inv. č. 1267, sign. IV-2, Odpověď SČV na dopis Hospodářského ředitelství v Březnici v otázce obilního kontingentu z 18. květen 1922, 26. květen 1922.

³⁴⁴ Například žádost domkářů z Hlubyně, Leletic a Pročevil či různých jednot a družstev, jež byly pobízeni svými sdružujícími organizacemi. SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 107, inv. č. 129, sign. III E/1, Žádosti o drobný přiděl.

půda následně Pozemkovým úřadem přidělena trvale. Dochovaly se i žádosti o přiděl celého dvora či jeho prodej, které vůbec neodpovídaly znění zákona.³⁴⁵ Ústřední kancelář si nebyla zpočátku jistá, jak s těmito žádostmi nakládat a odpovídala proto vyhýbavě.³⁴⁶ S narůstajícím počtem žádostí se nakonec kancelář obrátila na SČV, jak v této záležitosti postupovat. Svaz si následně vyžádal dobrozdání přímo od SPÚ, který konstatoval, že vlastník nejenom nemusí, ale přímo nesmí sám udělovat pozemky do nuceného nájmu. V reakci na toto zjištění nařídil Jan Pálffy obeslat všechny žadatele a odmítnout je na tomto základě. Tento důkladný postup nebyl náhodný, ale reagoval na napjatou situaci v regionu. Nedostatek informací, jejich zkreslení či špatná interpretace v očích rolníků, jejich organizací a dalších žadatelů vyvolávala mnohé tlaky a nespokojenost. Situace na Březnicku nebyla odlišná a hospodářské ředitelství v tomto duchu informovalo i Jana Pálffyho. Například strana Sociální demokracie pořádala v okolních městech tábory lidu a snahou vysvětlit a řádně informovat žadatele tedy bylo možné předejít případné eskalaci.³⁴⁷

Problematika pachtu nebyla nejdůležitější ani největší částí pozemkové reformy na pálffyovských velkostatech, ba naopak byla tato otázka vyřešena poměrně rychle a bez větších problémů. Jistě i vzhledem k rozloze, které se zde problematika týkala. Nicméně s ohledem na vypjatou situaci, popsanou výše, byla tato otázka panskými úředníky vnímána nanejvýš důležitě a věnovali ji velkou pozornost. Ostatně se jednalo o první setkání s pozemkovou reformou jako takovou a obecná nejistota, nedostatek informací a neexistující přesné instrukce vedly k tomu, že úředníci i Jan Pálffy vnímali tyto události velmi intenzivně, jak ostatně dokládá velmi podrobná, ačkoliv mnohdy zmatená dopisní konverzace z fondu ÚKPS.

3.5 Zbytkové statky

Zbytkové statky byly nedílnou součástí pozemkové reformy a přirozeně byly vytvořeny i na pálffyovských velkostatech. Jak již bylo zmíněno, zbytkové statky spatřily světlo světa na základě § 25 přidělového zákona a vládních nařízení z let 1922 a 1923. Předpokládalo se, že jejich nejnížší výměra bude 30 hektarů, ale v průměru dosahovala 99 hektarů. Právní zakotvení také předpokládalo, že se nabyvateli se stanou jedinci s předpokladem pro větší zemědělství.

³⁴⁵ Tamtéž, Žádost Václava Peteřika o prodej dvora Háje, září 1919 či žádost Hospodářského, nájemního a stavebního družstva československých válečných invalidů o pronájem dvora Nová Louka, 20. červenec 1920.

³⁴⁶ Například v odpovědi domkářům z Myšovic z 3. listopadu 1919 uvádí, že pozemky nelze poskytnout z důvodu narušení zcelených celků. Tamtéž.

³⁴⁷ Tamtéž, Dopis ÚKPS Janu Pálffymu ohledně žádostí o přiděl, dalším postupu a napjaté situaci v regionu, 27. února 1920.

V praxi to znamenalo především bývalé úředníky velkostatků, původní nájemce dvorů a další zemědělce. Několik zbytkových statků získali také legionáři a různá družstva. Stejně tak některé podržel stát a obce.³⁴⁸

Na statcích Jana Pálffyho vzniklo celkem osm zbytkových statků. Na velkostatku Březnice byly takto přeměněny čtyři ze sedmi předreformních dvorů. Stejný počet z devíti dvorů velkostatku Merklín potkal podobný osud. Ne vždy se jednalo o celé dvory tak, jak je původně vymezoval velkostatek. Povětšinou se jednalo jen o část a zbytek byl použit na drobný příděl či zůstal původnímu majiteli. V dalších případech byl sice převzat dvůr, ale pozemky daného zbytkového statku byly složeny z ploch od různých dvorů. Toto dělení bylo plně v rukou přidělového komisaře, ovšem v případě pálfyovských statků mnohdy přihlížel i k požadavkům velkostatku. Až na složitější případy popsané níže probíhal proces tvorby zbytkových statků na majetku Jana Pálffyho převážně poklidně a k relativní spokojenosti obou dotčených stran.

Žádosti a příprava zbytkových statků na sledovaných velkostatech započala záhy po dokončení jejich právního zakotvení. Již v červnu 1923 počítal přidělový komisař v Příbrami s vytvořením zbytkových statků na velkostatku Březnice a navrhl SPÚ přípravu zbytkového statku Nová Louka, k čemuž zaujal úřad pozitivní stanovisko.³⁴⁹ Prvním zbytkovým statkem se tak stala Nová Louka. Jednalo se o menší dvůr, který byl velkostatkem spravován společně s dvorem Vacíkov. Celkově tento subjekt zabíral před reformou 208 hektarů půdy. Vytvoření zbytkového statku bylo zařazeno do programu 1923 a jako jeho součást bylo následně i schváleno. V původní hrubé rozvaze z května 1923 bylo počítáno s výměrou 40 hektarů půdy.³⁵⁰ Rozhodnutí o přídělu statku bylo vydáno v říjnu 1923 a jeho nabyvatelem byl určen Eligius Pilz, bývalý hospodářský úředník.³⁵¹ V rámci tohoto rozhodnutí byla ovšem celková výměra statku snížena na 34 hektarů.³⁵² K převzetí statku SPÚ a jeho následné předání proběhlo 5. prosince 1923.³⁵³ Přičemž Eligius Pilz požádal SPÚ o ručení za půjčky ve výši 70 tisíc tehdejších korun, které si byl nucen vzít k zaplacení ceny zbytkového statku. SPÚ této žádosti

³⁴⁸ PŠENIČKOVÁ, J., *Zbytkové statky*, str. 5–11.

³⁴⁹ NA, f. SPÚ – VS, k. 3889, Dopis přidělového komisaře s návrhem řešení pozemkové reformy na velkostatku Březnice, 1. červen 1923.

³⁵⁰ NA, f. SPÚ – VS, k. 3889, Hrubá rozvaha řešení pozemkové reformy na velkostatku Březnice v roce 1923, 30. května 1923.

³⁵¹ NA, f. SPÚ – VS, k. 3889, Rozhodnutí o přídělu zbytkového statku Nový Louka panu Eligiu Pilzovi, 13. říjen 1923.

³⁵² SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 107, inv. č. 130, sign. III E/2, Oznámení o přídělu zbytkového statku Nová Louka, 19. listopad 1923.

³⁵³ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 107, inv. č. 130, sign. III E/2, Protokol o převzetí zbytkového statku Nová Louka Státním pozemkovým úřadem, 5. prosinec 1923 a dále: NA, f. SPÚ – VS, k. 3888, Protokol o předání zbytkového statku Nová Louka panu Eligiu Pilzovi, 5. prosinec 1923.

vyhověl. V rámci předání také došlo k definitivnímu určení výměry.³⁵⁴ Ta byla ponížena na 31 hektarů půdy, nicméně původní výměra 34 hektarů již figurovala v mnoha záznamech SPÚ a působila mnoho problémů. Například k tomu došlo při stanovení přídělové ceny, kdy státní instituce požadovaly její zaplacení v původní plné výši 75 tisíc korun.³⁵⁵ Nabyvatel to ovšem odmítl a spor se následně táhl až do roku 1928, kdy SPÚ ustoupil a cenu snížil na 72 186 korun.³⁵⁶ Problémy měl SPÚ s Eligiem Pilzem nejen kvůli přídělové ceně, ale i kvůli půjčkám, jejichž ručitelem byl. V únoru 1926 se na SPÚ obrátila Okresní záložna hospodářská v Březnici s tím, že Pilz neplní své závazky a oznámila, že učiní kroky, aby své pohledávky vymohla.³⁵⁷ Následně obeslala i Eligia Pilze, přičemž vypověděla jeho půjčky ve výši 53 tisíc korun a požádala jejich uhrazení do konce srpna 1926.³⁵⁸ Druhým dopisem SPÚ pak záložna požadovala, aby SPÚ jakožto ručitel uhradil její pohledávky.³⁵⁹ Situace se uklidnila až ve chvíli, kdy SPÚ svolil k úhradě dosud nezaplacených anuit z prostředků náhradového fondu a hospodaření na zbytkovém statku se tak stabilizovalo. Eligius Pilz zůstal majitelem Nové Louky až do konce II. světové války. V jejím průběhu však přijal německé občanství a spolupracoval s německou okupační správou. Na konci války byl 6. května 1945 zatčen a uvězněn, mimo jiné stejně jako Jan Pálffy. Ve vězení však nepobyl dlouho, jelikož vzápětí ukončil svůj život oběšením.³⁶⁰

Nejpozději od léta roku 1924 se SPÚ začal zabývat myšlenkou na vytvoření dalších zbytkových statků na velkostatku Březnice. Volba padla na dvory Sochovice a Koupě. Jednání o jejich tvorbě i následné předání těchto statků sice proběhlo v letech 1924–1925, ale administrativně zařadil SPÚ tyto zbytkové statky až do programu 1926.³⁶¹ Na základě dohody s SPÚ byly výsledné statky prodány z volné ruky.³⁶² Nabyvatelem zbytkového statku Koupě byl určen Kamil Mikšíček, výsledná rozloha dosáhla 113 hektarů půdy a dvůr byl předán včetně tamější tvrze.³⁶³ Statek Sochovice získal Jan Prokůpek. Jeho výměra byla původně předpokládaná na

³⁵⁴ NA, f. SPÚ – VS, k. 3888, Přehled pozemků zbytkového statku Nová Louka.

³⁵⁵ NA, f. SPÚ – VS, k. 3888, Stanovení přídělové ceny za zbytkový statek Nová Louka, 28. leden 1925.

³⁵⁶ NA, f. SPÚ – VS, k. 3888, Revize a stanovení přídělové ceny za zbytkový statek Nová Louka, 27. březen 1928.

³⁵⁷ NA, f. SPÚ – VS, k. 3888, Dopis Okresní záložny hospodářské v Březnici SPÚ ohledně půjček na zbytkový statek Nová Louka, 4. únor 1926.

³⁵⁸ NA, f. SPÚ – VS, k. 3888, Dopis Okresní záložny hospodářské v Březnici Eligiu Pilzovi ohledně půjček na zbytkový statek Nová Louka, 23. únor 1926.

³⁵⁹ NA, f. SPÚ – VS, k. 3888, Dopis Okresní záložny hospodářské v Březnici SPÚ ohledně půjček na zbytkový statek Nová Louka, 24. únor 1926.

³⁶⁰ FÜRST, A. – KOZLÍK, J., *Březnice převážně druhé poloviny 20. století v pohledech a fotografiích města a okolí*, str. 7–8.

³⁶¹ NA, f. SPÚ – VS, k. 3886, Přehled změn výměry velkostatků Jana Pálffyho v letech 1919–1938.

³⁶² SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 109, inv. č. 134, sign. III E/6, Přehled vývoje a dopadů pozemkové reformy na velkostatku Březnice do 30. února 1926.

³⁶³ PŠENÍČKOVÁ, J.: *Zbytkové statky*, str. 37.

95 hektarů,³⁶⁴ ale nakonec byla v průběhu dalších jednání navýšena na 98 hektarů půdy.³⁶⁵ V porovnání s dalšími zbytkovými statky z majetku Jana Pálffyho tak patřily svou rozlohou k těm větším, zbytkový statek Koupě byl vůbec největším takovým statkem. Vzhledem k volnému prodeji probíhala jednání relativně hladce a v rámci možností i ke spokojenosti obou dotčených stran.³⁶⁶

Posledním zbytkovým statkem na velkostatku Březnice byl Zliv. Jeho tvorba byla zařazena do programu 1925. Přídělový komisař ve své hrubé rozvaze z 3. srpna 1925 počítal s vytvořením zbytkové statku o rozloze přibližně 69 hektarů,³⁶⁷ nicméně z neznámých důvodů tento záměr v konečné návrhu pro SPÚ změnil a výměra byla snížena na 56 hektarů půdy.³⁶⁸ Záměr byl následně 25. září schválen a příkázán k provedení.³⁶⁹ O zbytkový statek se celkově přihlásilo třináct zájemců, nicméně téměř všichni byli zamítnuti, většinou z důvodu svobodnosti či žádosti o jiný zbytkový statek. Původně byl jako nabyvatel vybrán hospodářský úředník Josef Trojan, ale ten nakonec svou žádost stáhl a volba padla na Františka Štěpána, ředitele pálffyovských velkostatků. Podmínkou však bylo opuštění ředitelského postu, čemuž Štěpán vyhověl, jak již bylo zmíněno v předchozích kapitolách.³⁷⁰

Budovy a pozemky budoucího zbytkového statku byly sice převzaty SPÚ již 1. ledna 1926, ale jednání o předání novému majiteli se následně táhla a v mezičase na nich stále hospodařil velkostatek.³⁷¹ Teprve v létě 1927 bylo vydáno rozhodnutí o přidělu statku Františku Štěpánovi, zároveň byla stanovena přidělová cena na 322 tisíc korun.³⁷² Nově však došlo k navýšení rozlohy, která dosáhla téměř 64 hektarů půdy. K samotnému předání nakonec došlo až 20. října roku 1927.³⁷³

³⁶⁴ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 88, Protokol o předání zbytkového statku Sochovice, 15. červen 1925.

³⁶⁵ NA, f. SPÚ – VS, k. 3886, Dopis VI. odboru adresovaný II. odboru SPÚ s výslednou výměrou zbytkového statku Sochovice, 26. srpen 1926 a dále: PŠENIČKOVÁ, J.: Zbytkové statky, str. 39.

³⁶⁶ V rámci jednání byly uzavřeny mnohé kompromisy a dohody. Například vůči užívání některých pozemků, jež sice byly prodány, ale velkostatek získal právo je užívat, právo využívat příjezdové cesty apod. Takové podmínky obsahoval například protokol o předání zbytkového statku Sochovice: SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 88, Protokol o předání zbytkového statku Sochovice, 15. červen 1925.

³⁶⁷ NA, f. SPÚ – VS, k. 3889, Hrubá rozvaha řešení pozemkové reformy na velkostatku Březnice v roce 1925, 3. srpen 1925.

³⁶⁸ Tamtéž, Dopis přidělového komisaře v Příbrami SPÚ s návrhem řešení pozemkové reformy na velkostatku Březnice v roce 1925, 14. srpen 1925.

³⁶⁹ Tamtéž, Dopis SPÚ přidělovému komisaři v Příbrami SPÚ se schválením řešení pozemkové reformy na velkostatku Březnice v roce 1925, 25. září 1925.

³⁷⁰ Tamtéž, Přehled žádostí o zbytkový statek Zliv, 6. říjen 1925.

³⁷¹ NA, f. SPÚ – VS, k. 3888, Protokol o převzetí zbytkového statku Zliv, 20. říjen 1927.

³⁷² NA, f. SPÚ – VS, k. 3889, Rozhodnutí SPÚ o přidělu zbytkového statku Zliv, 27. srpen 1927; Tamtéž, Stanovení přidělové ceny za zbytkový statek Zli, 18. červenec 1927.

³⁷³ NA, f. SPÚ – VS, k. 3888, Protokol o odevzdání zbytkového statku Zliv, 20. říjen 1927.

Jak již bylo nastíněno, Jan Pálffy v tomto případě neztratil jen další výměru půdy a dvůr, ale i svého dlouholetého ředitele. Následně vztahy mezi Janem Pálffym a Františkem Štěpánem zakalil spor ohledně výslužného a pense. Štěpán požadoval, aby mu Jan Pálffy poskytl zaopatřovací, především penzijní požitky dle interního penzijního normálu na pálffyovských velkostatkách. Tento spor zaměstnával oba dotčené, ale například i SČV na jaře a počátku léta 1928. Nakonec však Jan Pálffy na radu svých právníků tyto požadavky odmítl a Štěpána vyzval, aby případně své požadavky vymáhal soudní cestou.³⁷⁴ K tomu však již nedošlo.

Ve stejném roce také požádal František Štěpán o snížení přidělové ceny. Argumentoval především tím, že pozemky zbytkového statku jsou sice scelené a v blízkosti dvora, ale postrádají melioraci a nejsou příliš kvalitní. Zároveň poukázal na špatný technický stav rozsáhlých budov a požádal proto SPÚ, aby cenu snížil.³⁷⁵ SPÚ po doporučení přidělového komisaře v Příbrami žádosti vyhověl a cenu ponížil na 310 tisíc korun.³⁷⁶ Problematika zbytkových statků na velkostatku Březnice tak byla, až na dílčí drobné úkony prováděné ve 30. letech, vyřešena.

Oproti Březnici byla situace v Merklíně o dost jednodušší. Otázka zbytkových statků zde byla kompletně vyřešena v letech 1923 a 1924. Dostupné prameny jsou poněkud skromnější, ale napovídají, že situace a jednání zde byly klidnější a bez větších obtíží. Celkově byly v Merklíně vytvořeny čtyři zbytkové statky. V rámci programu 1923 se jednalo o statek Horušany o rozloze 75 hektarů půdy. Jeho nabyvatelem se stal hospodářský správce Steinbach, který jej převzal 29. listopadu 1923.³⁷⁷ Ostatní merklínské statky byly zařazeny do programu 1924. Jednalo se o zbytkové statky Ježovy, Křenice a Háje-Ptenín. Nejmenší statek Ježovy o rozloze 41 hektarů půdy získal J. Beran. Statek Křenice ve výměře 52 hektarů byl přidělen panu Ondráčkovi a byl vytvořen z části pozemků dvorů Křenice a Ptenín. Největší zbytkový statek Háje-Ptenín připadl pálffyovskému řediteli velkostatku Merklín, Bohumilu Tichotovi. Ten získal rozsáhlý soubor pozemků a budov ode dvora Ptenín a Háje, jenž dosáhl rozlohy 80 hektarů půdy. Programem 1924 bylo vytváření zbytkových statků v Merklíně ukončeno a v pozdějších pramenech se již jejich otázka neobjevuje.³⁷⁸

³⁷⁴ NA, f. SČV, karton 151, inv. č. 1267, sign. IV-2, Dopisní konverzace Jana Pálffyho a ředitele Štěpána ohledně penzijního zaopatření, duben-červen 1928.

³⁷⁵ NA, f. SPÚ – VS, k. 3888, Žádost Františka Štěpána o snížení přidělové ceny zbytkového statku Zliv. 17. listopad 1928.

³⁷⁶ NA, f. SPÚ – VS, k. 3888, Rozhodnutí SPÚ o snížení přidělové ceny zbytkového statku Zliv, 12. březen 1929.

³⁷⁷ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 210, Dopis ústřední kanceláře Janu Pálffymu o předání zbytkového statku Horušany, 24. listopad 1923..

³⁷⁸ NA, f. SPÚ – VS, k. 3886, Řádné řízení přidělové na velkostatku Merklín v programu 1923 a 1924 s přehledem zbytkových statků a dále: PŠENÍČKOVÁ, J.: *Zbytkové statky*, str. 25–28.

Celkově bylo vytváření zbytkových statků na pálffyovských statech hodnoceno jako poklidné. Příděloví komisaři vycházeli zástupcům velkostatku povětšinou vstříc v dílčích žádostech. Jednalo se například o břemena a práva k využívání cest a dalších služebních pozemků či ponechání určitých drobných pozemků výměnou za jiné tak, aby byly co nejvíce zachovány ucelené celky. Zároveň bylo povoleno některé statky prodat z volné ruky, tedy výhodněji. V průběhu tvorby zbytkových statků tak nedošlo k žádnému většímu rozporu a situace byla vyřešena k relativní spokojenosti obou stran.

3.6 Otázka památek a podniků

Podniky a památky byly neodmyslitelně spojeny s velkými pozemkovými vlastníky. Jejich majetek generoval dostatek finančních prostředků k jejich výstavbě a následné údržbě, respektive mluvíme-li o podnicích, jej dále rozšiřoval. Památky a podniky nebyly primárním cílem reformy, ale jejich provázanost s půdou nutila její autory se jejich problematikou zabývat. Dlouholeté, v mnoha případech i po staletí trvající spojení mezi památkou či podnikem a zemědělskou půdou vytvořilo mezi těmito částmi velkostatku pevné pouto, ba přímo závislost. V případě zásahu do půdního vlastnictví, jakým byla pozemková reforma, tak hrozilo, že budou tyto pevné, ale zároveň v mnoha ohledech křehké vazby narušeny. Tato problematika se dotkla i pálffyovských statků, kde byla otázka podniků a památek intenzivně řešena a v mnohých případech měly tyto aspekty přímý vliv na jednání a výslednou podobu pozemkové reformy na sledovaných velkostatech.

3.6.1 Podniky

Podniky byly z pohledu reformy více komplikovanou záležitostí. Reforma, cílená především na půdní fond a jeho přerozdělení, byla v jejich případě postavena před skutečnost, že se jednalo o průmyslové závody, které na první pohled přímo nesouvisely s půdou. Na druhou stranu byly podniky mnohdy součástí vnitřních zpracovatelských řetězců velkostatku a v některých případech přímo závisely na produktech, jež půda produkovala. Situace tedy vyžadovala opatrné a citlivé řešení, aby nedošlo k narušení zemědělského a dalšího průmyslu na velkostatech a aby tato otázka byla do reformy řádně promítnuta. Důležitým se pro podniky nakonec stal § 3a záborového zákona, který stanovil, že podniky právně a hospodářsky samostatné, a které zároveň nesloužily k hospodaření na zabraném majetku, byly ze záboru vyloučeny.³⁷⁹ V praxi to tedy znamenalo, že se na ně pozemková reforma nevztahovala

³⁷⁹ Zákon č. 215/1919 Sb. o zabránění velkého majetku pozemkového [online; cit. 2023-11-24]. Dostupné z WWW: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1919-215>>.

a nebyly v ní dále řešeny. Ostatní podniky byly do reformy zahrnuty a jejich další osud byl řešen v jejím rámci.

Na majetku Jana Pálffyho existovalo v době reformy mnoho podniků, které již po staletí tvořily nedílnou součást jeho panství. Bezesporu patřily k pilířům ekonomického modelu velkostatku a přispívaly svým dílem k finanční stabilitě a rentabilitě celého systému. Není proto divu, že problematika podniků zde byla intenzivně řešena a především v prvních letech reformy tvořila nemalou část jednání. Jak již bylo několikrát zmíněno, situace v prvních letech reformy byla velmi nepřehledná a úředníci pálffyovských statků často naráželi na překážku ve formě nejasného výkladu jednotlivých právních předpisů. V souvislosti s podniky se tato skutečnost projevila především ohledně zmíněného paragrafu 3a. Již v květnu 1920 vyslovilo ředitelství velkostatku Merklín pochybnost, zda podniky, které byly zahrnuty do prvních soupisů pozemků pro SPÚ, opravdu spadají do záboru. Nejasná situace a obava, že by podniky neměly být do dalších soupisů zahrnuty, nakonec přinutila ředitelství obrátit se na SČV.³⁸⁰ Svaz odpověděl jednoznačně. Ve svém dopise z 2. června 1920 vyložil, že podniky ve smyslu § 3a záborového zákona jsou sice ze záboru vyloučeny, ale o toto vyloučení musí být požádáno a následně schváleno SPÚ.³⁸¹ Ředitelství v Merklíně, ale i v Březnici na základě tohoto výkladu začala podnikat kroky k vyloučení svých podniků.

Na velkostatku Březnice se jednalo především o pivovar, lihovar, cihelnu, mlýny a hostince. Před podáním žádosti bylo ovšem nezbytné, aby byly podniky převedeny ze záznamů desk zemských, čímž bylo dosaženo jejich právní samostatnosti ve smyslu zákona.³⁸² Jan Pálffy pověřil již v roce 1921 svého tehdejšího právního zástupce, JUDr. Vaníčka, aby tuto záležitost prověřil. Výsledkem průzkumu bylo zjištění, že v rámci desk zemských figurují pouze pivovar a cihelna, ostatní podniky byly zapsány v běžných venkovských vložkách.³⁸³ Následně byly podniky rozděleny do logických skupin, jejichž vyloučení bylo řešeno odděleně.

Pivovar a cihelna, zatěžkané záznamem v deskách zemských, tvořily první skupinu. Jejich převod začal být řešen již v roce 1921, ale následně byla záležitost odkládána a samotná žádost byla podána až v únoru 1923.³⁸⁴ Na konci března vydal Jan Pálffy vkladné prohlášení o přesunu

³⁸⁰ NA, f. SČV, karton 150, Dopis hospodářského ředitelství v Merklíně SČV ohledně záboru podniků, 31. květen 1920.

³⁸¹ NA, f. SČV, karton 150, Odpověď SČV hospodářskému ředitelství v Merklíně na dopis z 31. května 1920 ohledně záboru podniků, 2. červen 1920.

³⁸² SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 107, inv. č. 130, sign. III E/2, Dopis JUDr. Vaníčka Janu Pálffymu ohledně převodu podniků ze záznamů desk zemských a jejich vyloučení ze záboru, 14. prosinec 1921.

³⁸³ Tamtéž.

³⁸⁴ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 107, inv. č. 130, sign. III E/2, Dopis JUDr. Vaníčka Janu Pálffymu ohledně převodu pivovaru a cihelny ze záznamů desk zemských, 8. únor 1923.

těchto objektů z desk zemských, aniž by ovšem požádal o souhlas Pozemkový úřad.³⁸⁵ Vzhledem k nejasnostem ohledně souvisejících pozemků i řešení dalších podniků se následné jednání táhlo a nebylo v této oblasti činěno dalších kroků. Až v červnu a červenci 1924 pověřil JUDr. Vaníčka k podání žádosti o vyloučení pivovaru a cihelny ze záboru.³⁸⁶ Rozsáhlá žádost byla nakonec podána 19. srpna 1924 a ve své podstatě zahrnovala žádosti dvě. Zprvė žádala dodatečně o schválení převodu zmíněných podniků z desk zemských na základě § 7 záborového zákona,³⁸⁷ zadruhé na základě § 3a téhož zákona požadovala jejich propuštění.³⁸⁸ Až v říjnu 1924 reagoval SPÚ dopisem, ve kterém podmínil rozhodnutí o této žádosti místním šetřením.³⁸⁹ To nakonec proběhlo v lednu 1925 a zástupci SPÚ konstatovali, že dané podniky splňují podmínky stanovené zákonem.³⁹⁰ Následně bylo vydáno i doporučující stanovisko referenta SPÚ, takže již nic nebránilo v cestě k vyloučení.³⁹¹ Nicméně do jednání také negativně zasáhlo propuštění JUDr. Vaníčka a předání jeho úkolů JUDr. Tomsovi. Tento převod nejen způsobil nepřehlednost celé situace, ale především prodlevy v konečných krocích, takže například k propuštění cihelny došlo až 28. května 1927.³⁹²

U dalších podniků velkostatku byla situace o něco jednodušší. Lihovar, nezátížený zápisem v deskách zemských, se na počátku sledovaného období potýkal s omezením, které byly obecně na lihovary uvaleny. Týkalo se to především omezení množství alkoholu, jež mohl být v daných obdobích vyroben. V prosinci 1922 se v Březnici situace dostala do bodu, kdy Jan Pálffy adresoval dopis SČV s žádostí o intervenci proti těmto omezením. Stěžoval si, že kontingenty brambor jsou příliš nízké, požadoval povolení zpracování vlastních zásob brambor a především poukazyval, že státem kladené nároky ve formě daní, majetkových dávek a dalších poplatků neodpovídají těmto omezením. Lihovary tak dle něj nemohly dosahovat rentabilních výsledků jak vůči majiteli a velkostatku, tak vůči státu a jeho požadavkům.³⁹³ Vzhledem k těmto

³⁸⁵ NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Vkladní prohlášení Jana Pálffyho o přesunu nemovitostí ze záznamů desk zemských, 31. březen 1923.

³⁸⁶ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 107, inv. č. 130, sign. III E/2, Dopis Jana Pálffyho JUDr. Vaníčkovi s připomenutím žádosti o vyloučení podniků ze záboru, 26. červen 1924 a dále: SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 88, Dopis Jana Pálffyho JUDr. Vaníčkovi s instrukcemi pro podání žádosti o vyloučení podniků ze záboru, 22. července 1924.

³⁸⁷ § 7 záborového zákona stanovoval, že nakládání se zabraným majetkem podléhá schválení SPÚ.

³⁸⁸ NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Žádost o schválení převodu a vyloučení ze záboru dle § 7 a § 3a záborového zákona, 19. srpen 1924.

³⁸⁹ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 107, inv. č. 130, sign. III E/2, Dopis SPÚ JUDr. Vaníčkovi s žádostí o konání šetření k žádosti o vyloučení podniků ze záboru, 16. říjen 1924.

³⁹⁰ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 108, inv. č. 131, sign. III E3, Protokol o šetření k žádosti o vyloučení podniků ze záboru, 10. leden 1925.

³⁹¹ NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Stanovisko referent SPÚ k žádosti o schválení převodu a vyloučení ze záboru dle § 7 a § 3a záborového zákona, únor 1925.

³⁹² NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Rozhodnutí o knihovním přesunu a vyloučení cihelny v Březnici, 28. květen 1927.

³⁹³ NA, f. SČV, karta 151, inv. č. 1267, sign. IV-2, Dopis Jana Pálffyho s žádostí o intervenci ohledně provozu lihovalů, 22. prosinec 1922.

těžkostem byl provoz lihovaru několikrát dočasně přerušen. Ke konečnému řešení došlo v rámci dohody o provedení pozemkové reformy v roce 1925, kdy se Jan Pálffy zavázal lihovar združstevnit a následně jej družstvu pronajmul. K tomu nakonec došlo nejpozději 2. srpna 1925.³⁹⁴

Stejně tak byla relativně rychle vyřešena otázka bývalých mlýnů. Mlýny v Počaplech a Bubovicích byly původně taktéž požadovány k vyloučení.³⁹⁵ Nicméně v průběhu příprav na podání žádosti vyšlo najevo, že oba mlýny jsou již dlouhá léta nefunkční a jsou využívány jako byty hlídačů přilehlých rybníků.³⁹⁶ To bylo překážkou jejich vyloučení, jelikož se nejednalo o podniky v pravém slova smyslu, a především jejich využití přímo souviselo s hospodařením na zabraném pozemkovém majetku. Přesto se Jan Pálffy až do června 1924 nevzdával a jejich propuštění požadoval.³⁹⁷ Až o měsíc později se JUDr. Vaničkovi podařilo jej přesvědčit, že žádost nemá šanci uspět a následně byl tento úmysl opuštěn.³⁹⁸

Úspěšnější byl Jan Pálffy v otázce hostinců, které vlastnil velkostatek dva, jeden přímo v Březnici, nedaleko nádraží a druhý v přibližně deset kilometrů vzdáleném Rožmitále pod Třemšínem.³⁹⁹ Oba hostince se nacházely v dlouhodobém nájmu.⁴⁰⁰ Tento fakt spolu s jejich plným odloučením od hospodaření na zabraném majetku vyvolával víru, že jejich propuštění bude pouze formalitou. To se ukázalo jako správná představa. V lednu 1924 byla podána žádost o vyloučení hostince v Rožmitále a již v březnu SPÚ konstatoval, že hostinec byl ze záboru vyloučen.⁴⁰¹ Stejně tak proběhlo hladce vyloučení březnického hostince, o něž bylo požádáno 6. srpna 1924.⁴⁰² Schváleno pak bylo rozhodnutím ze 30. září.⁴⁰³

³⁹⁴ NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Dohoda o rozsahu převzetí zemědělské půdy na velkostatku Březnice, program 1925, 6. květen 1925.

³⁹⁵ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 107, inv. č. 130, sign. III E/2, Dopis JUDr. Vanička Janu Pálffymu ohledně převodu podniků ze záznamů desk zemských a jejich vyloučení ze záboru, 14. prosinec 1921.

³⁹⁶ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 107, inv. č. 130, sign. III E/2, Dopis JUDr. Vanička s žádostí o podklady pro podání žádosti k žádosti o vyloučení mlýnů a hostinců ze záboru, 8. únor 1923 a dále: Tamtéž, Odpověď ÚKPS na dopis JUDr. Vanička s žádostí o podklady pro podání žádosti k žádosti o vyloučení mlýnů a hostinců ze záboru z 8. února 1924, 12. březen 1924.

³⁹⁷ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 107, inv. č. 130, sign. III E/2, Dopis Jana Pálffyho JUDr. Vaničkovi s připomenutím žádosti o vyloučení podniků ze záboru, 26. červen 1924.

³⁹⁸ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 88, Dopis JUDr. Vanička Janu Pálffymu ohledně propuštění mlýnů ze záboru, 18. červenec 1924 a dále: Tamtéž, Dopis Jana Pálffyho JUDr. Vaničkovi s instrukcemi pro podání žádosti o vyloučení podniků ze záboru, 22. července 1924.

³⁹⁹ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 107, inv. č. 130, sign. III E/2, Dopis JUDr. Vanička Janu Pálffymu ohledně převodu podniků ze záznamů desk zemských a jejich vyloučení ze záboru, 14. prosinec 1921.

⁴⁰⁰ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 107, inv. č. 130, sign. III E/2, Odpověď ÚKPS na dopis JUDr. Vanička s žádostí o podklady pro podání žádosti k žádosti o vyloučení mlýnů a hostinců ze záboru z 8. února 1924, 12. březen 1924.

⁴⁰¹ NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Žádost o vyloučení hostince v Rožmitále ze záboru, 16. leden 1924 a dále: Tamtéž, Rozhodnutí SPÚ o vyloučení hostince v Rožmitále ze záboru dle § 3a, 17. březen 1924.

⁴⁰² NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Žádost o vyloučení hostince v Březnici ze záboru, 6. srpen 1924.

⁴⁰³ NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Souhlas SPÚ s vyloučením hostince v Březnici ze záboru, 30. září 1924.

Ředitelství v Merklíně čelilo podobným problémům jako to v Březnici. Především se jednalo o problém záznamu v deskách zemských, o které byla vedena jednání již v roce 1921.⁴⁰⁴ Jednalo se především o cihelny, pivovar a lihovar. Problém zápisu v deskách zemských byl postupně řešen a uzavřen rozhodnutím soudu ze 7. prosince 1925, kterým byly podniky přesunuty do běžných vložek.⁴⁰⁵ Následně pak přezkoumal žádost SPÚ a 7. září 1926 vydal rozhodnutí, který nejenom schválil převod dle § 7 záborového zákona, ale i vyloučení podniků ze záboru dle § 3a.⁴⁰⁶ Nicméně detaily zaknihování a dořešení souvisejících pozemků zabralo několik dalších měsíců a dořešeno bylo až v průběhu roku 1927.⁴⁰⁷

Stejně jako v Březnici musel Jan Pálffy souhlasit se združstevněním lihovaru. Jednalo se o podmínku k dohodě o převzetí půdy v roce 1924 a velkostatek se zavázal tak učinit nejpozději 1. srpna 1924.⁴⁰⁸ Merklínské podniky vstoupily do jednání ještě jednou v roce 1934, kdy Měšťanský pivovar projevil zájem o odkup tamějšího pivovaru.⁴⁰⁹ Jan Pálffy prodej zvažoval, ale požadoval čistý zisk tři a půl milionu korun, přičemž chtěl zachovat výrobu piva.⁴¹⁰ Cena, ale i požadavek na pokračování výroby byly pro Měšťanský pivovar nepřijatelné a k odkupu nedošlo, takže ani nikterak neovlivnil doznívající pozemkovou reformu.⁴¹¹

Poslední položkou, jež byla z nepřilíš jasných důvodů řešena společně s podniky, byla hospodářská škola. Úmyslem zřídit v Březnici zimní hospodářskou školu se okres zaobíral již od počátku 20. let a postupně získal potřebná povolení a podporu pro její zřízení. Na první pohled nesouvisející projekt zasáhl do majetku Jana Pálffyho a do jednání o pozemkové reformě nejpozději v roce 1922. Okresní výbor totiž předpokládal, že spolu se školou vznikne i vzorový statek, pro něj si vyhlédl pozemky na okraji Březnice patřící právě Janu Pálffymu. Jednalo se o oblast zvanou “V Žolích” o celkové výměře přibližně 15 hektarů⁴¹² půdy, kterou velkostatek označoval jako jednu z nejkvalitnější ve svém majetku. Původně bylo

⁴⁰⁴ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 107, inv. č. 130, sign. III E/2, Dopis JUDr. Vaníčka Janu Pálffymu ohledně převodu podniků ze záznamů desk zemských a jejich vyloučení ze záboru, 14. prosinec 1921.

⁴⁰⁵ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 107, inv. č. 130, sign. III E/2, Dopis hospodářskému ředitelství v Merklíně ohledně vyloučení a překnihování podniků, 2. srpen 1927.

⁴⁰⁶ NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Rozhodnutí SPÚ o povolení překnihování dle § 7 a vyloučení ze záboru dle § 3a záborového zákona na velkostatku Merklín, 7. září 1926.

⁴⁰⁷ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 107, inv. č. 130, sign. III E/2, Dopis hospodářskému ředitelství v Merklíně ohledně vyloučení a překnihování podniků, 2. srpen 1927.

⁴⁰⁸ NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Dodatek k dohodě o převzetí zemědělské půdy od velkostatku Merklín z 30. dubna 1924, 30. dubna 1924.

⁴⁰⁹ NA, f. SČV, karton 151, inv. č. 1267, Dopis vrchního ředitele Josefa Brychty Janu Pálffymu ohledně prodeje pivovaru v Merklíně, 27. červenec 1927.

⁴¹⁰ NA, f. SČV, karton 151, inv. č. 1267, Dopis Jana Pálffyho vrchnímu řediteli Brychtovi ohledně prodeje pivovaru v Merklíně, 11. říjen 1927.

⁴¹¹ NA, f. SČV, karton 151, inv. č. 1267, Dopis vrchního ředitele Josefa Brychty Janu Pálffymu ohledně prodeje pivovaru v Merklíně, 20. říjen 1927.

⁴¹² SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 108, inv. č. 131, sign. III E/3, Seznam pozemků pro zimní hospodářskou školu v Žolích, v katastru Březnickém.

předpokládáno, že bude tato oblast požadována jako součást 150 hektarů půdy, na kterou měl velkostatkář nárok na základě záborového zákona. Jan Pálffy byl nicméně ochoten přistoupit na volný prodej za cenu deset tisíc korun za jeden hektar půdy.⁴¹³ Okresní správní komise považovala cenu za přijatelnou za podmínky, že Jan Pálffy ponese všechny ostatní náklady a přislíbila intervenovat u SPÚ za odpuštění poplatků právě ve prospěch tohoto úřadu.⁴¹⁴ První návrh smlouvy byl SPÚ zaslán již v srpnu 1923, ale Pozemkový úřad nebyl úmyslu ani podobě smlouvy nakloněn.⁴¹⁵ Především byl SPÚ nespokojen s cenou a projednával také výběr parcel. Neshody způsobily protahování jednání až do roku 1924, kdy SPÚ nakonec ustoupil a prodej povolil, ačkoliv si vymínil významné změny. Především se jednalo o snížení ceny za jeden hektar půdy, která byla ponížena 4000 tehdejších korun.⁴¹⁶ K samotnému prodeji ovšem došlo až v roce 1925.⁴¹⁷

Jak vyplývá z předchozího nástinu, řešení otázky podniků dopadla pro statky Jana Pálffyho relativně pozitivně. Ačkoliv jednání zabrala několik let, postupně dosáhl vyloučení všech aktivních podniků ze záboru a kromě nepříjemností s převodem ze záznamů desk zemských nečelil žádnému většímu problému. Zároveň se mu podařilo, ačkoliv za daleko nižší cenu, než bylo původně předpokládáno, provést odprodej pozemků pro hospodářskou školu z volné ruky.

3.6.2 Památky

Památky, stejně jako podniky nedílná součást mnohých velkostatků, taktéž nebyly cílem pozemkové reformy, ale opět jejich provázanost, a především závislost na zabraném majetku nutily autory pozemkové reformy se jimi zabývat. Zároveň si autoři uvědomovali, že hodnotu mnohých památek jako součást kulturního dědictví národa a země a nebylo jistě jejich úmyslem toto dědictví reformou poničit. Již § 11 záborového zákona pamatoval nepřímo na to, že mohou nastat situace, ve kterých bude potřeba propustit větší výměru půdy k všeobecně prospěšným účelům. Přídělový zákon pak na toto ustanovení navazoval a již konkrétně ve svém § 20 pamatoval, že k zajištění údržby kulturního dědictví bude nezbytné zajistit adekvátní výměru půdy, ze které bude provoz památek financován.

⁴¹³ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 108, inv. č. 131, sign. III E/3, Zápis ze schůze okresní správní komise ohledně zřízení hospodářské školy v Březnici, 27. květen 1922.

⁴¹⁴ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 108, inv. č. 131, sign. III E/3, Opis dopisu okresní správní komise Janu Pálffymu ohledně podmínek pro prodeje pozemků pro hospodářskou školu, 27. září 1923.

⁴¹⁵ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 107, inv. č. 130, sign. III E/2, Přehled jednání ÚKPS s SPÚ ohledně pozemkové reformy v letech 1923–1924.

⁴¹⁶ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 108, inv. č. 131, sign. III E/3, Trhová smlouva na prodej pozemků hospodářské škole v Březnici.

⁴¹⁷ NA, f. SPÚ – VS, k. 3886, Přehled změn výměry velkostatků Jana Pálffyho v letech 1919–1938.

Majetek Jana Pálffyho obsahoval celou řadu památek, ať už se jednalo o objekty či cenné krajinné celky. Přirozeně zasáhly tyto památky i do jednání o pozemkové reformě, a to hned ve dvou rovinách. Zaprvé se jednalo o hledisko čistě materiální, jelikož bez dostatečné výměry půdy a tedy finančních příjmů nebylo myslitelné udržovat rozlehlé budovy jako byl například zámek v Březnici. Zachování této výměry se tak stalo otázkou dalšího udržení zámků a dalších historických objektů. Zadruhé to pak byla rovina cti a prestiže, jelikož zámky, především zámek v Březnici, byly vnímány jako rodinné dědictví, symbol rodu a určitého životního stylu. Jan Pálffy proto hned od počátku nezapomínal hledisko památek zdůrazňovat a v jednání tak sehrály důležitou roli.

Jako první se v jednání objevil objekt vůbec nejdůležitější, tedy zámek v Březnici. Jeho trvalé bydliště a domov jeho rodiny byl pro Jana Pálffyho opravdu důležitý a poznámka záboru u budovy zámku jej netěšila. Proto již v roce 1921 podnikl první kroky k jeho vyloučení. Předpokládalo se, že bude zámek propuštěn na základě § 3a záborového zákona jako objekt samostatný. Nicméně stejně jako pivovaru a cihelny byl překážkou zápis v deskách zemských.⁴¹⁸ Zámek byl proto posuzován společně s pivovarem a stejným vkladním prohlášením z března 1923 byl převeden z desk zemských do běžných venkovských vložek.⁴¹⁹ Nicméně stejně jako v případě pivovaru nebylo požádáno o souhlas SPÚ, což následný proces zkomplikovalo a protáhlo. Žádost SPÚ následovala až v srpnu 1924, přičemž následné šetření k této žádosti proběhlo v lednu 1925.⁴²⁰ SPÚ následně sice uznal zámek jako samostatný objekt a doporučil jeho vyloučení, ale rozhodnutí v tomto smyslu nebylo vydáno. Ve stejné době také došlo k posunu v jednání o ponechání a propuštění dle § 11 a § 20, jak jest popsáno v předchozích kapitolách. Na základě této skutečnosti přistoupil Jan Pálffy k podání nové žádosti spojené právě s ponecháním dle § 20 přídělového zákona.⁴²¹

Památky sehrály v této žádosti klíčovou roli a na jejich základě vyslovil SPÚ s žádostí souhlas. Zároveň ale stanovil podmínky a omezení, tudíž nakládání se zámkem již nebylo volně v rukou Jana Pálffyho. Jednalo se především o povinnost zámek udržovat, zámecká park nesměl být samovolně měněn či upravován a musel být zpřístupněn veřejnosti. Dále pak stanovoval, že odborní zástupci památkového ústavu či ministerstva školství mají právo provádět výzkum

⁴¹⁸ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 107, inv. č. 130, sign. III E/2, Dopis JUDr. Vaníčka Janu Pálffymu ohledně převodu podniků ze záznamů desk zemských a jejich vyloučení ze záboru, 14. prosinec 1921.

⁴¹⁹ NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Vkladní prohlášení Jana Pálffyho o přesunu nemovitostí ze záznamů desk zemských, 31. březen 1923.

⁴²⁰ NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Žádost o schválení převodu a vyloučení ze záboru dle § 7 a § 3a záborového zákona, 19. srpen 1924 a dále: SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 108, inv. č. 131, sign. III E3, Protokol o šetření k žádosti o vyloučení podniků ze záboru, 10. leden 1925.

⁴²¹ NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Protokol z místního šetření ve věci nároku dle § 20 přídělového zákona, 22. leden 1926.

objektu, kontrolu jeho stavu a povolovat jakékoliv úpravy. Výměnou však bylo ponecháno štědrých 1116 hektarů půdy.⁴²²

Spolu se zámkem byly řešeny i další památky. Mimo jiné se jednalo o bývalý lázeňský areál v Dobré Vodě, který byl v době Jana Pálffyho využíván jako letní byty a restaurace. Areál zahrnoval také park, kapli, upravený les “Holland” a les “Šance”, v němž se nacházely pozůstatky keltského hradiště. Původně zde také bylo zamýšleno propuštění dle § 3a a stejně jako u zámku SPÚ toto právo uznal.⁴²³ Toto uznání se ovšem vztahovalo jen na budovu lázní, nikoliv na zbytek areálu, především na lesní komplexy. Nicméně ani v případě budovy nebylo vydáno rozhodnutí a Jan Pálffy následně původní žádost stáhl a připojil Dobrou Vodu k žádosti dle § 20 přídělového zákona. V souhrnném rozhodnutí k žádosti z října 1925 vydaného 22. dubna 1926 bylo schváleno i ponechání lázeňského areálu. Ovšem i pro něj byly stanoveny podmínky, se kterými musel Jan Pálffy souhlasit. Zavázal se udržovat kapli i budovu lázní v pěkném stavu, jakékoliv jejich adaptace mohly být prováděny jen se souhlasem Památkového úřadu, dále vykopávky v oblasti lesa Šance a keltského hradiště podléhaly schválení Státního archeologického ústavu a les Holland i Šance musely zůstat přístupny veřejnosti. Stejně tak staré aleje v okolí lázní a jiné staré stromoví nesmělo být káceno, respektive v případě nutnosti následně pečlivě obnoveno.⁴²⁴

Poslední součástí tohoto velkého rozhodnutí byl zámek ve Vacíkově s tamějším lesoparkem a mohylami. Vacíkovský zámeček, stavba ve stylu švýcarských loveckých chat, byla postavena za Eduarda Pálffyho a Pálffyům sloužila především jako zázemí při lovech v okolních lesích. Na rozdíl od předchozích dvou památek bylo o vacíkovský komplex požádáno až v roce 1925. Ministerstvo školství, pověřené vypracování stanoviska k ponechání dle § 20, zkonstatovalo, že vacíkovský komplex je především památka přírodní, kdy vyzdvihlo lesní komplex, staré stromoví, rašeliniště a unikátní památky na hercynské období. Dále byly uvedeny kamenné mohyly z doby bronzové a nálezy nádob. Společně pak celá oblast tvořila historický a geobotanický celek, jenž odpovídal § 20 přídělového zákona.⁴²⁵ Na základě tohoto doporučení byl Vacíkov zařazen do rozhodnutí z dubna 1926 a ponechán. Ovšem opět za určitých pravidel. Bylo stanoveno, že hospodaření v lesním komplexu se musí díť s důrazem na lesní estetiku

⁴²² NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Rozhodnutí o ponechání dle § 20 přídělového zákona na velkostatku Březnice, 22. duben 1926.

⁴²³ NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Stanovisko referent SPÚ k žádosti o schválení převodu a vyloučení ze záboru dle § 7 a § 3a záborového zákona, únor 1925.

⁴²⁴ NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Rozhodnutí o ponechání dle § 20 přídělového zákona na velkostatku Březnice, 22. duben 1926.

⁴²⁵ NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Stanovisko ministerstva školství k žádosti o ponechání zámku a areálu ve Vacíkově dle § 20 přídělového zákona, 3. březen 1926.

a zachování všech tamějších porostů. Vacíkovský zámek a přilehlý park měl být udržován ve stejném rozsahu a staré dřeviny musely být chráněny. Stejně podléhaly ochraně kamenná moře a rašeliniště, jejichž narušení podléhalo povolení Památkového úřadu. Udržovány měly být turistické cesty a turisté po nich měli mít zaručený volný pohyb. Poslední podmínkou bylo omezení archeologických vykopávek v oblasti kamenných mohyl.⁴²⁶ Archeologický ústav ovšem shledal tyto podmínky za nedostačující a v průběhu května a června 1926 si na SPÚ vymínil jejich zpřísnění a rozpracování.⁴²⁷ Především šlo o zpřísnění podmínek pro provádění výzkumu, instrukce pro nakládání s nálezy a omezení lesního hospodářství v oblastech s mohylami, které se mělo napříště dít jen přirozenou cestou.⁴²⁸ V této souvislosti je třeba zmínit, že nálezy byly činěny i náhodně. Například v červenci 1926 bylo nalezeno několik nádob, které Jan Pálffy následně věnoval Národnímu muzeu.⁴²⁹

V jednom případě také došlo na velkostatku Březnice k tomu, že byla památka žádaná jako součást přidělu. V březnu 1925 požádal Musejní spolek v Březnici o přiděl tzv. Hrochova hrádku a Švédského mostu v Dobré Vodě.⁴³⁰ Hrochův Hrádek byl původně strážní věží, z níž v první polovině dvacátého století zbývaly jen obvodové zdi a malé nádvoří. Jednalo se tedy o zříceninu bez zvláštního využití či jiné než historicko-kulturní hodnoty. Stejně tak tzv. Švédský most byl cennou, ačkoliv již aktivně nevyužívanou památkou. Obě památky ležely v Dobré Vodě, nedaleko tamějších lázní a jejich stav nebyl, jak neopomněl Musejní spolek zdůraznit, příliš dobrý. Jan Pálffy, pro něž byly tyto památky spíše zátěží v podobě hrozících nákladů na jejich opravu, vyslovil souhlas k návrhu, že by byly památky bezplatně převedeny na Musejní spolek. Podmínil ovšem tento převod tím, že pro něj nesmí vzejít žádných dalších nákladů. Spolek také požádal ministerstvo školství, aby intervenovalo v jeho prospěch.⁴³¹

⁴²⁶ NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Rozhodnutí o ponechání dle § 20 přidělového zákona na velkostatku Březnice, 22. duben 1926.

⁴²⁷ NA, f. SPÚ – VS, k. 3888, Dopis V. odboru SPÚ ohledně doplnění podmínek pro ponechání nemovitostí dle § 20 přidělového zákona, 14. květen 1926.

⁴²⁸ NA, f. SPÚ – VS, k. 3888, Doplnění podmínek Památkového úřadů pro ponechání nemovitostí dle § 20 přidělového zákona, 10. červen 1926.

⁴²⁹ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 88, Dopisní konverzace mezi Janem Pálffym a ředitelem Národního muzea o darování prehistorických nádob, červenec 1926.

⁴³⁰ NA, f. SPÚ – VS, k. 3889, Opis žádosti Musejního spolku v Březnici o přiděl Hrochova Hrádku a Švédského mostu v Dobré Vodě, 17. březen 1925.

⁴³¹ NA, f. SPÚ – VS, k. 3889, Dopis Musejního spolku v Březnici ministerstvu školství s žádostí o podporu v otázce přidělu Hrochova Hrádku a Švédského mostu v Dobré Vodě, 17. březen 1925.

Ministerstvo této žádosti vyhovělo a doporučilo SPÚ přiděl provést.⁴³² Stejně se vyjádřil i přidělový komisař v Příbrami, a SPÚ proto žádosti vyhověl.⁴³³

V Merklíně, stejně jako v mnohých jiných záležitostech, byla situace jednodušší. Z památek se na velkostatku nacházely především zámky v Merklíně a Pteníně. Zámek Merklín byl vůbec první památkou, který byl v souvislosti s reformou zmíněn. Došlo k tomu v srpnu 1919, kdy hospodářské ředitelství varovalo ÚKPS v Březnici před zabráním zámku. Strach to nebyl neopodstatněný. V dané době byl řešen nedostatek bytů a obecní zastupitelstvo v Merklíně hledalo řešení, jak přinutit majitele bytů k jejich pronájmu, případně prázdné budovy, které by šlo na byty adaptovat. Ředitelství varovalo, že v některých neobydlených zámcích v okolí k takovému kroku již došlo. Merklínský zámek nesloužil jako trvalé sídlo minimálně od dob poslední Kolovratů a Pálffyové jej využívali jako příležitostné letní a lovecké sídlo, takže obava byla na místě. Zřejmě i z těchto důvodů bylo později rozhodnuto, že se Merklín stane bydlištěm Karla Pálffyho.⁴³⁴

Situace ohledně obou zámků byla postupně řešena, ale především otázka zámku v Pteníně byla komplikovanější. Dvůr Ptenín byl totiž přeměněn na zbytkový statek a bylo předpokládáno, že zámek k němu bude připojen. Ptenín spolu s tamější bažantnicí ovšem patřil k oblíbeným loveckým místům Jana Pálffyho. V roce 1924 proto pověřil Dr. Machytku, aby v tomto ohledu intervenoval u SPÚ. Intervence byly úspěšné, jelikož bažantnice i zámek měly být velkostatku ponechány, ovšem za podmínky, že bude část zámku pronajata zbytkovému statku.⁴³⁵

Celá otázka byla nakonec dořešena až v roce 1926, kdy se Jan Pálffy stejně jako v Březnici rozhodl využít § 20 přidělového zákona. V červnu 1926 požádal o ponechání obou zámků a příslušné výměry na jejich údržbu. SPÚ provedl na počátku září k záležitosti místní šetření, na jehož základě následně vydal pozitivní rozhodnutí. Zavázal ale Jana Pálffyho i všechny jeho právní nástupce několika podmínkami. Patřila mezi ně řádná údržba, zákaz úprav bez svolení Památkového úřadu, ochrana starého stromoví a souhlas s bádáním ministerstva školství a Památkového úřadu. Ochrana se vztahovala také na zahrady a parky, které nesměly být

⁴³² NA, f. SPÚ – VS, k. 3889, Dopis ministerstva školství pro SPÚ s doporučením k přidělu Hrochova Hrádku a Švédského mostu v Dobré Vodě, 6. červen 1925.

⁴³³ NA, f. SPÚ – VS, k. 3889, Dopis přidělového komisaře v Příbrami SPÚ v záležitosti přidělu Hrochova Hrádku a Švédského mostu v Dobré Vodě, 25. srpen 1925 a dále: NA, f. SPÚ – VS, k. 3888, Dopis přidělového komisaře v Příbrami V. odboru SPÚ se seznamem přidělených památek v programu 1925, 12. prosinec 1925.

⁴³⁴ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 82, Dopis hospodářského ředitelství v Merklíně ústřední kanceláři v Březnici z 7. srpna 1919.

⁴³⁵ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 88, Dopis JUDr. Machytky Janu Pálffymu ohledně ponechání zámku v Pteníně, 22. květen 1924.

měněny na hospodářské plocha, a především musely být otevřeny veřejnosti. Jako kompenzace mu ovšem byla ponechána výměra 503 hektarů převážně lesní půdy.⁴³⁶

Záležitost by se tak mohla zdát uzavřena, nicméně v roce 1932 podal Jan Pálffy další žádost o ponechání dle § 20 přídělového zákona.⁴³⁷ Této žádosti bylo vyhověno, ale zároveň bylo vyzváno ministerstvo školství, aby doplnilo podmínky, za kterých k ponechání dojde. Ministerstvo své stanovisko doplnilo až v březnu 1933 a kromě podmínek pro nové rozhodnutí žádalo, aby byly upraveny podmínky pro ponechání z roku 1926. Jednalo se o zákaz provádění vykopávek bez souhlasu Státního archeologického ústavu, ochranu jezevce a zákaz čižby. Došlo také k úpravě ve prospěch velkostatku, kdy byla zrušena povinnost otevřít zámecký park veřejnosti. Park o přibližné rozloze jednoho hektaru byl shledán příliš malý a návštěvníci by rušili obyvatele zámku.⁴³⁸ SPÚ tyto podmínky a změny přijal.⁴³⁹

Aktivní část řešení památek a jejich zásahů do jednání o pozemkové reforma na statcích Jana Pálffyho tímto rozhodnutím skončila. Nepřímo se v jednání ještě objevily v roce 1936, kdy Státní památkový úřad vyzval patronátní úřad velkostatku, aby opravil památkově chráněné sochy v Merklíně.⁴⁴⁰ Patronátní úřad se v této záležitosti obrátil na SČV s tím, že patronátní úřad nemá povinnost tyto památky udržovat⁴⁴¹ a odmítal opravu provést. Nicméně SČV doporučil patronátního úřadu opravu provést vzhledem k udržování dobrých vztahů s SPÚ a případným dalším jednáním o propuštění dle § 20 přídělového zákona.⁴⁴²

V obecné rovině byly památky pro průběh reformy na pálffyovských velkostacích relativně důležité. Především v rozhodnutích o ponechání dle § 20 přídělového zákona hrály klíčovou roli a významně přispěly ke konečné podobě reformy a velikosti ponechané výměry.

⁴³⁶ NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Rozhodnutí o ponechání na velkostatku Merklín dle § 20 přídělového zákona, 7. září 1926.

⁴³⁷ NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Rozhodnutí o propuštění ze záboru podle § 20 přídělového zákona, 20. září 1932.

⁴³⁸ NA, f. SPÚ – VS, k. 3888, Vyjádření ministerstva školství k rozhodnutí o ponechání z 20. září 1932 a úpravě podmínek ponechání z 7. září 1926, 28. březen 1933.

⁴³⁹ NA, f. SPÚ – VS, k. 3887, Stanovení podmínek SPÚ k rozhodnutí o ponechání z 20. září 1932 a úpravě podmínek ponechání z 7. září 1926, 18. květen 1933.

⁴⁴⁰ NA, f. SČV, karton 151, inv. č. 1267, sign. IV-1, Dopis Státního památkového úřadu patronátnímu úřadu Jana Pálffyho ohledně obnovy soch v Merklíně, 19. únor 1936.

⁴⁴¹ Zákon, který by takovou povinnost ukládal, byl v oné době tvořen, ale ještě ne schválen. NA, f. SČV, karton 151, inv. č. 1267, sign. IV-1, Dopis SČV patronátnímu úřadu Jana Pálffyho ohledně obnovy soch v Merklíně, 2. březen 1936.

⁴⁴² NA, f. SČV, karton 151, inv. č. 1267, sign. IV-1, Dopis SČV patronátnímu úřadu Jana Pálffyho ohledně obnovy soch v Merklíně, 2. březen 1936.

3.7 Výsledky a dopady reformy na majetek Jana Pálffyho

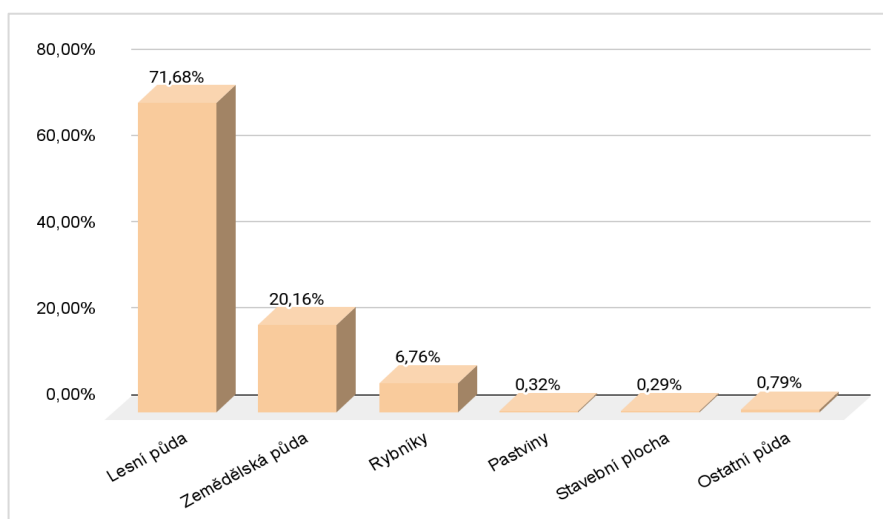
Závěrem této kapitoly považuji za nutné stručně a přehledně shrnout absolutní proměny a dopady reformy na pálfyovské statky. Jako výchozí roky pro toto srovnání byla zvolena léta 1920 a 1935. První zmíněný letopočet představuje rok, kdy SPÚ definitivně stanovil a do svých záznamů zanesl výchozí výměru obou velkostatků, přičemž ponechme stranou to, nakolik byla tato čísla přesná. Rok 1935 pak zakončil velké půdní přesuny, a ačkoliv i později k drobným akcím v rámci reformy docházelo, v záboru již zůstávaly jen miniaturní výměry. Naopak docházelo ve druhé polovině 30. let k drobným nákupům a tyto pozemky v dostupných přehledech zkreslují výměru vzešlou z pozemkové reformy. Z těchto důvodů pracuje tato práce právě s těmito letopočty. Ostatně podobně postupovala i jednotlivá ředitelství, když v lednu 1935 vypracovala přehledy hlavních dopadů na rozlohu obou velkostatků.

Velkostatek Březnice původně zabíral plných 3205 hektarů půdy, z čehož bylo 1329 hektarů půdy zemědělské.⁴⁴³ O téměř patnáct let později tvořilo velkostatek již jen 2034 hektarů půdy, přičemž zemědělský fond se zmenšil na pouhých 410 hektarů půdy.⁴⁴⁴ Procentuálně tak klesla rozloha velkostatku o 36,5 procent, u půdy zemědělské dokonce o 69,1 procent výměry. Stejně tak se proměnilo zastoupení jednotlivých druhů půdy, jak naznačuje následující graf.

⁴⁴³ NA, f. SPÚ – VS, k. 3885, Soupis pozemkového majetku příslušného k samostatným zemědělským závodům z roku 1920.

⁴⁴⁴ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 109, inv. č. 134, sign. III/E6, Přehled dopadů pozemkové reformy na velkostatek Březnice v letech 1919–1935, 25. leden 1935.

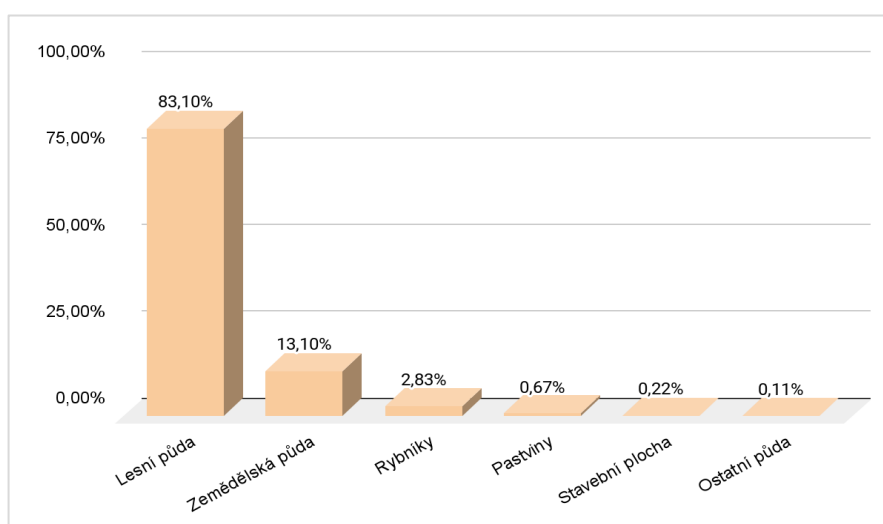
Graf 3: Rozložení půdy na velkostatku Březnice, stav k lednu 1935



Zdroj: SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 109, inv. č. 134, sign. III/E6, Přehled dopadů pozemkové reformy na velkostatek Březnice v letech 1919–1935, 25. leden 1935.

Podobná byla situace byla i v Merklíně. Zatímco v roce 1920 představovala výměra půdy na tomto velkostatku plných 3393 hektarů, v polovině třicátých let to bylo již jen 2223 hektarů.⁴⁴⁵ Velkostatek tak ztratil 34,48 procent své rozlohy. U zemědělské půdy byl propad ještě strmější a dosáhl 78,44 procent původní rozlohy, kdy z 1350 hektarů zůstalo pouhých 291 hektarů půdy.⁴⁴⁶ Proměnu rozložení půdy opět dobře ukazuje graf.

Graf 4: Rozložení půdy na velkostatku Merklín, stav k lednu 1935



Zdroj: SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 109, inv. č. 134, sign. III/E6, Přehled dopadů pozemkové reformy na velkostatek Merklín v letech 1919–1935, 25. leden 1935.

⁴⁴⁵ NA, f. SPÚ – VS, k. 3885, Soupis pozemkového majetku příslušného k samostatným zemědělským závodům z roku 1920.

⁴⁴⁶ SOA v Praze, f. ÚKPS Březnice, k. 109, inv. č. 134, sign. III/E6, Přehled dopadů pozemkové reformy na velkostatek Merklín v letech 1919–1935, 25. leden 1935.

Celkově poklesla rozloha statků Jana Pálffyho o 35,5 procent, kdy předreformní výměra klesla z 6599 hektarů na 4257 hektarů půdy. Z grafů také vyplývá, že reforma učinila z obou velkostatků především lesní hospodářství. Strmý propad můžeme pozorovat i u pastvin. Ačkoliv se v procentuálním zastoupení číslo příliš neliší, v absolutních číslech se jednalo o redukci na jednotky hektarů. Naopak rybníkářství nebylo reformou téměř dotčeno, a proto své procentuální zastoupení dokonce zvýšilo.

Celkově tak reforma nebyla na pálfyovských velkostatech nikterak extrémní. Ačkoliv zabrala a přerozdělila více než třetinu jejich rozlohy, nepřiblížila se ani náznakem původním plánům. Naopak Jan Pálffy, jak je popsáno v předchozích částech této práce, obratně využíval situace a dopady reformy ještě více redukoval. Velkostatky zůstaly stabilní a nově nastalé situace se přizpůsobily. Již na sklonku 30. let Pálffyové nakupovali menší výměry půdy, plánovali rozvoj obou velkostatků, a to jak v technologiích, tak fyzickou výstavbou.⁴⁴⁷ Do jejich dalšího vývoje ovšem zasáhla válka, během níž nebylo možné sledovat, jak by přirozený vývoj velkostatků pokračoval. Ani poválečná situace, vzhledem k nově nabyté německé příslušnosti Jana Pálffyho, takový vývoj neumožnila. Již v květnu 1945 byla na velkostatky uvalena nucená správa. Do čela správy pálfyovského majetku byl postaven Bohuslav Patrika, bývalý ředitel a tajemník Jana Pálffyho. Pálffyovské statky byly postupně rozparcelovány, velká část včetně podílu lesů, pivovaru, statku a zámku přešla do majetku města. Parcelací ztratily pálfyovské statky svou jednotu, zavedením státní kontroly svou ústřední správu a ve své podstatě tak přestaly existovat. Samotný Jan Pálffy s manželkou opustil Březnici v prosinci 1945 a období pálfyovské Březnice i pálfyovských statků se tak definitivně uzavřelo.⁴⁴⁸

⁴⁴⁷ Viz např.: NA, f. SČV, karton 151, inv. č. 1267, sign. IV-1, Dopis Karla Pálffyho otci ohledně přestavby dvora v Březnic, 5. únor 1937.

⁴⁴⁸ FÜRST, A. – KOZLÍK, J., *Březnice převážně druhé poloviny 20. století v pohledech a fotografiích města a okolí*, str. 14–20.

4 ZÁVĚR

Statky Jana Pálffyho stály po konci I. světové války na prahu nové doby. Bylo jasné, že fungování v původní podobě již není možné, a především že vnější okolnosti jim to ani neumožní. Způsob života a hospodaření velkých pozemkových vlastníků, ale i tradiční vazby na venkově se již neslučovaly s potřebami nově vzniklého státu. Tyto potřeby, ať už ekonomické, sociální či politické, posilovaly požadavek na změnu vlastnické struktury půdy. Požadavek to nebyl ojedinělý, objevoval se v kontextu celé Evropy. V Československu postupně dostal podobu I. pozemkové reformy, a právě ta se stala klíčovým aspektem pro vývoj, fungování a podobu pálfyovských statků ve sledovaném období.

Bakalářská práce si vzala za cíl nejenom sledovat pálfyovské statky, ale považovala za nutné představit i samotnou reformu, politickou debatu a její právní zakotvení. Prosazená podoba reformy byla kompromisem. V evropském kontextu nepatřila k nejradikálnějším reformám, ačkoliv svým rozsahem patřila jistě k největším daného období v Československu. V mezinárodním kontextu byla hodnocena i jako velmi demokratická, jistě i s ohledem na poskytnutí náhrady, která sice byla nízká, ale alespoň byla poskytnuta. Výsledná podoba reformy i její výsledky jsou nicméně diskutabilní. Na jedné straně jistě dosáhla mnohých cílů jako oslabení půdního monopolu, redistribuce půdy a posílení nesamostatných hospodářství, čímž i oslabila sociální nespokojenost a posílila zemědělství jako takové. Na druhou stranu nedosáhla původně stanovených představ, její podoba byla v průběhu období postupně rozměňována. V tomto ohledu byly problematické především § 11 záborového zákona a § 20 přidělového zákona, na jejichž základě byly cíle reformy velmi oslabeny. Stejně tak do reformy promluvila problematika národnostních sporů, ačkoliv se projevovaly především ve verbální rovině, zatímco v praxi zůstala až na některé aspekty relativně neutrální. Naopak na politické úrovni byl jistě problémový vliv agrární strany, korupce a velká moc Státního pozemkového úřadu, který mohl velmi autonomně rozhodovat a ovlivňovat tak výslednou podobu reformy.

Práce se dále zaměřila na samotné pálfyovské statky. Velkostatky Březnice a Merklín, okrajově také Hradiště u Blovic, které ale již po naprostou většinu sledovaného období nebylo součástí tohoto celku, čelily v podobě pozemkové reformy velké výzvě. Přístup Jana Pálffyho k pozemkové reformě byl komplikovaný. Nepatřil k jejím skalním odpůrcům, ani ji nevnímal jako národnostní či třídní útlak, ovšem rozhodně ji nevnímal pozitivně. V duchu své pragmatické povahy přijímal pozemkovou reformu jako skutečnost, hledal cesty, jak své velkostatky ochránit a zachovat v co největší výměře. Protestoval, odvolával se, poskytoval protinávrhy a v některých případech využíval intervencí u spřátelených osob. V tomto ohledu

také, a to především v počátečním období, spoléhal na SČV a koordinaci s dalšími velkými pozemkovými vlastníky. V jednání se Státním pozemkovým úřadem bylo postupováno rázně, ale ve velké části případů, obzvláště v pozdějším období, docházelo k mnohým kompromisům. Především se jednalo o tzv. generální dohodu uzavřenou v roce 1929, na jejímž základě byla reforma postupně ukončena.

Největší škodu utrpěly pálfyovské statky v průběhu 20. let minulého století, kdy byla postupně provedena reforma zemědělské půdy. Nicméně po roce 1926 začal zájem o půdu slábnout a Janu Pálffyemu se postupně podařilo dosáhnout velkých propuštění ze záboru, a tím zmírnění dopadů pozemkové reformy. Tento trend pak pokračoval i ve 30. a 40. letech, kdy bylo postupně dosaženo propuštění veškeré stále zabrané půdy. Zatímco dopady zemědělské části reformy byly velké, tak lesní část lze hodnotit jako mírnou. V celkovém měřítku ztratily pálfyovské statky přibližně třetinu své rozlohy, především zemědělské půdy, a došlo tak k posílení role lesního hospodářství. Ztráty pozemků byly jistě citelné, nicméně velkostatky se postupně změnám přizpůsobily a od poloviny 30. let z pramenů vyplývá, že docházelo k jejich dalšímu rozvoji.

Konkrétní aspekty pozemkové reformy, na které se práce také zaměřila, se týkala pachtu, zbytkových statků, památek a podniků. Pacht jako jedna z velkých částí pozemkové reformy se pálfyovských statků téměř nedotkla. Vzhledem k malým pronajatým výměrám byla tato otázka vyřešena v poklidu hned v prvních letech reformy. Stejně tak byla vyřešena otázka zbytkových statků, a to i přesto, že této přeměně podlehl polovina všech dvorů. V obou otázkách sice panovaly rozdíly mezi oběma velkostatky, kdy v Merklíně například existovalo více propachtované půdy, ale celkově bylo řešení těchto otázek bez větší problémů.

Podniky a památky měly na výsledek pozemkové reformy na pálfyovských velkostatech důležitý vliv. První zmiňované měly svou úlohu v hospodářské struktuře velkostatku a klíčový tak byl fakt, že se podařilo většinu podniků udržet ve vlastnictví. Památky sehrály úlohu nepřímou a jejich vliv lze nalézt především v souvislosti s rozsáhlými propuštěními a poneháními, ke kterému došlo v souvislosti s § 20 přidělového zákona.

Celý proces pozemkové reformy na pálfyovských statcích provázal nepořádek v úředních dokumentech, a to jak na straně SPÚ, tak velkostatku. Mnohdy se stávalo, že rozhodnutí byla opravována a přepracována zpětně, případně dokonce neodpovídala skutečnosti. Postupem času se jednání také stávalo pomalejším, ale zároveň benevolentnějším, což ostatně umožnilo výše zmíněné úspěchy Jana Pálffyho.

Celkové zhodnocení dopadů a proměn pálfyovských velkostatků je problematické. Z pohledu Jana Pálffyho se jistě jednalo o náročné období a ztráta půdy citelně zasáhla do hospodaření velkostatků. Nicméně výsledná podoba reformy a velikost zachované výměry byly pro rod Pálffyů vzhledem k původně plánů více než velkorysé. Jak již bylo zmíněno, tak Jan Pálffy i jeho syn Karel velmi obratně využili v pozdních letech reformy všech zákonných možností a dosáhli mnohých ústupků. Podoba jejich velkostatků se tak změnila, ale zůstaly zachovány ve funkční a v rentabilní podobě, čímž byl umožněn jejich další rozvoj. Tato skutečnost byla klíčová.

Výzkum této problematiky byl náročný především vzhledem k neuspořádanosti některých fondů. Prameny uložené ve fondu Státní pozemkový úřad – Vlastnické soubory majitelů velkostatků jsou pro pálfyovské statky neuspořádány a mnohdy jsou ve špatném stavu. Ke zhoršeným badatelským podmínkám přispívá i nepořádek v podkladech SPÚ, kdy mnoho informací bylo zanášeno nedůsledně, s chybami, či dokonce byly informace zpětně upravovány. Během výzkumu tak bylo nutné porovnávat několik pramenů, případně ověřovat s dochovanou dopisní komunikací tak, aby došlo potvrzení zapsaných informací.

Z pohledu dalšího výzkumu nabízí práce několik směrů. Předkládaná práce se zabývá Janem Pálffym i jeho statky pouze ve specifikovaném období, a to se zaměřením na I. pozemkovou reformu. Především tak období II. světové války, následná konfiskace či naopak zpracování správy statků Jana Pálffyho mezi léty 1900–1918 by jistě přispěly k vytvoření celkového obrazu fungování a vývoje pálfyovských statků v době, kdy byl jejich správcem právě Jan Pálffy. Zároveň vzhledem k lokálnosti tématu a významnosti pálfyovských statků pro hospodářství v oblasti může posloužit jako kontext pro výzkum vývoje zemědělství v dotčených okresech či jejich celkové historie.

Závěrem je pak třeba říci, že první polovina dvacátého století byla pro velkostatkáře, obzvláště ty tradiční, jakými byli Pálffyové, více než náročným obdobím. Pozemková reforma, o jejímž způsobu provedení, důsledcích a výsledcích je možné debatovat, byla jen jednou z mnoha výzev, které je potkaly. Tradiční způsoby a podoba venkova byly postupně měněny, reforma k tomuto fenoménu beze sporu přispěla. Způsoby, jakými bylo na tyto změny reagováno, byly různé. Jan Pálffy, člověk pragmatický s velkou láskou ke svým statkům i vědomí zodpovědnosti ke správě rodových domén, k nim přistupoval s nedůvěrou, ale zároveň si uvědomoval jejich nevyhnutelnost. Jeho kroky tak byly povětšinou přímé a nezátížené ideologickým předsudky. Postupoval vždy tak, aby rodové dědictví zůstalo zachováno v co nejlepším stavu.

Seznam grafů

Graf 1: Rozložení půdy na velkostatku Březnice, stav k únoru 1920.....	41
Graf 2: Rozložení půdy na velkostatku Merklín, stav k únoru 1920.....	44
Graf 3: Rozložení půdy na velkostatku Březnice, stav k lednu 1935.....	93
Graf 4: Rozložení půdy na velkostatku Merklín, stav k lednu 1935	93

Seznam archivních pramenů

Národní archiv, Praha (NA)

Fond Státní pozemkový úřad – Vlastnické soubory majitelů velkostatků (SPÚ – VS)

Fond Svaz československých velkostatkářů (SČV)

Státní oblastní archiv Praha (SOA v Praze)

Fond Ústřední kancelář pálfyovských statků Březnice (ÚKPS Březnice)

Seznam literatury

BOUDA, Jiří – ČERVENKA, Michal – ČERVENKA, Vladimír – FIŠEROVÁ, Anna – HANZLÍKOVÁ, Hana – HRADILOVÁ, Dana – KŘÍŽKOVÁ ČERVENÁ, Radka – MÍRKA, Jakub – MÍRKOVÁ, Marie – RYS, Michal – ŘEHÁČEK, Karel, *Zámek a panství Hradiště*, Blovice 2023.

COUDENHOVE-KALERGI, Barbara, *Doma je všude*, Praha 2019.

FÜRST, Arnošt – KOZLÍK, Jaroslav, *Březnice převážně druhé poloviny 20. století v pohledech a fotografiích města a okolí, Přehled poválečného vývoje Březnice*, Díl 2, 2010.

HORČIČKA, Václav a kol, *Cizí páni na české půdě. Pozemková reforma v meziválečném Československu na statcích cizích státních příslušníků*, Praha 2021.

JANČÍK, Drahomír – KUBŮ, Eduard (ed.), *Nacionalismu zvaný hospodářský. Střety a zápasy o nacionální emancipaci/převahu v českých zemích (1859–1945)*, Praha 2011.

KÁRNÍK, Zdeněk, *České země v éře První republiky (1918–1938). Díl první: vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*, Praha 2005.

KUBŮ, Naďa, *Zámek Březnice*, Praha 1996.

KUKLÍK, Jan, *Konfiskace, pozemkové reformy a vyvlastnění v československých dějinách 20. století*, Praha 2011.

KUKLÍK, Jan, *Znárodněné Československo. Od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*, Praha 2010.

LACINA, V.: *Představy o pozemkové reformě v ČSR před jejích uzákoněním*. In: FROLEC, Ivo (ed.), *Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní souvislosti*, Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994, Uherské Hradiště, 1994, 1994, s. 35–38.

LUSTIG, Rudolf – SVĚTNIČKA, František, *Schematismus velkostatků v Čechách*, Praha 1933.

MAŠEK, Petr, *Modrá krev, Minulost a přítomnost šlechtických rodů v českých zemích*, Praha 1992.

OTÁHAL, Milan, *Zápas o pozemkovou reformu v ČSR*, Praha 1963.

PAVEL, Antonín, *Pozemková reforma československá*. Praha 1937.

PEKAŘ, Josef, *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*, Praha 1923.

PŠENIČKOVÁ, Jana, *Zbytkové statky v Čechách 1919–1945*, Praha, 1998.

RYCHLÍK, Jan: *Sociální a národnostní dimenze československé pozemkové reformy v mezinárodním kontextu*. In: FROLEC, Ivo (ed.), *Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní souvislosti*, Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994, Uherské Hradiště, 1994, str. 43–50

SCHEUFLER, Pavel, *Fotografové šlechtici v zemích Koruny české*, Praha 2017.

SCHEUFLER, Pavel, *Osobnosti fotografie v českých zemích do roku 1918*, Praha 2014.

SLEZÁK, Lubomír: *Pozemková reforma v Československu 1919–1935*. In: FROLEC, Ivo (ed.), *Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní souvislosti*, Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994, Uherské Hradiště, 1994, str. 3–12.

VOŽENÍLEK, Jan, *O naší pozemkové reformě*, Praha 1931.

VOŽENÍLEK, Jan, *Předběžné výsledky československé pozemkové reformy*, Praha 1930.

Elektronické zdroje

Historie obce a panství Merklín u Přeštic [online; cit. 2024-03-29]. Dostupné z WWW: <<https://www.merklin.cz/obec/zakladni-informace/historie/>>.

Nariadení vlády republiky Československé ze dne 27. června 1919 o úpravě obchodu s obilím a mlýnskými výrobky. [online; cit. 2024-03-14]. Dostupné z WWW: <<https://www.aspi.cz/products/lawText/1/1255/1/2>>.

Nariadení vlády republiky Československé ze dne 9. ledna 1920 o vyšetření a uvedení v patrnost zabraného majetku pozemkového. [online; cit. 2024-01-31]. Dostupné z WWW: <<https://www.aspi.cz/products/lawText/1/1642/1/2>>.

Stejnoprotokol ze schůze Národního výboru ze soboty 9. listopadu 1918 [online; cit. 2023-11-24]. Dostupné z WWW: <https://www.psp.cz/eknih/1918nvc/stenprot/19181109/19181109_06.htm>.

Vládní nařízení č. 2/1935 Sb. , kterým se ruší Pozemkový úřad. [online; cit. 2023-12-07]. Dostupné z WWW: <[https://www.aspi.cz/products/lawText/1/6160/0/2/vladni-narizeni-c-22-1935-sb-kterym-se-rusi-pozemkovy-urad-statni-pozemkovy-urad-a-jeho-pusobnost-se-prikazuje-ministerstvu-zemedelstvi/vladni-narizeni-c-22-1935-sb-kterym-se-rusi-pozemkovy-urad-a-jeho-pusobnost-se-prikazuje-ministerstvu-zemedelstvi](https://www.aspi.cz/products/lawText/1/6160/0/2/vladni-narizeni-c-22-1935-sb-kterym-se-rusi-pozemkovy-urad-statni-pozemkovy-urad-a-jeho-pusobnost-se-prikazuje-ministerstvu-zemedelstvi/vladni-narizeni-c-22-1935-sb-kterym-se-rusi-pozemkovy-urad-statni-pozemkovy-urad-a-jeho-pusobnost-se-prikazuje-ministerstvu-zemedelstvi)>.

Vládní nařízení č. 29/1923 o zřízení fondu pro zaopatření zaměstnanců velkostatků. [online; cit. 2023-12-01]. Dostupné z WWW: <<https://www.aspi.cz/products/lawText/1/3238/0/2/vladni-narizeni-c-29-1923-sb-o-zrizeni-fondu-pro-zaopatrzeni-zamestnancu-velkostatku/vladni-narizeni-c-29-1923-sb-o-zrizeni-fondu-pro-zaopatrzeni-zamestnancu-velkostatku>>.

Zákon č. 215/1919 Sb. o zabránění velkého majetku pozemkového [online; cit. 2023-11-24]. Dostupné z WWW: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1919-215>>.

Zákon č. 32/1918 Sb. z. o obstarání velkostatků [online; cit. 2023-11-24]. Dostupné z WWW: <<https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=818&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>>.

Zákon č. 329/1920 Sb. o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový. [online; cit. 2023-12-01]. Dostupné z WWW: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1920-329>>.

Zákon č. 81/1920 Sb., kterým se vydávají po rozumu §u 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. zák. a nař., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené

půdě. (Zákon přídělový.) [online; cit. 2023-12-01]. Dostupné z WWW: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1920-81>>.

Zákon č.318/1919 Sb., o zajištění půdy drobným pachtýřům [online; cit. 2023-11-24]. Dostupné z WWW: <<https://www.aspi.cz/products/lawText/1/1219/1/2/zakon-c-318-1919-sb-o-zajisteni-pudy-drobnym-pachtyrum>>.

Zákon č.330/1919 Sb., o pozemkovém úřadě [online; cit. 2023-11-25]. Dostupné z WWW: <<https://www.aspi.cz/products/lawText/1/1231/1/2/zakon-c-330-1919-sb-o-pozemkovem-urade>>.